LAISVĖ

VINCAS BARTUSEVIČIUS:
Intelektualai, dešinė ir kairė

STASYS ŽYMANTAS:
Susitikimai
su Pranu Padaliu

RAIMUNDAS KUDUKIS:
Lietuvos laisvinimo
perspektyvos

J. P.:
Eurokomunizmas

1977 Nr. 70 (107)

TURINYS

Vincas Bartusevičius: Intelektualai, dešinė ir kairė 1
Vytautas Vaitiekūnas: Kas nauja naujoj sovietų konstitucijoj 18
Stasys Žymantas: Susitikimai su Pranu Padaliu 34
IDĖJOS IR DARBAI:
Išeivijoje: Lietuvos laisvinimo perspektyvos (R. Kudukis), Politinių studijų savaitgalis (J. Kojelis) 42
Pasaulyje: Eurokomunizmas (J. P.) 53
Idėjos spaudoje 58
Užgesę žiburiai 61
Vardai įvykiuose 63
Atsiųsta paminėti 64
Į Laisvę klausimų atsakymai ..... viršelio 3

Į LAISVĘ leidžia Lietuvių Fronto bičiuliai tris kartus per metus.

Į LAISVĘ (TOWARD FREEDOM) published three times a year by the *Friends of the Lithuanian Front.*

Metinė prenumerata: Australijoje, Jungtinėse Valstybėse ir Kanadoje — $7.00, kitur — $5.00.

ADRESAI:
Redakcijos: 341 Highland Blvd., Brooklyn, N.Y. 11207
Administracijos: 7034 Hartcrest Drive, Rancho Palos Verdes, Cal. 90274

ŠĮ NUMERĮ redagavo Vytautas Vaitiekūnas.

Į LAISVĘ straipsnių ir apžvalgų pažiūros ir vertinimai, tiek pasirašyti, tiek ir nepasirašyti, priklauso tik patiem jų autoriam ir nebūtinai atitinka Į LAISVĘ redakcijos pažiūras ir vertinimus. Redakcija yra atsakinga tik už suteikimą vietos Į LAISVĘ skiltyse pasisakyti.

LAISVĖ

Nr. 70 (107)
1977 — RUGPIŪTIS

INTELEKTUALAI, DEŠINĖ IR KAIRĖ

VINCAS BARTUSEVIČIUS

I

Kalbant apie intelektualus, vienas iš sunkumų yra tas, kad kas kraštas — vis skirtingas intelektualų pasireiškimas, skirtinga padėtis. Šiame rašinyje kalbama daugiausia apie padėtį V. Vokietijoje. Čia intelektualuose paskutiniu laiku vyko gana įdomus, o gal ir kitiem kraštam būdingas procesas.

Apskritai intelektualo samprata glaudžiai siejama su inteligento samprata. J. Girnius Lietuvių enciklopedijoje intelektualą aptaria kaip inteligentą, kuris pasižymi kūrybine iniciatyva. Apskritai intelektualui jis priskiria dvi pagrindines savybes: kritinę sąmonę ir kūrybinį entuziazmą. Ogi inteligentu Girnius vadina žmogų, išėjusį bent vidurinį mokslą ir dirbantį protinį darbą. Šalia to, *inteligentiškumo esme* jis laiko dar visą eilę savybių: *žinojimo* alkį, *kritiškumą*, savo asmeninių ribų sąmonę, ieškojimo dvasios išlaikymą, atvirumą tiesai. (Plg. Lietuvių enciklopediją). Tatai inteligento, tuo pačiu ir intelektualo sampratoms teikia idealinę prasmę ir jas pakelia į moralinių vertybių rangą. Tas sudaro, vienokią ar kitokią etiketę besinešiojančią, žmonių grupę kažkuo vertesnę, pranašesnę už kitus žmones. Apskritai šitaip vertinančiai žiūrėti į žmonių grupes mes jau nesame pratę.

LIETUVOS
NACIONALINĖ
M. MAŽVYDO
BIBLIOTEKA

Pagal amerikiečių sociologo S. M. Lipseto aptarimą intelektualais gali būti teisinga vadinti visus žmones, kurie kuria, skleidžia ir pritaiko kultūrą. (Seymour M. Lipset: Soziologie der Demokratie, p. 339, Neuwied, 1962). Intelektualui pirmiausia yra būdingas savarankiškas ir sąmoningas žodžio valdymas. Jam nepakanka tik gyventi, jis nori savo būtį išreikšti mintimis ir žodžiais. Ir žodis jam yra ne tik susižinojimo įrankis, bet ir tikrovei bei nusistatymams išreikšti priemonė vadinamame žmogaus simbolių pasaulyje. Iš to eina kita intelektualui būdinga savybė — jo kritiškas atsiribojimas nuo visuomenės, kurioje jis gyvena, tam tikra prasme atsiribojimas ir nuo tikrovės. Intelektualas stovi ne anapus visuomenės, o tik jos pakraštyje. Tokia jo pozicija įgalina intelektualą aiškiau matyti ir kritiškai vertinti, kas visuomenėje vyksta.

Pagal Renę Koenigą ir Helmutą Schelskį funkcionaliniu požiūriu intelektualus galima skirstyti sekančiomis grupėmis:

(1) Techniškosios organizacijos specialistai bei ekspertai;

(2) Kultūrinių vertybių kūrėjai (menininkai, literatai, artistai, filosofai);

(3) Socialinių mokslų atstovai, laiko dvasios analizuotojai ir ateities planuotojai;

(4) Mokančioji inteligentija (mokytojai);

(5) Informuojančioji inteligentija (žurnalistai, publicistai, spaudos, radijo, televizijos darbuotojai);

(6) Įvairių konfesijų dvasininkai. (Plg. Rene Koenig: Intelligenz, in: Fischer, Lexikon Soziologie p. 140, Frankfurt, 1958; ir Helmut Schelsky: Die Arbeit tun die anderen. Klassenkampf und Priesterherrschaft der Intelektuellen, p. 104, Opladen, 1975, antras leidimas).

Bet tokis funkcionalinis intelektualų grupavimas nedaug tepasako. Jau atsklaidesnis yra grupavimas pagal intelektualų apsisprendimą. Raymondas Aronas skiria trejopą intelektualinį, t. y. kritinį apsisprendimą. Pirma, kritinis apsisprendimas metodų atžvilgiu, kai intelektualai principiškai neneigia esamosios padėties, o tik rūpinasi naujų metodų ir priemonių jai tobulinti. Antra, kritinis moralinis apsisprendimas, kai intelektualai atskleidžia moralinę priešingybę tarp esamos tikrovės ir tos, kokia turėtų būti. Ir trečia, ideologinis arba perspektyvinis apsisprendimas, kai intelektualai dabarties tikrovę vertina persepktyvinės santvarkos mastu. (Plg. Raymond Aron: Opium fuer Intellektuelle, p. 258, Koeln 1957).

Tai labai miglotos intelektualų skirtybės. Tačiau, pridėjus prie jų kai kuriuos kitus skirtybių aspektus, būtų galima susidaryti jau konkretesnius intelektualinio apsisprendimo keturis tipus. Būtent, pirma, vadinamo klasinio

apsisprendimo intelektualai, kurie sutinka su *status quo* padėtimi, su esančia valdžia ir esančiomis socialinėmis sąlygomis. Nors būdami visuomenės pakraštyje, atseit, į visuomenę žvelgdami kritiškai, jie vis dėlto principiškai priima politinę ir socialinę *status quo* padėtį ir jų visi kritiniai išvedžiojimai galutinai grįžta į patvirtinimą to, kas yra. Faktinę tikrovę jie sankcionuoja reikalingumo ir teisingumo argumentais.

Antra, vadinamo romantiškojo apsisprendimo intelektualai laikosi taisyklės: ne mano kiaulės, ne mano pupos; kas man rūpi, kas darosi plačiame pasaulyje? Man terūpi mano paties gyvenimas! Šiokio apsisprendimo intelektualai iš viešojo gyvenimo pasitraukia arba savo noru, arba išorinių aplinkybių verčiami, vadinamos 'vidinės emigracijos' keliu. Šio apsisprendimo intelektualai be didelių sąžinės konfliktų prisitaiko bet kurioje politinėje santvarkoje ir be didelių sunkumų gali dirbti savo intelektualinį darbą.

Trečiajam intelektualų tipui priklauso tie vadinamo tragiško apsisprendimo intelektualai, kurie faktinės tikrovės yra priversti palikti savo tėvynę, kad patys išliktų. Tai intelektualai tremtiniai.

Šie visi trys — klasinio, romantiškojo ir tremtiniškojo apsisprendimo — intelektualų tipai faktiškai visgi tarnauja faktinės tikrovės sutvirtinimui. Klasinio apsisprendimo intelektualai to sąmoningai siekia, romantiškojo apsisprendimo — patys pasitraukia iš kovos lauko, o intelektualai tremtiniai, palikdami savo kraštą, taip pat išsijungia iš tiesioginės kovos už *status quo* pakeitimą. Tiesa, ir būdami užsieniuose, jie gali savo kovą tęsti, tačiau šios užsieninės jų kovos rezultatai ir poveikis visada bus, palyginti, menkai veiksmingi. Tatai liudija ir mūsų intelektualų tremtinių pavyzdys. Suprantamas yra jų įsitikinimas, kad, labai grėsmingomis savo laisvei ir net gyvybei sąlygomis palikdami savo kraštą, jie jautėsi reiškią savotišką protestą, savotišką pasipriešinimą, ir jokiu būdu nesijautė bėgą iš skęstančio laivo. Faktinė tikrovė betgi yra ta, kad intelektualas, kartą palikęs savo kraštą, nebetenka galimybės tikrai veiksmingai daryti krašto gyvenimui įtakos. Neturiu minties tuo teigimu neigti užsieninės veiklos prasmės ir svarbos apskritai. Ji savaip prasminga ir svarbi. Jei betgi objektyviai peržvelgsime visą praėjusiųjų 30 metų mūsų intelektualų tremtinių veiklos balansą ir jos rezultatus, tikrai pamatysime, kad ta veikla teturėjo labai silpną poveikį padėčiai okupuotoje Lietuvoje pakeisti. Vadinasi, galutinėje išvadoje turime sutikti, kad visi trys aukščiau minėti intelektualų tipai — klasinio, romantiškojo ir tremtiniškojo apsisprendimo intelektualai, — nors skirtingu laips-

niu pasireiškia *status quo* ramsčiu, ir negali būti faktinei tikrovei krašte pakeisti reikalingu varikliu.

Bet yra dar ketvirtas intelektualų tipas, kuriam priskirtini *vadinamo kritinio apsisprendimo* intelektualai. Tai tokie intelektualai, kurie pajėgia atsipalaiduot įvairių ryšių, stereotipinių santykių, daugybės reikalavimų, kuriuos diktuoja šeima, socialinė padėtis, visuomeninės ir religinės pareigos. Tuo atsipalaidavimu šiokie intelektualai pasijunta laisvi esamas visuomenines negeroves matyti bei vertinti su intencija, kad tai ves į *status quo* pašalinimą.

Šio apsisprendimo intelektualuose taip pat ryškios dvi grupės. Vienai priklauso tie intelektualai, kurie demokratinę, socialistinę santvarką *status quo* padėtyje laiko pačia geriausia ir savo nusistatymais tesiekia šalinti pasitaikančias negeroves, atseit, nuolat tobulinti. O antrai šio kritinio apsisprendimo intelektualų grupei priklauso tie intelektualai, kuriem *status quo* padėtis yra nebepataisoma ir kurie siekia "senąjį pasaulį" iš pagrindų sugriauti ir jo vietoje statyti visiškai naujos struktūros pasaulį.

II

Nelengva tur būt būtų rasti kitus taip dažnai vartojamus, tokius daugiaprasmius ir tokius nepaprastai didelius priešingumus išreiškiančius žodžius, kaip kairė ir dešinė, pažangumas ir konservatizmas. Pagal savo pirmykštę prasmę kairė ir dešinė buvo priskiriamos politinėm grupėm parlamente (pirmiausia Prancūzijoje) pagal jų užimamą posėdžių salėje vietą. Žiūrint iš prezidiumo (pirmininko) kėdės, salės dešinėje telkėsi atstovai tų grupių, kurios gynė *status quo* padėtį arba tik spaudžiamos sutiko leisti labai mažus poslinkius esamoje padėtyje. Daugumoje tai buvo praeities atstatymo ir reakcijos atstovai. Tuo tarpu posėdžių salės kairėje pusėje būriavosi ir vietas užėmė bruzdelninkai, t. y. atstovai su nusistatymu reikalauti visuomeninių reformų, pažangių įstatymų, teisių lygybės, laisvės. Taigi dešinėje rikiavosi tradicinės valdžios rėmėjai, pvz. Prancūzijoje — senosios prieš-revoliucinės santvarkos rėmėjai, daugiausia bajorai, monarchistai, o kairėje — miestiečių ir naujosios buržuazijos atstovai, t. y. atstovai tų visuomenės sluoksnių, kurie luominėje santvarkoje balso neturėjo ir tik įvykių eigoje išsikovojo tam tikras teises ir siekė naujų laimėjimų. Tačiau, kai buržuazija rungtynes su bajorija dėl valdžios laimėjo ir įtvirtino liberalinę valstybės santvarką, ji pati atsidūrė dešinėje, o kairės pozicijas liberalinėje valstybėje užėmė permainų siekiantieji socialistai.

Su laiku prie kairės ir dešinės sąvokų atsirado įvairūs aiškinamieji sinonimai. Mat, partinei

propagandai parūpo savąją grupę visuomenei pristatyti juo teigiamesnėmis ir patrauklesnėmis spalvomis pagražintą, o oponentų partiją — juo bjauresnę, daugiau sumurzintą. Pvz. visiškai neigiama prasmė buvo prisegta dešinės konservatizmui, padarant jį praeities atstatymo, reakcijos, priespaudos, autoritetinio režimo, antidemokratiškumo, dešiniojo radikalumo ir net fašizmo sinonimu. Konservatizmas tapatinamas su praeities atgyvenomis, pažangos stabdžiais, su kova dėl seniai prarastų pozicijų. Į dešinės konservatizmą daug kas linkęs žiūrėti su panieka. Pasak O. K. Flechtheimo, "Jeigu būtų taip, kaip nori konservatoriai, tai mes tebegyventume viduramžiuose arba net senuosiuose amžiuose, tebebūtume išlaikę vergiją ir baudžiavą, taip pat kankinimus ir mirties bausmę, iš tiesų gal ir kanibalizmą, kurio išnykimą nuoseklus konservatorius turėtų apgailėti kaip dekadencijos, smegenų suminkštėjimo ir ašarojančiojo humanizmo apraišką". (Ossip K. Flechtheim: Futurologie, der Kampf um die Zukunft, p. 226, Frankfurt, 1972). Net aiškiai konsertavyvių pažiūrų atstovai arba partijos bei sąjūdžiai vengia konservatizmo etiketės. Tiesa, paskutiniu metu konservatyvus galvojimas mažiau niekinamas. Anot E. Kletto, dar ir dabar reikia turėti drąsos prisipažinti, kad esi konservatyvus, bet dabar dėl to tavęs niekas nelaikys niekšu, o tik kvailiuku (Ernt Klett: Konservativ, in: Merkur, Jg. 25, 1971).

Iš antros pusės, kairė pasidarė pažangos, demokratijos, laisvės, lygybės, emancipacijos sinonimu. Kairės pozicija — kovos pozicija prieš išnaudojimą ir beteisiškumą už geresnę žmonijos ateitį.

Tačiau tokie kairės ir dešinės propagandiniai apibendrinimai tiksliai nenusako tikrųjų kairės ir dešinės pozicijų. Kas iš tiesų yra konservatizmas — nėra vieningos nuomonės. Ir patys konservatoriai dėl to nesutaria. Kai kas net mano, jog bet kokia konservatizmo teorija išvis yra neįmanoma. Bandoma konservatizmą apibrėžti tokiomis sąvokomis, kaip "transcendencija", "tvarka ir pastovumas", arba tokiomis nelabai aiškiomis formulėmis, kaip "konservatyvu yra nebūti prisirišusiam prie to, kas vakar buvo, o gyventi tuo, kas nuolatos galioja".

Visokius konservatizmo aptarimo bandymus galima skirti į dvi grupes. Pirmajai grupei priklausytų visi tie aptarimai, kurie konservatizmą supranta kaip tam tikrą metafiziką, kaip amžiais galiojančių universalių vertybių sistemą. Vienas iš konservatizmo vadų, Russellis Kirkas, mini šiokias šešias konservatyvios pasaulėžiūros taisykles:

(1) tikėjimą į dieviškosios valios veikimą;

(2) palinkimą į mistiką ir gyvenimo pilnumą;

(3) pasidavimą autoritetui;

(4) laisvės ryšį su privatine nuosavybe;

(5) pasitikėjimą tradicija ir prisiimtąja teise; ir

(6) organiškos lėtos evoliucijos pirmumą prieš staigų radikalų pasikeitimą. (Plg. Russell Kirk: Lebendiges politisches Erbe, Erlenbach - Zuerich, 1959).

Tokia amžinai galiojančių vertybių metafizika ir idealai, kurie galioja nepriklausomai nuo vietos, laiko ir visuomenės, ir kurie principiškai turi būti priimami visų žmonių, jeigu jie nori išvis žmoniškai gyventi, konservatizmą padaro tuo, kuo yra religija, etika, tradicija, kultūra ir gera politika. Tokis konservatizmo aptarimas neatrodo nusisekęs.

Antrajai konservatizmo aptarimų grupei galima skirti visus tuos aptarimus, kurie konservatizmą aiškina kaip visuomeninį reiškinį, atsiradusį iš monarchinės - aristokratinės - klerikalinės reakcijos į švietimo amžiaus ir Prancūzijos revoliucijos iššūkį. Tokis konservatizmo aptarimas labai mėgstamas marksistų ir kitų konservatizmo oponentų. Mat, su tokiu konservatizmu lengva susidoroti, nes juo toliau traukiame nuo feodalizmo, nuo monarchijos ir nuo religiniu atžvilgiu vienalytės agrarinės visuomenės, juo absurdiškesnis darosi tokis konservatizmas. Tokiu atveju tikrai nebūtų skirtumo tarp reakcijos, praeities atstatymo ir konservatizmo.

Galima sutikti, kad modernusis konservatizmas prasidėjo Prancūzijos revoliucijos laikais, lygiagrečiai su tuo pat metu besiformavusiais, reformų ir pasikeitimų siekiančiais, sąjūdžiais. Be to, norint konservatizmą suprasti, reikia dar dviejų dalykų. Reikia skirti apskritai žmogiškąjį konservatizmą nuo konservatizmo, kuris reiškiasi kaip sudėtingas visuomeninis, politinis, ideologinis procesas. Žmogiškąjį konservatyvumą sociologas Karlas Mannheimas vadina (nevisai laimingai) tradicionalizmu. (Karl Mannheim: Der konservativ Denken, in: Wissenssoziologie, Berlin - Neuwied, 1964). Tradicionalizmas reiškia žmogaus psichinę savybę: prisirišimą prie to, kas yra, prie šeimos, prie draugų, prie aplinkos, ir nepasitenkinimą ar net pasipriešinimą dėl eventualių pasikeitimų. Tai nieko bendra neturi su politiniu konservatizmu.

Moderniojo politinio konservatizmo pradžia galima laikyti Prancūzijos revoliucijos laikus. Tačiau klaidinga konservatizmą laikyti tik reakcija į tos revoliucijos iškeltas idėjas. Reikia matyti ir tolimesnį konservatizmo vysvymąsi. Kas atitinkamu laiku yra konservatyvu, priklauso nuo to laiko sudėtingos padėties. Apskritai būtų galima skirti tris konservatizmo tarpsnius.

Pirmas, klasikinio Europos konservatizmo tarpsnis 1789 - 1848. Jam buvo būdinga reakcija į Prancūzijos revoliucijos idė-

jas. Tuometinio konservatizmo atstovai buvo bajorai, žemininkai, bažnyčios atstovai bei jiems artimi sluoksniai. Jų programos tikslas ir turinys — išlaikyti luominę visuomenės sąrangą.

Antras, buržuazinio - tautinio konservatizmo tarpsnis 1848 - 1918. Šiam tarpsniui buvo būdingas buržuazijos dominavimas, tautinės valstybės iškilimas, feodalinės santvarkos pakeitimas kapitalistine, konservatizmo susiliejimas su liberalizmu.

Trečiasis konservatizmo tarpsnis prasidėjo po I-jo pasaulinio karo (1918). Išaugus moderniai pramoninei visuomenei, šios visuomenės aukštesnieji sluoksniai pasidarė konservatizmo šulais. Principiškai į esamąją santvarką taip pat integravosi ir liberalizmas, ir demokratinis socializmas, kuris esminių pakeitimų pramoninėje visuomenėje taip pat nereikalauja.

Šių laikų konservatizmas skelbiasi esąs modernus, skatinąs ir faktiškai varąs technikinę pažangą. Šiokia prasme konservatizmą pvz. aiškina ir Vokietijos krikščionys demokratai (CDU), savo rinkiminėje propagandoje pabrėždami, kad konservatizmo uždavinys yra kreipti visuomenės pasikeitimus į tvarkingas vėžes ir apsaugoti visuomeninį procesą nuo radikalių lūžių, išlaikant sunkiai laimėtas praėjusiųjų šimtmečių įžvalgas bei laikysenas ir panaudojant jas naujom kultūrinėm ir moralinėm vertybėm kurti.

Kai kas konsertavizmą aptaria ir kaip tam tikrą, krizės atvejais pasikartojančią, etinę - politinę - intelektualinę angažavimosi galimybę. Tai apsisprendimas tokių žmonių, kurie visada stovi už *status quo* socialinius santykius. Kai reakcinis apsisprendimas skelbia kovą už istorijon nuėjusios padėties atstatymą, tai konservatizmas pasisako už tą padėtį, kokia yra, saugodamas reformų laimėjimus nuo radikalių pasikėsinimų. Šiandieninio konservatizmo uždavinys kaip tiktai ir būtų išlaikyti ir saugoti tai, kas didžiųjų revoliucijų buvo iškovota: sąžinės laisvę, teisinę valstybę, žmogaus teises. Tikrovėje, žinoma, konservatizmas dažnai taip teigiamai nesireiškia.

Susipažinę su dešinės konservatizmu, galime tiksliau nusakyti, kas yra kairė. Buvo laikai, kai kairės pozicijos priklausė liberalizmui. Liberalizmui laimėjus valdžios pozicijas, į kairės vietą atėjo socializmas, reikalaudamas liberalinėje valstybėje esminių pakeitimų. Ir šiandieną esminį skirtumą tarp konservatizmo ir kairės pozicijų apsprendžia nusistatymas visuomeninės sąrangos *status quo* atžvilgiu. Kas pripažįsta esamąją teisinę demokratinę santvarką — priklauso konservatizmui, nesvarbu, kokiai partijai bepriklausytų. Kairei priklauso tik tas, kas siekia esamąją santvarką pakeisti nauja. Įprastai tačiau mes vis dar liberalus ir

socialdemokratus tebelaikome kairiaisiais, nors kokio esminio skirtumo tarp jų ir konservatyviųjų nebėra.

Apskritai valdančiosios grupės savo politinius nusistatymus linkusios sutapatinti su viešąja gerove ir į tuos, kurie siekia naujos santvarkos, žiūri, kaip į viešosios gerovės priešus, ekstremistus, radikalus. Bet kai tik tokie ekstremistai savo idėjas įvykdo (pvz. XIX a. liberalizmas), atitinkamai keičiasi ir pažiūros į juos. Valdančiųjų grupių nusistatymas esamosios santvarkos atžvilgiu principiškai dar nieko nepasako apie tos santvarkos kokybę. Todėl ekstremizmas ir radikalizmas savaime dar nėra neigiama apraiška ir juos vertinant visada reikia atsižvelgti į jų tikslą ir siekimų turinį.

III

Kaip šių kairės ir dešinės pozicijų atžvilgiu laikosi intelektualai? Pagal minėtą Lipsetą intelektualam priklausytų pozicijos į kairę nuo centro. Tikrai, kairumas atrodo intelektualui būdingas. Dėl ko? Kairės patrauklumas turi keletą priežasčių. Pirma, apskritai visose visuomenėse įvairios kūrybinio darbo formos šaukiasi bent iš dalies atmesti viešpataujančias kultūrines vertybes, nes kiekvienas tikrai kūrybinis darbas, atseit, sukūrimas, ko dar nebuvo, suponuoja galiojančių normų peržengimą. Antra, kairė tebegyvena didžiųjų revoliucijų laisvės, lygybės, brolybės šūkiais ir save tebelaiko tų revoliucijų tęsėja, žmonijos pažangos objektyvaus kelio skynėja.

Praeityje kairė buvo už greitą sąlygų pakeitimą. Ji nebuvo susirišusi su to meto *status quo:* su monarchijos vienvaldyste, su bajorijos privilegijomis, su baudžiauninkų beteisiškumu ir skurdu. Ji nebuvo susirišusi nė su bažnyčia, kuri taip pat rėmė *status quo.* Praeityje kairė išvystė subtilų jautrumą socialinėm negerovėm, kurių apstu ir mūsų dienomis. Taigi yra pagrindo būti kairėje. Klausimas tik — kokio pobūdžio ir kokio laipsnio kairėje.

Prieš dešimt metų dar kairės pozicijai V. Vokietijoje daugumoje atstovavo tie, kuriuos galėtume laikyti liberalinių pažiūrų atstovais. Tada kairė dar galėjo reikštis vieningai. Šiuo metu vaizdas smarkiai pasikeitęs. Bonnoje susidarius krikščionių demokratų - socialdemokratų vadinamai didžiajai koalicijai, o ypatingai vėliau susidarius socialdemokratų - liberalų valdančiajai koalicijai, kairės vieningumas suskilo. Vienoje pusėje liko tie, kurie, nežiūrint savo kritinio apsisprendimo, principiškai pasisako už parlamentinę demokratinę santvarką, siekdami ją atitinkamomis reformomis tobulinti. Antroje "barikadų" pusėje atsidūrė tie, kurių galutinis tikslas vietoj parlamentinės demokratijos sukurti naują santvarką. Pir-

mojoj pusėj liko liberalai ir demokratiniai socialistai, antrojoj — radikalieji marksizmo šalininkai.

Didesnio dėmesio tačiau ir už tą kairės skilimą yra vertas reiškinys, kad skaičius tų vadinamų kairės radikalų, t. y. tų, kurie principiškai atmeta parlamentinę demokratinę sistemą ir siekia visai naujos visuomeninės sąrangos, yra, palyginti, didelis ir vis augąs. Vokietija gyvena marksistinio galvojimo renesansą.

Radikaliosios kairės atstovai savo veiklos tikslam apsukriai pasirinko įrankiu mokslo ir mokymo įstaigas. Pasisekimas didelis. Kai kuriuose universitetuose normalus mokslas beveik neįmanomas. Svarbu mokėti marksistinį žargoną. Be to neišlaikysi egzaminų. Atsirado leidyklos, kurios ištisomis serijomis leidžia kairės teoretikų raštus. Ogi jie rašo nemažai. Radikaliosios kairės teorijų išplitimas ir įsiveržimas į visas sritis yra šių dienų V. Vokietijos mokslinio gyvenimo būdinga žymė.

Kas prie tokios padėties privedė? Kurios priežastys skatina vis daugiau intelektualų prisiimti marksizmą ir atmesti dabartinę parlamentinės demokratijos santvarką? Kokie motyvai viešai ar slaptai remti ar bent pateisinti net aiškiai kriminalinius radikaliosios kairės sąjūdžius?

Iki septintojo dešimtmečio vidurio parlamentinės demokratijos pagrindų principiškai niekas neneigė, nors kai kurie intelektualai jau tada buvo pradėję atskirų valstybės ir visuomenės aspektų kritiką.

Antroje septintojo dešimtmečio pusėje vieningas nusistatymas dėl valstybės valdymo pagrindų, dėl politinės ir visuomeninės santvarkos nubluko. Atsirado esamos santvarkos radikalesnė kritika. Maždaug 1965 prasidėjo universitetuose studentų bruzdėjimai. Jų puolimų taikinys buvo visoki autoritetai ir visokia valdžia. Bet kurio autoriteto, bet kurios valdžios pasireiškimas buvo apšaukiami represyviais asmenų ir kai kurių socialinių grupių atžvilgiu.

Savo antiautoritetinius ir anarchinius išpuolius studentai pradžioje rėmė vadinama "kritiška teorija". Tai sociologų ir filosofų Theodoro Adorno ir Makso Horkheimerio dar trečiame dešimtmetyje sukurtas mokslinis metodas. Jis ypatingai buvo puoselėjamas Frankfurto universitete. Todėl ir vadinamas "Frankfurto mokykla". Adorno — Horkheimerio mokslinis metodas šalia neopozityvizmo ir hermeneutinio metodo Vokietijoje vaidina svarbų vaidmenį. Jo atstovai gana laisvai marksizmą įpynė į savo sistemą. Todėl "kritiškoji teorija" bent iš dalies galėjo patenkinti universitetų revoliucinį sąjūdį. Visai patenkinti betgi negalėjo, nes ir "kritiškosios teorijos" atstovai buvo priėję išvadą, jog XX-ojo amžiaus kapitalizmo analizei marksizmas

tik iš dalies tetinka. Ypač jie nesutiko su Markso grynai ekonominiu visuomenės vystymosi aiškinimu ir netikėjo, jog, suburžuazėjęs ir pertekliuje gyvenąs, proletariatas būtų tinkamas revoliucijos vėliavnešys. Iš aklagatvio revoliucinį sąjūdį išvedė ir padėtį išgelbėjo Herbertas Marcuse'as. Jo vadinamų "pakraštinių grupių" revoliucinė teorija padarė jį sąjūdžio teoretiku.

Marcuse'o teigimu revoliucijos pradininkai ir vėliavininkai nebūtinai turi būti proletarai. Visuomenės kaitos varikliais mūsų laikais kaip tiktai esančios vadinamos "pakraštinės grupės", t. y. negausios grupės, neįsitvirtinusios ir nepripažintos, esančios ne visuomenės centre, o kažkur jos pakraštyje, pvz. maištaujantieji studentai arba besivystančios tautos. Marcuse'o "pakraštinių grupių" revoliucinė teorija buvo bandymas ieškoti naujo revoliucijos pradininko ir vėliavininko, nes proletarai, buvo aišku, šiai rolei jau nebetinka.

Apie 1969 prasidėjo radikaliosios kairės naujas tarpsnis, vadinamas teorinio darbo tarpsniu. Šiuo metu radikaliosios kairės teorija buvo intensyviai skelbiama. Ta akcija pakeitė nemaža visuomenėje galiojusių vertybių įvaizdžių ir su jais susijusių aiškinimų apie visuomeninius procesus. Apskritai politinė intelektualų sąmonė pasislinko į kairę ir pasipildė radikaliosios kairės idėjomis. Prieštaringų idėjų įtampa visuomenėje padidėjo. (Plg. Kurt Sontheimer: Das Elend unserer Intellektuallen, Hamburg, 1976).

Kodėl intelektualuose toks didelis socialinio gyvenimo pagrindų teorijos pasiilgimas? Ir kodėl marksizmo teorija intelektualuose randa tokį didelį palankumą?

IV

Gyvenimas yra šakotas, netikras, atviras. Šakoti, įvairiaspalviai yra ir šiuolaikiniai bandymai gyvenimui išaiškinti. Mokslas į viską žiūri relatyviai. Daug kas nežinoma, netikra, neaišku. Tokia padėtis neteikia žmogui atramos, nepatenkina jo noro turėti tikrumą, turėti vedamąsias gaires savo kelyje iš nežinios į nežinią. Žmogus todėl laukia teorijos, kuri jam išaiškintų ne tik atskirus gyvenimo reiškinius, bet visą gyvenimą, visą visuomeninių reiškinių visumą nuo A iki Z ir tai visai aiškiai. Maža to, žmogus taip pat nori žinoti ir tuos dėsnius, kurie valdo istorinį vystymąsi, kurie apsprendžia dabarties sąlygas ir kurie įgalina numatyti, kokia bus ateitis. Iš teorijos taip pat laukiama atsakymų į žmogaus pozityviuosius siekimus, į jo laisvės, gero gyvenimo, laimės siekimus. Tad laukiama teorijos pasaulėžiūrinio pobūdžio, teorijos kaip ideologijos ir net religijos pakaitalo. Tokis, daugumą intelektualų apnikęs, teorijos pasiilgimas pirmiausia remiasi žmogui

būdingu ilgesiu geresnio pasaulio, kuris, savo ruožtu, mūsų laikais siejamas tik su moksliniu esamos tikrovės aiškinimu. Noras išlaisvinti žmogų iš *status quo* negerovių ir slegiančių sąlygų, taip pat noras turėti aiškumą pasaulio bei žmonijos istorijos vystymosi dėsnių klausimu kaip tik ir sukelia stiprų teorijos pasiilgimą.

Ir tokia teorija pateikiama. Tokia teorija, kuri atitinka minėtus reikalavimus, yra marksizmas. Marksistinė teorija jungia moralinį angažavimąsi geresniam pasauliui sukurti su moksliniu įrankiu *status quo* kritiškai vertinti. Be to, šioji teorija yra ir labai lanksti. Ji sugeba paaiškinti ir tuos praktiškojo gyvenimo reiškinius, kurie jai prieštarauja. Pvz., taikant marksistinę teoriją šių dienų tikrovei, kuri akivaizdžiai yra kitokia, nekaip kad buvo XIX a. tikrovė, aiškinama, kad esąs skirtumas tarp reiškinio esmės ir jo praktiškojo pasireiškimo formos. Esą kapitalistinės santvarkos praktinio reiškimosi matomi pasikeitimai dar anaiptol nereiškią pačios kapitalizmo esmės pasikeitimo. Atseit, jeigu mūsų konkrečioje socialinėje tikrovėje ir nieko panašaus jau nesimato, ką savo laiku matė Marksas ir kuo savo tuometines išvadas parėmė, tai vis tiek ir mūsų socialinei tikrovei tos Markso išvados tebegalioja, nes mūsų regimoji tikrovė terodanti kapitalizmo išorę ir jos pakitimus, ne jo esmę ir ne esminius pakitimus. Vis dėlto daug intelektualų šiokią spekuliaciją nuoširdžiai priima.

Arba pvz. aiškinant socialinių įstatymų vaidmenį bei reikšmę, marksistinė teorija griebiasi Engelso vadinamo idealaus kapitalisto. Antai, paskutiniu metu Vokietija yra išleidusi keletą socialinių įstatymų, kuriem labai priešinosi kapitalo atstovai. Išvada aiški — tie įstatymai nepalankūs ir netarnauja kapitalo interesam. Bet marksistinė teorija tokios galimybės negali pripažinti. Todėl šią savo prieštarą gyvenimo tikrovei griebiasi aiškinti Engelso idealaus kapitalisto spekuliacija. Esą atskiri kapitalo atstovai ar jų grupės pro savo siaurus interesus kartais nestengia matyti bendrųjų kapitalo interesų, kuriem kaip tiktai atstovaujanti pati valstybė. Valstybė yra tasai Engelso idealusis kapitalistas. Žinoma, tokiomis spekuliacijomis galima viską aiškinti kapitalo interesų labui. Žodžiu, visų gyvenimo negerovių priežastys visada slypi gamybos kapitalistinėje sistemoje. Tačiau tam tikri ženklai rodo, kad kapitalistinė sistema yra pasmerkta neišvengiamam sunykimui.

Pasak Kurto Sontheimerio, marksistinės teorijos patrauklumą intelektualam daugiausia lemia šiokie motyvai:

(1) kritiškumas *status quo* atžvilgiu; tatai atitinka intelektualų kritiškąjį nusiteikimą ir atskiei-

džia perspektyvą tam kritiškumui vykdyti, atseit, atskleidžia galimybę vykdyti intelektualo pašaukimą — būti visuomenės kritikais;

(2) marksistinė teorija intelektualui patraukli ir savo lankstumu, ir prieštaravimus aiškinančiomis spekuliacijomis; be to,

(3) dar patraukli ji ir tuo, kad išvengia normalių mokslinių teorijų ribotumo, atsakant prasmės klausimus, ir kad atidaro plačiai duris moraliniam intelektualo angažavimuisi. (Plg. Kurt Sontheimer: Das Elend unserer Intelektuallen, p. 107, Hamburg, 1976).

Kad marksizmas, kaip kad jis šiuo metu pasireiškia, turi kai kurių religinių, ypatingai krikščionių religijos bruožų, pastebėjo jau Raymondas Aronas, analizuodamas Prancūzijos kairiųjų intelektualų nusistatymus. (Plg. Raymond Aron: Opium fuer Intelektuelle, Koeln, 1957). Šiokį paralėlizmą pripažįsta ir kai kurie marksistai. (Plg. Leszek Kolakowski: Der revolutionaere Geist, Stuttgart, 1972). Marksizmas kaip pasaulinė išganymo idėja mėgdžioja krikščionybę. Tik marksistinio išganymo pagrinde yra tikėjimas, kad pats žmogus gali save išganyti, išsilaisvinti iš visų vargų dar šiame pasaulyje. Štai keletas marksistinio išganymo paralelizmų su krikščionybe:

— žmogaus vargų priežastis: krikščionybei gimtoji nuodėmė, marksizmui — gamybos priemonių privatinė nuosavybė;

— išganymas: krikščionybei — pomirtiniame gyvenime, marksizmui — čia pat žemėje;

— išganytojas: krikščionybei — Kristus, marksizmui — proletariatas;

— išganymo mokslas: krikščionybei — Šv. Raštas, marksizmui — Markso raštai;

— išganymo mokslo saugotoja: krikščionybei — neklystanti bažnyčia, marksizmui — neklystanti partija.

Netenka stebėtis, kad intelektualus žavi galimybė sukurti rojų čia pat žemėje, nelaukiant pomirtinio gyvenimo.

V

Pagal užimamą poziciją Sovietų Sąjungos atžvilgiu radikalioji kairė galima skaidyti į dvi dalis. Jos prosovietinei daliai priklausytų visi ankstesniųjų ir šių laikų kairės atstovai, kurie Sovietų Sąjungoje, nepaisydami nei stalinizmo, nei vėlesnių praktikų, tebejžiūri laimės bei laisvės šalį. Antisovietinę kairės dalį sudarytų vadinamos "naujosios kairės" atstovai. Šiems Sovietų Sąjunga nėra "pažadėtoji žemė". "Naująją kairę" žavi Kinijos kelias. Gal dėl to, kad Kinija toli ir jos gyvenimo tikrovė mažiau pažįstama. "Naujajai kairei" taip pat imponuoja Dubčekas, nespėjęs savo bandymų išvystyti tikrovėje.

Nesunku betgi suprasti ir pro-

sovietinės kairės pozicija. Pirmiausia prosovietinė kairė (tas pat galioja ir antisovietinei kairei) teturi neaiškų naujos marksistinės, atseit, geresnės visuomenės vaizdą. Marksizmas pirmiausia yra esamos visuomeninės padėties mokslinis kritikos įrankis. Marksizmas taip pat atskleidžia visuomenės vystymosi dėsnius, t. y. nurodo kelią naujai, geresnei visuomeninei santvarkai pasiekti nekonkretizuodamas tačiau tos santvarkos vaizdo. Sovietų Sąjunga yra pasiskelbusi esanti socialistinė valstybė. Tuo pačiu jos interesai turi atitikti darbininkų klasės ir pavergtųjų bei eksploatuojamųjų tautų interesus. Viskas, ką socialistinis kraštas daro, turi turėti socialistinę prasmę, savaime turi būti socialistiška ir pažangu. Todėl visai nuosekliai sovietų užgrobimai laikomi išlaisvinimu, priespauda — buržuazinių atgyvenų likvidavimu, diktatūra — demokratiniu centralizmu, rusifikacija — tautų draugyste, etc. Maža to, kaip proletarinio internacionalizmo vėliavininkė, Sovietų Sąjunga angažavo kairę identifikuotis su Sovietų Sąjungos siekimais, tuo būdu kitų kraštų kompartijas paversdama sovietų kompartijos filialais. Ar ir kiek šiokia kairės padėtis Sovietų Sąjungos atžvilgiu bus patvari, ar ir kiek ji evoliucionuos — parodys ateitis.

Kaip apie šią padėtį galvoja prosovietinė kairė? Prancūzas F. Jansonas savo metu samprotavo, kad, nors stalinizmas jam neatrodo savo esme revoliucinis sąjūdis, vis dėlto tai yra vienintelis sąjūdis, kuris taip apie save tvirtina ir daug Prancūzijos proletarų patraukia. Jansonas prieš stalinizmą. Jis priešingas stalinizmo naudojamiems metodams. Bet sykiu Jansonas ir už stalinizmą, nes jam yra neaišku, ar tikroji revoliucija tik nėra fantazijos padarinys, ir ar revoliucinis sąjūdis neturi savo pradžioje taip vystytis (kaip Sovietų Sąjungoje), kol bus įgyvendinta nauja žmoniškesnė visuomeninė santvarka?

Kitas prosovietinės kairės atstovas, Merleau-Ponty, aiškina, kad kiekviena visuomeninė santvarka turi savyje neteisybės ir prievartos elementų, o sovietinė šiuo metu gal turinti jų net daugiau, kaip kad bet kuri kita visuomeninė santvarka. Tačiau sovietinės santvarkos galutinio tikslo didingumas neleidžia sovietinės santvarkos negerovių smerkti. Kitaip negali būti. Jeigu marksizmas sutampa su istorijos filosofija ir jo dėsniai yra teisingi, tai pasmerkimas Sovietų Sąjungos drauge reikštų ir paties marksizmo pasmerkimą, o gal ir pačios istorijos pasmerkimą. (Plg. Raymond Aron: Opium fuer Intelektuelle).

Būdinga, kad apskritai kairė nekreipia domesio į pagal Marksо teorijas besitvarkančių kraštų praktiką ir jos nekomentuoja. Visa kairės išmintis — Marksо raštai, pagal kuriuos jokių blogy-

bių praktikoje neturėtų būti. Kairė tad spekuliuoja Markso teoretiniais samprotavimais, menkai tesijaudindama dėl to, kad praktikoje iki šiol dar niekam nepavyko tų teorijų perkelti į gyvenimo tikrovę. Kairė nepameta vilties, kad tatai vis tik kada nors pavyks.

Savo ruožtu, antisovietinės kairės atstovas, lenkų filosofas L. Kolakowskis, šaukia, kad kiekvienas kairės sąjūdis Vakaruose bus neaiškioje ir dviprasmiškoje padėtyje, kol nesusipras ir viešai nepasakys, kad sovietinis komunizmas yra vienas iš pačių didžiųjų tautinio ir socialinio pavergimo centrų, kokis pasaulyje kada nors yra buvęs. Ir, nors sovietinė sistema labai didelėmis aukomis sugebėjo supramoninti atsilikusį kraštą, sugebėjo pasiekti žymių civilizacinių laimėjimų, pašalinti analfabetizmą, išplėsti mokymosi galimybes, įvesti sveikatos apsaugą, — vis tiek iš to dar negalima daryti išvados, kad tie laimėjimai yra sovietinės sistemos organiška dalis (atseit, tie laimėjimai buvo galimi ir kitoje politinėje santvarkoje), arba kad tie laimėjimai bent per žingsnį priartino mus prie beklasinės visuomenės. (Plg. Leszek Kolakowski: Der revolutionaere Geist, p. 28, Stuttgart, 1972).

"Naujoji kairė", sekdama Marksu, taip pat bando visiems šių laikų socialiniams priešingumams rasti bendrą vardiklį. Marksas savo laikų visoms negerovėms tokiu bendru vardikliu buvo padaręs proletariato santykius su buržuazija, galvodamas, kad visoks kitoks pavergimas, priklausomybė, priespauda yra tik proletariato socialinės padėties išdava. Bet kadangi mūsų laikų proletariatas akivaizdžiai neimlus kairės peršamai revoliucijai, prireikė surasti proletariatui atitinkamą pakaitalą. Juo yra padarytas "imperializmas prieš pavergtas tautas". Supramonintieji kraštai atstovauja imperializmui, atsilikusieji — jo aukoms. Šios imperializmo aukos yra pažangos vėliavininkės, nepaisant, kad kai kurių jų santvarka, išsilaisvinus iš kolonializmo, yra gryna genčių diktatūra arba net priešfeodalinių laikų santvarkos ir kolonialinio kapitalizmo santvarkos tam tikras mišinys. "Naujoji kairė" remia kultūriškai atsilikusių etninių

Kiekvienas kolonializmas, taigi ir sovietinis, pažeidžia ir paneigia tautų lygybės teisę, nes kolonijos, t. y. sovietinės respublikos interesus pajungia kolonisto, t. y. Sovietų Sąjungos interesam, suktai tą pajungimą maskuodamas teiginiu, kad, kas naudinga Maskvai, tuo pačiu naudinga ir Vilniui.

grupių sąjūdžius, pvz. negrų sąjūdžius Jungtinėse Valstybėse, tačiau jos nedomina priespauda Sovietų Sąjungoje, Kinijoje, Vietname, Bangladeshe, etc., nes padėtis šiuose kraštuose neįtelpa į visų problemų aiškinamąją "naujosios kairės" formulę: "imperializmas prieš pavergtąsias tautas".

Gal pagrindinė kairės problema ir yra bandymas visas šių dienų problemas, visus pasaulio konfliktus aiškinti pagal vieną formulę, pagal vieną šabloną, nepaisant jų kilmės įvairiopų priežasčių.

VI

Vienas iš naujausių bandymų intelektualų vaidmeniui visuomenėje aiškinti yra vokiečių sociologo Helmuto Schelskio. Jis bando įrodyti, kad kairės ideologai intelektualai galų gale atstovauja tik savo interesams. Jo išeities taškas yra Makso Weberio valdymo sąvokos samprata. Weberis skiria politinį valdymą fizine jėga ir dvasinį valdymą (hierokratiją) psichine jėga. Pasak Schelskio, ateina dvasinio valdymo laikai. Valdovai bus intelektualai.

Pagal Schelskį dabartinė intelektualų padėtis primena Europos istorijos seną vyksmą — kovą tarp pasaulietinės ir dvasinės valdžios. Tik šiuo metu dvasinei valdžiai atstovauja ne dvasininkija, o nauja klasė, intelektualai, kuriuos Schelskis vadina prasmiadaviais, išganymo skelbėjais.

Savo teoriją Schelskis remia A. Gehleno ir A. Plessnerio žmogaus samprata, pagal kurią žmogus iš prigimties yra būtybė, kuri gali gyventi tik suvokusi save patį ir pasaulį. Žmogaus veikimui yra būtinas sąmoningas savęs ir pasaulio vaizdas. Bet ne kiekvienas žmogus savo galva gyvena. Neretas būna vedamas kitų, kurie sugeba jo gyvenimui suteikti vedamąsias gaires. Šioks dvasinis vadovavimas įneša į žmogaus vidinį gyvenimą tvarką ir atpalaiduoja jį nuo vidinių prieštaravimų bei neapsisprendimų. Pagal Schelskį tai yra laimę teikiantis gyvenimo uždavinių sprendimas.

Naujasis intelektualų elitas savo valdymą gali išplėsti, nes, tikrovei pasidarius labai sudėtingai ir nepermatomai, vadovai reikalingi, kad padėtų joje orientuotis. Intelektualų valdžios atrama — pažadas išvaduoti žmones iš tikrovės vis didėjančio slėgimo ir pažadas įgyvendinti daugiau laimės ir tobulumo.

Išganymas, arba išsivadavimas iš visų aplinkybių, kurios engia ir sunkina žmogaus egzistenciją, neribojamas pomirtiniu gyvenimu. Jis turi ateiti dar šiame gyvenime. Tai tikėjimas, jog geresnio pasaulio pranašystės įvyks numatomu laiku. (Plg. Helmut Schelsky: Die Arbeit tun die an-

deren. Klassenkampf und Priesterherrschaft der Intellektuellen, Opladen, 1975, antras leidimas).

Yra daug įžvalgių Schelskio pastabų dėl mūsų šiandieninio gyvenimo. Yra originalių padėties aiškinimų. Tačiau jo pagrindinių tezių empyrinis įrodymas būtų sunkus. Jis naudoja įžvalginį metodą. Matomus reiškinius registruoja ir bando įstatyti į teorijos rėmus, į savo rūšies sąmokslo teoriją, panašiai kaip kad C. W. Mills, kalbėdamas apie Amerikos elitą. (Plg. C. Wright Mills: Die amerikanische Elite, Hamburg, 1962). Intelektualams Schelskis priskiria galią, kurios, bent tokia forma, jie neturi. Jis, atrodo, pervertina ir intelektualų funkciją. Tur būt dar ir šiandieną yra teisinga senesnė įžvalga, kad intelektualai yra visuomenės dalis, kad jie operuoja daugiausia dvasinėmis priemonėmis ir nustato kultūrinio vystymosi kryptį, kad jie turi įtakos universitetuose, moksle, bendrojo lavinimosi srityse, spaudoje, literatūroje, televizijoje, bet kad apskritai jie neturi medžiaginių ir techninių priemonių ir todėl greitai patenka į ekonomiškai pajėgesnių grupių ar valdžios priklausomybę. Šia prasme labai atsklaidus intelektualų vaidmuo totalitarizmo diktatūrose, kai šalia kitų randame ir intelektualų entuziastingų šios santvarkos rėmėjų, net ideologų, kurie vienu ar kitu pagrindu stengiasi tas antiintelektualines sistemas pateisinti. Totalitarizmo tarnyboje intelektualai atsiduria dėl įvairių priežasčių. Vienus sužavi jėga. Kitus patraukia karjera. Dar kitus palenkia nuolatinė propaganda bei įtaigavimas. Gražiai tatai pavaizduoja Česlovas Milošas. (Plg. Czeslaw Milosz: Der verfuerthe Denken, 1974).

Schelskis įžvalgiai pastebi ir aprašo kai kuriuos svarbius mūsų visuomenės vystymosi reiškinius. Pvz. atsiradimą gilios vertybių krizės, kuri liečia gyvenimo prasmę ir visuomeninį veikimą; atsiradimą, daugiausia Vakarų jaunime, šios vertybių krizės atžvilgiu nusistatymo visiškai atmesti esamąją visuomeninę santvarką; atsiradimą tikėjimo, kad visų sunkumų sprendimas įmanomas tik radikaliai pakeitus sistemą. Taip pat teisingai Schelskis pastebi, kad supramonintuose kraštuose sparčiai plečiasi patarnavimų ūkio sektorius, kuris, palyginti, atokiai stovi nuo materialinių gėrybių tiesioginės gamybos, kurio atstovai, taip sakant, iš profesijos užsiima prasmės perteikimu ir kuriame dirbanti inteligentija yra ypatingai imli naujam socialiniam tikėjimui ir mielai imasi jo skleidimo darbo. (Plg. Richard Loewenthal: Neues Mittelalter oder anomische Krise, in: Merkur, Jg. 27/1975).

Tačiau Schelskio šių reiškinių aiškinimas yra problematiškas.

Jis klysta, sutapatindamas tam tikrą visuomeninį sektorių su klase, įtaką su galia, tikėjimą greitu vilčių įgyvendinimu su religija.

Galima sutikti, kad šių laikų įvairūs reiškiniai rodo vertybių krizę. Ilgą laiką krikščionybė davė prasmę visam Vakarų socialiniam gyvenimui ir žmogaus veikimą orientavo į tam tikras vertybes. Jau kuris laikas krikščionybė šio savo uždavinio vykdyti nebegali. Bet ir sekuliarizacijos eigoje žmogaus veikimui reikėjo suteikti tam tikrą prasmę, tik jau be religijos pagalbos. Tam uždaviniui buvo įkinkyta pažangos idėja. Ji per paskutinį šimtmetį, atrodo, tarnavo Vakarų pasaulio pagrindinių vertybių integracijai.

Buvo tikėta, kad bet kuri mokslo, technikos, ūkio pažanga sykiu yra pažanga ir pagrindinių vertybių atžvilgiu. Buvo tikėta, kad žmogaus laisvė, bendruomenių solidarumas, racionalumas taip pat daro nuolatinę pažangą, kad iškovotos žmogaus pagrindinės teisės darosi vis saugesnės, etc. Tačiau paskutinių dešimtmečių įvykiai sukėlė abejones, ar pasiekta civilizacijos pažanga iš tikro yra pažanga ir pagrindinių vertybių atžvilgiu? Pasauliniai karai, pokario didžiųjų demokratijų nevisai švarūs pasireiškimai sužlugdė tikėjimą pažangos panacėja. Liko tuštuma. Tad vertybių krizė yra tiesioginis padarinys praradimo tikėjimo Vakarų civilizacijos pažangos panacėja.

Galimybių ir progų sėkmingai Lietuvos vadavimo veiksnių veiklai niekada netrūko ir dabar netrūksta. Bet visada trūko ir dabar trūksta sumaningų ir valingų žmonių, o kartais ir lėšų tomis progomis ir galimybėmis vaisingai pasinaudoti.

* * *

Vis tiek, ar intelektualas reikšis kairėje, ar dešinėje, jo vaidmuo visuomenėje yra sudėtingas, plačiašakis. To vaidmens tikrosios dimensijos sunkiai apčiuopiamos, nes dvasinis poveikis sunku sugauti ir dar sunkiau jį išmatuoti galios mastu. Vienas dalykas tikras — intelektualai nesudaro vienos, vieningai veikiančios ir vieną tikslą turinčios klasės. Jie nėra slaptieji valdovai. Jie atlieka pirmiausia tarnaujantį uždavinį. Dažnai yra valdžios ir kitų realių jėgų panaudojami net antiintelektualiniam tikslam. Antra vertus, intelektualų vaidmuo auga ir, juo toliau žengsime visuomenės techninės pažangos keliu, juo intelektualų vaidmuo didės. (Plg. Daniel Bell: Die nachindustrielle Gesellschaft, Frankfurt, 1975).

LIETUVOS NACIONALINĖ M. MAŽVYDO BIBLIOTEKA

KAS NAUJA NAUJOJ SOVIETŲ KONSTITUCIJOJ

VYTAUTAS VAITIEKŪNAS

I

Pirmoji sovietinė konstitucija buvo priimta 1918.VII.10. Tai buvo Rusijos Sovietinės Federacinės Socialistinės Respublikos — RSFSR konstitucija. Joje ypatingai buvo pabrėžtas klasinis sovietinės valstybės pobūdis ir darbininkų klasės vaidmuo. Beteisiais buvo palikti visi, kurie nepriklausė darbininkų klasei ar kaimo biednuomenei. Ogi pati kaimo biednuomenė (bežemiai ir mažažemiai) aukščiausiame valstybės organe — Sovietų Kongrese — taip pat buvo aprėžta tik penktadaliu visų mandatų, kitus keturis penktadalius rezervavus tik darbininkų klasei, kuri anuomet Rusijoje buvo, palyginti, dar visai negausi.

Kai sovietinė Rusija užgrobė Ukrainą, Gruziją, Azerbaidžaną, Armėniją, Gudiją, kompartijos viršūnėje nebuvo vieningo nusistatymo, ar užgrobtąsias žemes prijungti prie Rusijos tokiu pat būdu, kaip kad buvo caro laikais praktikuota, ar sudaryti naują padėtį? Buvo apsispręsta sudaryti naują padėtį — sudaryti sovietinių respublikų sąjungą. Tai pradinei sąjungai priklausė Rusija, Ukraina, Gudija, Gruzija, Armėnija, Azerbaidžanas. (Paskutinės trys kurį laiką ėjo vienu Užkaukazės Sovietų Socialistinės Respublikos vardu).

1923.VII.6 buvo priimta pirmoji Sovietų Socialistinių Respublikų *Sąjungos konstitucija.* Tos konstitucijos būdingas teisinis bruožas šalia iš 1918 RSFSR konstitucijos perimto sovietinės valstybės klasinio pobūdžio pabrėžimo, buvo konstitucijos anonimiškumas, t. y. išleidimas iš jos antraštės sąjungos partnerių pavadinimų. Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga, neišvardinant pačių tų respublikų, yra anoniminė sąjunga. Bet toks anoniminis sąjungos pavadinimas Kremliaus buvo sąmoningai parinktas dviem motyvais. Tokia anoniminė sąjunga palieka atviras duris Kremliaus pretenzijai į kiekvieną naują sovietinę socialistinę respubliką, kad ji "pasiprašytų" priimama į sąjungą, kai tik Kremliui susidarys tokiam "pasiprašymui" užkarti tinkamos sąlygos, kaip kad pvz. 1940 buvo susidarę Baltijos valstybių atžvilgiu. Be to, toks anoniminis sąjungos pavadinimas palieka atviras duris Rusijos išskir-

tinei faktinei padėčiai sąjungoje ir faktinei rusinimo politikai. Ne be pagrindo žinomas bolševikų generolas, vėliau karo komisaras, M. Frunzė, tos sąjunginės konstitucijos klausimus svarstant, yra pareiškęs:

— Kurdami sovietų socialistinių respublikų sąjungą, mes neturime išleisti iš akių, kad tuo mes dedame kertinį akmenį visų tautų tarpusavio santykių ateities išsivystymo formai. Mano tvirtu įsitikinimu, tik šiuo būdu ir pagal šitokį tipą vystysis visų kitų šalių dirbančiųjų masių valstybiniai santykiai.

Sovietinei sistemai įsitvirtinus Rusijoje ir jos užgrobtuose kraštuose, be to, Sovietų Sąjungai įsijungus į tarptautinę bendruomenę, tapus Tautų Sąjungos nariu ir pradėjus dairytis draugų ir sąjungininkų prieš kylančią Hitlerio nacionalsocialistinės Vokietijos grėsmę, Kremliuje subrendo naujos sąjunginės konstitucijos sumanymas, tokios konstitucijos, kuri bent iš paviršiaus, bent dėl akių vakarų Europai rodytų Sovietų Sąjungą tarsi įstojusią į teisinės valstybės kelią, o pačios Sovietų Sąjungos masėm įžiebtų geresnio gyvenimo viltį, pagal žinomąjį Stalino posakį: "Žit stalo lutče, žit stalo veseliej" (Gyventi pasidarė geriau, gyventi pasidarė linksmiau).

Ir tur būt neatsitiktinai tai antrajai Sovietų Sąjungos konstitucijai paskelbti buvo parinkti vadinamų "didžiųjų valymų" metai, kad tuo bent iš dalies būtų nukreiptos bei apramintos ir sovietų vidaus nuotaikos ir tarptautinė opinija.

Naujos, jau trečios sąjunginės konstitucijos sumanymas iškilo Chruščiovo laikais. Karštakošis Chruščiovas skelbė Sovietų Sąjungą netrukus sukursiant komunistinę visuomenę, komunistinę santvarką ir, žinoma, komunistinę konstituciją. Be to, veikiančioji 1936 Sovietų Sąjungos konstitucija buvo Stalino konstitucija ir nesiderino su Chruščiovo skelbta ir vykdyta destalinizacija.

Chruščiovą išvertęs, Brežnevas tą Chruščiovo konstitucijos sumanymą marinavo. Destalinizacija nustojo aktualumo, o komunistinės visuomenės ir komunistinės santvarkos ateitis praktiškai pasirodė nebuvo taip arti, kaip Chruščiovas vaizdavosi. Maždaug po 15 metų nuo naujos konstitucijos sumanymo iškėlimo Brežnevas kompartijos centro komitetui naujos konstitucijos reikalą blankiai motyvavo sovietų visuomenės jau pasiektu vienalytiškumu (vietoj darbininkų klasės ir darbininkų - valstiečių sąjungos esą susiformavusi vienalytiška sovietinė liaudis) ir Sovietų Sąjungos tarptautinio svorio išaugimu.

Bet tie oficialieji kompartijos motyvai nebūtinai yra patys tikrieji ir juoba vieninteliai. Pats pagrindinis naujai konstitucijai motyvas be nebus tik tas pats,

koks kad yra buvęs ir Stalino konstitucijai, būtent, propagandinis motyvas. Pažįstant sovietinės sistemos konstitucinę tikrovę, kurioje konstitucijos žodžio sovietinė reikšmė gali būti ir dažniausiai yra ne tik skirtinga nuo tokio žodžio įprastinės reikšmės, bet dažnai yra ir visai tai įprastinei žodžio reikšmei priešinga, — nesunku suprasti sovietinės konstitucijos propagandinis pobūdis bei vaidmuo.

Žodis yra kantrus. Jis leidžiasi taikomas ne tik skirtingai, bet ir tiesiai priešingai reikšmei, priešingam turiniui išreikšti. Bet tuo savo kantrumu žodis sykiu yra ir klastingas, nes sudaro įspūdį, kad pasakyta įprastinė mintis, nors faktiškai pasakyta visai skirtinga, netgi priešinga mintis. Tačiau šiokia žodžio apgaulė visada yra laikinė. Gyvenimo tikrovė visada atskleidžia, ar žodis nuoširdus, ar klastingas. Ir Stalino konstitucijos žodžių klastingumas jau yra visam pasauliui žinomas ir todėl praradęs savo propagandinį poveikį bei vaidmenį. Sovietinės konstitucijos propagandiniam poveikiui atnaujinti ir jos klastingam žodžiui suteikti kad ir laikinio pasisekimo be nebus tik pats pagrindinis naujai konstitucijai motyvas.

II

Sovietų Sąjungos naujoji konstitucija mus pirmiausia interesuoja dėl to, kad ji, kaip sovietinis teisinis instrumentas, bus taikoma ir okupuotai Lietuvai. Praktiškai tas mūsų interesas telkiasi į tos konstitucijos du aspektus: į jos santykį su Sovietų Sąjungos komunistų partijos programa ir į jos santykį su veikiančiąja Stalino konstitucija.

Chruščiovo iškeltas naujos konstitucijos reikalas buvo nuosekli išvada iš Sovietų Sąjungos kompartijos naujosios programos. Pagal tą programą "Komunizmo statybos uždaviniai sprendžiami nuosekliais etapais" ir būtent jau 1961 - 1970

> Sovietų Sąjunga, kurdama materialinę - techninę komunizmo bazę, pagal produkcijos gamybą vidutiniškai vienam gyventojui pralenks galingiausią ir turtingiausią kapitalizmo šalį — JAV; žymiai pakils materialinė darbo žmonių gerovė ir kultūrinis - techninis jų lygis; visiems bus užtikrintas pasiturimas gyvenimas; visi kolchozai ir sovchozai pavirs didžiai našiais ir didžiai pajamingais ūkiais; iš esmės bus patenkinti sovietinių žmonių poreikiai turėti sutvarkytus butus; išnyks sunkus fizinis darbas; SSSR pasidarys trumpiausios darbo dienos šalis".

Visa tai kompartijos programa, taigi ne tik Chruščiovas, bet ir Brežnevas su dabartiniais Kremliaus viešpačiais, yra pažadėję jau iki 1970. Ogi 1971 - 1980 laikotarpyje pagal kompartijos programą jau

> — bus sukurta materialinė - techninė komunizmo bazė, užtikrinanti visiems gyventojams materialinių ir kultūrinių gėrybių gausumą; sovietinė visuomenė visiškai priartės prie to, kad bus vykdomas

principas skirstyti (gėrybes) pagal poreikius ("iš kiekvieno — pagal sugebėjimus, kiekvienam — pagal poreikius"); įvyks laipsniškas perėjimas į vieningą bendraliaudinę nuosavybę. Tuo būdu *Sovietų Sąjungoje iš esmės bus pastatyta komunistinė visuomenė.* (Pabraukta mano. Aut.)

Tad 1977 Sovietų Sąjunga pagal tuos kompartijos programinius įsipareigojimus turėtų būti jau visai prie komunistinės visuomenės statybos pabaigos su visais tos komunistinės visuomenės atributais. Pvz. žemės ūkyje kolchozai jau turi būti susilyginę "su bendraliaudinėmis įmonėmis", kolchozininkų asmeninio naudojimo sklypai jau nebereikalingi, o kolchozų gyvenvietės jau tapę miesteliais su visokiais techniniais ir kultūriniais įrengimais. Ir naujoji Sovietų Sąjungos konstitucija tą komunistinę visuomenę turi atspindėti savo nuostatais.

Tačiau gyvenimo tikrovėje kompartijos programos nustatyti "komunizmo statybos nuoseklūs etapai" nepasitvirtino. Komunistinė visuomenė nepastatyta. Sovietų Sąjungos tikrovėje jos nėra. Ji tad negali atsispindėti ir naujoje konstitucijoje.

Sunku patikėti, kad, prisiimdama šiokius programinius įsipareigojimus, kompartija tyčia būtų visai nesiskaičiusi su realiomis galimybėmis tiem įsipareigojimam vykdyti. Atrodo, kad taip negalėjo būti. Tokio savęs kompromitavimo kompartija tyčiomis negalėjo leisti. Kas tad per veiksnys galėjo kompartijos programinius įsipareigojimus nieku paversti? Atrodo, kad tai bus buvęs Sovietų Sąjungos karinis "establishmentas".

Kaip atsimename, Chruščiovas buvo numatęs labai apkarpyti sovietų karinį sektorių ir tokio apkarpymo sąskaita išplėsti gyventojam reikalingų masinio vartojimo dalykų gamybą. Sovietų Sąjungos tos srities potencialas yra didelis ir neišnaudotas. Tačiau tas Chruščiovo planas sužlugo. Peršasi išvada, kad jis sužlugo dėl to, kad Chruščiovas, nors pats 1957 buvo atsilaikęs valdžioje tik dėka karinio "establishmento" paramos, pervertino kompartijos veiksnio galią ir nepakankamai įvertino karinio "establishmento" galią. Vis tiek, ar Chruščiovas bus buvęs neužtenkamai apdairus bei įtaigus karinį "establishmentą" palenkti kompartijos nusistatymui, ar net neatsargiai bus bandęs kompartijos galią konfrontuoti su karinio "establishmento" galia, — rezultatas tas pats — Chruščiovas krito, o karinio "establishmento" galia sustiprėjo.

Sovietų Sąjungos karinio "establishmento" galiai neutralizuoti kompartija turi karinių politrukų instituciją. Be to, pasirūpina savo aukščiausiam pareigūnui suteikti taip pat aukščiausią karinį laipsnį. Taip buvo II-ojo pasaulinio karo metais pasirūpinęs Stalinas, o dabar yra pasirūpi-

nęs Brežnevas. Tokia kompartijos ir karinio "establishmento" viršūnės tarsi personalinė unija turi pabrėžti kompartijos vadovaujamą viršenybę ir karinio "establishmento" atžvilgiu. Chruščiovas tuo nebuvo pasirūpinęs. O esamos kompartijos viršavimui apsaugoti nuo karinio "establishmento" spaudimo priemonės pasirodė nepakankamos. Nepakankamos net tokiu atveju, kai karinio "establishmento" spaudimas gresia kompromitacija kompartijos programiniam įsipareigojimam. Chruščiovo kritimas tos kompromitacijos nepašalino. O naujoji konstitucija rodo, kad ir Brežnevui lig šiol nesisekė karinį "establishmentą" pažaboti kompartijos apinasriu.

Naujosios konstitucijos preambulė užtat visai neužsimena apie kompartijos programos įsipareigojimų etapinius įvykdymus, o tik iš naujo juos kartoja:

> — Aukščiausias Sovietų valstybės tikslas — sukurti beklasę komunistinę visuomenę. Svarbiausieji valstybės uždaviniai: sukurti materialinę - techninę komunizmo bazę, tobulinti socialistinius visuomeninius santykius ir juos pertvarkyti į komunistinius, auklėti komunistinės visuomenės žmogų, kelti darbo žmonių materialinį ir kultūrinį gyvenimo lygį, *užtikrinti šalies saugumą* (pabraukta mano. Aut.), prisidėti prie taikos stiprinimo ir tarptautinio bendradarbiavimo plėtojimo.

Savo laisvę ir valstybinę nepriklausomybę tauta gali iškovoti, bet negali importuoti.

III

Savo išore Brežnevo konstitucija pusėtinai skirtinga nuo Stalino konstitucijos. Stalino konstitucija preambulės visai neturėjo, tekstas buvo padalytas į 12 skyrių, kuriuos sudarė 146 straipsniai. Brežnevo konstitucija turi ilgą preambulę, tekstas padalytas į devynias dalis, kurias sudaro 21 skyrius ir 173 straipsnisi.

I-oji dalis — visuomeninės - politinės ir ūkinės santvarkos pagrindai — apima penkis skyrius: politinė sistema, ūkinė sistema, socialinis vystymas ir kultūra, užsienio politika, ir socialistinės tėvynės gynimas, viso 32 straipsnius. Stalino konstitucijoj šiem dalykam yra vienas skyrius su 12 straipsnių.

Pagal Stalino konstituciją SSSR yra "socialistinė darbininkų ir valstiečių valstybė" (1 str.), o pagal Brežnevo konstituciją SSSR yra "socialistinė *bendraliaudinė* valstybė, išreiškianti darbininkų klasės, valstietijos ir inteligentijos, visų šalies nacijų ir tautybių valią ir interesus". Čia jau daug daugiau žodžio apgaulės ir klastos, nei Stalino konstitucijoj.

Stalino konstitucijos 2 str. apie vadinamų darbo žmonių deputatų sovietų atsiradimą Brežnevo konstitucija nukelia į preambulę,

o Stalino konst. 3 str. vietoj *darbo žmonių* deputatų vartoja *liaudies* deputatų. Naujas 3 str. kalba apie sovietinį demokratinį centralizmą. Naujas 4 str. nustato, kad visi vasltybės organai "veikia socialistinio teisėtumo pagrindu", taigi ne apskritai teisėtumo, o tik *socialistinio*. Naujas 5 str. nustato, kad "svarbiausi valstybės gyvenime klausimai pateikiami visaliaudiniam svarstymui, taip pat visaliaudiniam balsavimui". Kas tie "svarbiausi klausimai" ir kas bei kaip juos pateikia "visaliaudiniam balsavimui" — nenustatyta.

Užtat viską paaiškina naujo 6 str. I-oji pastraipa:

> "Sovietinės visuomenės vadovaujanti ir vairuojanti jėga, jos politinės sistemos, visų valstybinių ir visuomeninių organizacijų branduolys yra Sovietų Sąjungos komunistų partija".

Nors šis nuostatas tik patvirtina sovietinės sistemos 60 metų tikrovę, vis dėlto jo atsiradimas šiame konstitucijos skyriuje yra būdingas. 1918 ir 1923 sovietų konstitucijos kompartijos išvis neminėjo. Kompartijos specialų vaidmenį sovietinėje sistemoje pirmą kartą nustatė Stalino konstitucija (126 str.), kalbėdama apie sovietines visuomenines organizacijas. Brežnevo konstitucija kompartiją iš visuomeninių organizacijų sektoriaus perkelia į politinės sistemos skyrių, atseit, į valstybinę plotmę. Tur būt tokį kompartijos suvalstybinimą bus skatinęs ne tiek faktinės padėties išryškinimo noras, kiek siekimas kompartijos poziciją stiprinti apskritai ir ypatingai karinio "establishmento" atžvilgiu.

Naujas 7 str. kalba apie sovietinių profesinių sąjungų, komunistinio jaunimo, sovietinių kooperatyvų dalyvavimą valstybės reikaluose, o naujas 8 str. — apie sovietinės politinės sistemos tolesnį vystymąsi.

Ūkinei sistemai Stalino konstitucija skyrė devynis straipsnius, Brežnevo — 10. Brežnevo konstitucija nemini Stalino konstitucijos tezės; "Kas nedirba — tegu nevalgo". Bet vietoj kompartijos programos pažadėto principo: "Iš kiekvieno — pagal sugebėjimus, kiekvienam — pagal poreikius", paliktas Stalino konstitucijos principas: "Iš kiekvieno — pagal sugebėjimus, kiekvienam — pagal darbą". Kolchozninkų padėtis palikta ta pati. Dėmesio vertas naujas nuostatas: "Visuomenei naudingas darbas ir jo rezultatai apsprendžia žmogaus padėtį visuomenėje" (13 str.). Tai yra vietoj skelbiamos beklasės visuomenės konstitucinis įteisinimas sovietinės visuomenės klasių. Kadangi sovietiniu mastu aukščiausią rūšį "visuomenei naudingo darbo" atstovauja kompartijos darbas, tai tas apsprendžia ir partiečių padėtį visuomenėje. Ir juo partietis bus aukštesnėje partinėje pakopoje, juo aukštesnė bus jo visuomeninė padėtis bei gyvenimo standartas su

liuksusinėmis vilomis, atskiromis krautuvėmis, atskiromis ligoninėmis etc. Feodalizmo bajorystė buvo paveldima iš tėvų, kapitalizmo "bajorystė" įgyjama pralobimu, o sovietinė "bajorystė" — priklausymu kompartijai.

Ūkio nuostatuose tik vienas naujas nuostatas dėl valstybės uždavinių augmenijos ir gyvūnijos apsaugai, taip pat oro grynumo ir vandens švarumo išsaugojimui.

Naujas skyrius: socialinis vystymas ir kultūra kalba apie sovietinės valstybės pagalbą "suartėti visoms SSSR nacijoms ir tautybėms" (faktiškai tai yra konstitucinis įsipareigojimas rusinti pavergtąsias tautas), apie mažinimą sunkaus rankų darbo (kompartijos programa yra įsipareigojusi panaikinti sunkų rankų darbą jau iki 1970), žada kelti darbo atlyginimą, bet tik "sutinkamai su darbo našumo augimu", žada vystyti vadinamą buitinį aptarnavimą, kurio ligšiolinė padėtis labai prasta.

Naujas užsienio politikos skyrius nustato, kad Sovietų Sąjungos užsienio politika siekia "užtikrinti palankias tarptautines sąlygas komunizmo sukūrimui SSR Sąjungoje, pasaulinio socializmo pozicijų stiprinimui, remti tautų kovą už nacionalinį išsivadavimą ir socialinę pažangą" ... Pasakyta visai aiškiai. Užtat laisvajam pasauliui, pirmiausia vadinamai "naujajai kairei", iškišamas tokis propagandinis jaukas: "karo propaganda uždrausta įstatymu" (28 str.); Sovietų Sąjungos santykiai su kitomis valstybėmis grindžiami: "savitarpišku atsisakymu naudoti jėgą arba grasinti jėga; suverenia lygybe; sienų neliečiamumu; valstybių teritoriniu vientisumu; taikiu ginčų sureguliavimu; nesikišimu į vidaus reikalus; žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių gerbimu; tautų lygiateisiškumu ir teise tvarkyti savo likimą; valstybių bendradarbiavimu; sąžiningu vykdymu įsipareigojimų, kurie kyla iš visuotinai pripažintų tarptautinės teisės principų bei normų ir iš SSRS sudarytų tarptautinių sutarčių" (29 str.).

Ir I-sios dalies paskutinis ir naujas skyrius — socialistinės tėvynės gynimas — kartoja Stalino konstitucijos nuostatą dėl visuotinės karinės prievolės ir nauju nuostatu garantuoja, kad sovietinė valstybė "aprūpina SSRS ginkluotąsias pajėgas viskuo, kas reikalinga". Tai yra kompartijos "carte blanche" kariniam "establishmentui" tur būt už jo sutikimą pripažinti kompartijai konstitucinę viršenybę. (Plg. 6 str.).

IV

II-ji dalis — valstybė ir asmenybė — apima du skyrius: SSRS pilietybė bei piliečių lygiateisiškumas, ir SSRS piliečių pagrindinės teisės, laisvės bei pareigos, viso 36 straipsnius. Stalino kons-

titucijoj pilietybei yra vienas straipsnis (21 str.), o piliečių teisėm — X-sis skyrius su 16 straipsnių).

Pilietybės skyriuje šalia propagandinių nuostatų, pakartotų iš Stalino konstitucijos, apie sovietinės moters lygiateisiškumą ir jos globą neštumo ir motinystės atvejais, taip pat apie prieglobsčio teisę užsieniečiams, "persekiojamiem už darbo žmonių teisių gynimą", dėmesio vertas naujas nuostatas, kad "SSRS piliečiai užsienyje yra ginami ir globojami Sovietinės valstybės" (33 str.), ir pakartotas Stalino konstitucijos nuostatas (123), kad "Bet koks tiesioginis ar netiesioginis piliečių teisių apribojimas, tiesioginių ar netiesioginių pranašumų pagal rasinius ir nacionalinius požymius nustatymas, lygiai kaip ir visokia rasinio arba nacionalinio išimtinumo, nesantaikos arba niekinimo propaganda, baudžiama pagal įstatymą" (36 str.).

Pirmuoju atveju (33 str.) Brežnevo konstitucija sudaro teisinį pagrindą sovietų įstaigom terorizuoti tariamus ar tikrus Sovietų Sąjungos piliečius — politinius pabėgėlius.

Antruoju atveju (36 str.) sovietinių nerusų respublikų bet kurios pastangos tautinio savitumo puoselėjimo kryptimi kvalifikuojamos konstituciniu nusikaltimu. Pagal piliečių teisių lygybės sovietinę sampratą skirtingų tautų Sovietų Sąjungos piliečių teisių vienodumą užtikrina "visų SSRS nacijų ir tautybių visapusiško vystymo ir suartėjimo politika, piliečių auklėjimas sovietinio patriotizmo ir socialistinio internacionalizmo dvasia" (36 str.). Sovietinėje tikrovėje tai reiškia vergišką nusilenkimą ir pataikavimą rusų dominavimui, visokeriopą rusiškumo aukštinimą ir liaupsinimą, ir savo tautinio savitumo negližavimą, savo tautinių tradicijų ir savo tautos istorijos klastojimą. Sovietinės sistemos praktikoje visa tai jau nuo seniai yra vykdoma.

Savo "bill of rights" Brežnevo konstitucija pradeda nuostatu, kad "SSRS piliečiai turi visas socialines - ekonomines, politines ir asmenines teises bei laisves, kurias skelbia ir garantuoja SSRS Konstitucija ir sovietiniai įstatymai" (39 str.). O konstitucija tas sovietinio piliečio teises taip išrikiuoja:

1) Teisė į darbą ir į poilsį (40-41 str.). Iš esmės tai pakartojimas Stalino konstitucijos 118-119 str. nuostatų.

2) Teisė į sveikatos apsaugą ir į aprūpinimą senatvėje, ligos atveju, praradus darbingumą ar netekus šeimos maitintojo (42-43 str.) Taip pat iš esmės pakartoja Stalino konstitucijos 120 str.

3) Teisė į butą (44 str.) naujai formuluota. Reiškia padėtis tuo atžvilgiu nuo Stalino laikų yra pagerėjusi.

4) Teisė į mokslą (45 str.) iš esmės pakartoja Stalino konstitucijos 121 str.

5) Nauja teisė naudotis kultūriniais pasiekimais (46 str.).

6) Nauja teisė į mokslinės ir meninės kūrybos laisvę (47 str.), bet tik *"sutinkamai su komunizmo statybos tikslais"*. Atseit, mokslinė ir meninė kūryba, neatitinkanti komunizmo statybos tikslų, tos teisės į laisvę neturi.

7) Naujas propagandinis nuostatas dėl teisės "dalyvauti valstybės ir visuomenės reikalų valdyme", renkant liaudies deputatų sovietus (48 str.), ir naujas propagandinis nuostatas dėl teisės "pateikti valstybiniams organams ir visuomeninėms organizacijoms pasiūlymus jų veiklai gerinti, kritikuoti darbo trūkumus" (49 str.). Šie nuostatai — tai labai tipingi žodžio pagaulės pavyzdžiai.

8) Teisė į "žodžio, spaudos, susirinkimų, mitingų, gatvės eitynių ir demonstracijų laisvę", bet tik *"sutinkamai su darbo žmonių interesais ir siekiant stiprinti socialistinę santvarką"* (50 str.). Šis nuostatas pažodžiui nurašytas iš Stalino konstitucijos (125 str.), pamiršus net *"darbo žmonių"* žodžius pakeisti 'liaudies" žodžiu, kaip visur Brežnevo konstutucija tai kad daro.

9) Teisė jungtis į visuomenines organizacijas, *bet tik į tokias, kurios atitinka komunizmo statybos tikslus* (51 str.). Iš esmės šis nuostatas atitinka Stalino konstitucijos 126 str. Skirtumas tik toks, kad čia išleistas kompartijos aptarimas, nes kompartija Brežnevo konstitucijoj išskirta iš visuomeninių organizacijų ir atkelta į 6 str.

10) "Teisė išpažinti bet kurią religiją, atlikinėti religines apeigas arba neišpažinti jokios religijos, vykdyti ateistinę propagandą" (52 str.). Stalino konstitucijos 124 str. kalba tik apie "religinių kultų laisvę". Tad nuostato redakcija skirtinga. Ar tas redakcinis skirtumas atneš ir skirtingą sovietinę praktiką religijos ir bažnyčios atžvilgiu — tik ateitis pasakys.

11) Teisė į pagalbą šeimai, į lengvatas daugiavaikei šeimai (53 str.) praplečia Stalino konstitucijos 122 str. apie motinos ir vaiko globą.

12) Brežnevo konstitucija (54 - 56 str.) kartoja Stalino konstitucijos nuostatus (127 - 128 str.) dėl asmens, dėl buto ir dėl korespondencijos neliečiamybės, juos dar praplėsdama ir į "telefoninių pasikalbėjimų ir telegrafo pranešimų slaptumą". Čia komentarai būtų "superfluous".

Brežnevo konstitucijos "bill of rights" baigiamas labai elementaria teise "į teisminį gynimą nuo pasikėsinimų į gyvybę ir sveikatą, turtą ir asmeninę laisvę, į garbę ir orumą" (57 str.), ir teise "apskųsti pareigūnų veiksmus valstybiniams organams ir visuomeninėms organizacijoms" (58 str.). Toliau prasideda jau "bill of obligations", nes "piliečio teisių ir laisvių įgyvendinimas neatskiriamas nuo jo pareigų vyk-

dymo" (59 str.).

Dėl to sovietinis pilietis ne tik "turi laikytis SSRS konstitucijos, sovietinių įstatymų, gerbti socialistinio bendrabūvio taisykles" (59 str.), bet ir "sąžiningai dirbti" (60 str.), "saugoti ir stiprinti socialistinę nuosavybę" (61 str.), "saugoti sovietinės valstybės interesus" (62 str.), "stiprinti sovietinės daugianacionalinės valstybės nacijų ir tautybių draugystę" (64 str.), "padėti saugoti viešąją tvarką" (65 str.), "rūpintis vaikų auklėjimu" ir juos "auginti socialistinės visuomenės nariais" (66 str.), "padėti vystyti draugystę ir bendradarbiavimą su kitų šalių tautomis" (68 str.).

Paskaičius net 30 straipsnių apie sovietinio piliečio teises ir pareigas, savaime prisimena Stalino grubi pastaba per derybas Maskvoje Lietuvos užsienių reikalų ministrui Urbšiui, kad šis per daug įrodinėjęs, nes jo, Stalino, tuo vis tiek neįtikinsiąs. Betgi Brežnevo konstitucija tikrai tų sovietinio piliečio teisių per daug priskaičiuoja, kad jos būtų patikimos. Juk faktiškai konstitucijai pakaktų pasakyti, kad valstybė vykdys Visuotinę Žmogaus Teisių Deklaraciją ir Jungtinių Tautų priimtas žmogaus teisių konvencijas, ir taškas. Tik kai vietoj tikrų konstitucinių garantijų pagrindinėm žmogaus teisėm reikia pasitelkti žodžio klastą bei apgaulę tų teisių nepaisymui ir paneigimui maskuoti, susidaro net 30 propagandinių straipsnių.

V

III-oji dalis — SSRS nacionalinė - valstybinė santvarka apima keturis skyrius su 19 straipsnių. Stalino konstitucija šiem reikalam skiria 1 skyrių su 17 straipsnių.

SSRS santvarką Stalino konstitucija šitaip nusako:

> — SSRS yra *federalinė valstybė* (m. p. Aut.) sudaryta lygiateisių sovietinių socialistinių respublikų savanoriško susijungimo pagrindu (13 str.).

Vietoj to Brežnevo konstitucija nustato, kad SSRS yra

> — *vieninga sąjunginė ("edinnoje sojuznoje") daugianacionalinė valstybė, sudaryta laisvo nacijų apsisprendimo* ir lygiateisių sovietų socialistinių *respublikų savanoriško susivienijimo* pagrindu (m. p. Aut.).

ir kad

> — SSRS įkūnija sovietinės liaudies valstybinį vieningumą, telkia visas nacijas ir tautybes bendros komunizmo statybos tikslais (69 str.).

Tad Brežnevo konstitucija vėl grąžina carinės Rusijos valstybinio vieningumo nuostatą ir išleidžia Stalino konstitucijos minimą federacinį principą. Carinė Rusija garsėjo savo reakcinių sluoksnių šūkiu už vieningą ir nedalomą Rusijos imperiją ("za edinnaju ir nedielymuju"). Brežnevo SSRS pasuko tuo pačiu keliu.

Tiesa, įsakmiai Brežnevo konstitucija skelbia tik SSRS vieningumą vietoj federalizmo (tik 'za

edinnuju'), o vietoj carinės imperijos nedalumo tebekartoja Stalino konstitucijos 17 str. apie sąjunginės respublikos teisę "laisvai išstoti iš SSRS" (71 str.). Tačiau šiokio nuostato apgaulingumas yra kiaurai permatomas. Užtenka tik jį palyginti su konstitucijos 1 str., kuris nustato, kad SSRS išreiškia "visų šalies nacijų ir tautybių valią ir interesus". Reiškia, išstojimas iš SSRS taip pat tegali įvykti tik pagal "visų šalies nacijų ir tautybių valią ir interesus". Kas bandytų nepaisyti tos "visų šalies nacijų ir tautybių valios ir interesų", būtų liaudies priešas, kontrrevoliucionierius, SSRS išdavikas.

Dar Stalino konstituciją svarstant, kai kas siūlė tą išstojimo iš SSRS nuostatą, kaip neturintį jokio pagrindo sovietinėje tikrovėje, visai išleisti, bet Stalinas tam pasipriešino, paaiškindamas, kad tikrai apie sąjunginės respublikos išstojimą iš sąjungos negali būt jokios kalbos ir ne tam ta išstojimo laisvė konstitucijai reikalinga. Esą laisvė iš sąjungos pasitraukti yra tik pratęsimas laisvės į sąjungą įstoti. Jei konstitucija nustato, kad sąjunga sudaryta savanoriškai, tai savanoriškumo patikimumas privalo nuostato apie laisvę iš sąjungos išstoti. Pažindami į SSRS įstojimo sovietinę laisvę, tuo pačiu pažįstame ir iš SSRS išstojimo sovietinę laisvę. Žinomieji bolševikų revoliucijos vadai ir sovietinės valstybės statytojai — Bucharinas ir Rykovas — 1938 buvo apkaltinti ir sušaudyti tik už tai, kad kompartijos centro komitete kėlė mintį suteikti Ukrainos, Gudijos, Gruzijos respublikom daugiau savarankiškumo.

Dėmesio vertas Stalino konstitucijos žodžių "savanoriško *susijungimo*" Brežnevo konstitucijoj pakeitimas žodžiais: "savanoriško *susivienijimo*" (m. p. Aut.). Yra prasmės skirtumas tarp rusų žodžio "sojedinenije" (susijungimas) ir "ob'jedinenije' (susivienijimas). Susijungimas ("sojedinenije") tik mažiau ar daugiau aprėžia sąjungos dalyvių savarankiškumą, o susivienijimas ("ob'jedinenije"), pasak Brežnevo konstitucijos, įkūnija valstybinį vieningumą, atseit, veda į respublikinės individualybės visišką sunykimą. Tuo vieno žodžio pakeitimu Brežnevo konstitucija daro labai reikšmingą SSRS santvarkoje posūkį carinės Rusijos kryptimi.

SSRS kompetencijai nusakyti Stalino konstitucija skiria 24 punktus (14 str.), Brežnevo konstitucija tenkinasi 12 punktų (72 str.). Iš to tačiau neina išvada, kad Stalino konstitucija SSRS kompetenciją buvo daugiau išplėtusi. Atvirkščiai. Stalino konstitucija SSRS kompetenciją konkretizavo ir tuo būdu nustatė jai šiokias tokias ribas. Brežnevo konstitucija naudoja bendrybines

formules ir faktiškai SSRS kompetenciją palieka visiškai neribotą. Ir tai yra tik nuosekli išvada iš Brežnevo konstitucijos atsisakymo federacinio principo SSRS santvarkoje ir posūkio į monolitinės sovietinės imperijos kelią. SSRS kompetencijos aptarimas sąjunginėm respublikom, tad ir okupuotai Lietuvai, yra pats pagrindinis konstitucinis nuostatas. Tad vertas ištisai pacituoti:

— Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos kompetencijai jos aukščiausiųjų valstybinės valdžios ir valdymo organų asmenyje priklauso:

1) naujų respublikų priėmimas į SSRS sudėtį; naujų autonominių respublikų ir autonominių sričių sudarymo sąjunginių respublikų sudėtyje tvirtinimas; (Stalino konstitucijoj apie naujas respublikas kalbama 3-me punkte; jo atkėlimas į pirmą vietą yra, kaip amerikiečiai sako, 'ominous');

2) SSR Sąjungos valstybinės sienos nustatymas ir sienų tarp sąjunginių respublikų pakeitimų tvirtijimas;

3) respublikinių ir vietinių valstybinės valdžios ir valdymo organų organizavimo ir veiklos bendrų pagrindų nustatymas;

4) įstatyminio reguliavimo visoje SSRS teritorijoje vieningumo užtikrinimas, SSR Sąjungos ir sąjunginių respublikų įstatymų pagrindų nustatymas; (reiškia visų įstatymų; Stalino konstitucija numato tik kai kurių įstatymų);

5) vieningos socialinės - ekonominės politikos vykdymas, vadovavimas šalies ekonomikai; pagrindinių mokslinės - techninės pažangos krypčių nustatymas; SSRS liaudies ūkio vystymo ir socialinės - kultūrinės statybos planų ruošimas ir tvirtinimas, jų įvykdymo ataskaitų tvirtinimas;

6) vieningo SSRS valstybinio biudžeto ruošimas ir tvirtinimas, jo įvykdymo ataskaitos tvirtinimas; vadovavimas vieningai pinigų ir kredito sistemai; nustatymas mokesčių ir pajamų, skiriamų sąjunginiam, respublikiniam ir vietiniam biudžetam sudaryti; politikos kainų ir darbo apmokėjimo srityje nustatymas;

7) vadovavimas bendrasąjunginio pavaldumo liaudies ūkio šakom, susivienijimam ir įmonėm; bendras vadovavimas sąjunginio - respublikinio pavaldumo šakom, susivienijimam ir įmonėm;

8) taikos ir karo klausimai, SSR Sąjungos suvereniteto gynimas, jos valstybinių sienų ir teritorijos apsauga, gynybos organizavimas, vadovavimas ginkluotom pajėgom;

9) valstybės saugumo užtikrinimas;

10) atstovavimas SSR Sąjungai tarptautiniuose santykiuose; SSRS ryšiai su užsienio valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis; sąjunginių respublikų santykių su užsienio valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis bendros tvarkos nustatymas, šių santykių koordinavimas; užsienio prekyba valstybinio monopolio pagrindu;

11) SSRS konstitucijos laikymosi kontrolė ir sąjunginių respublikų konstitucijų atitikimo SSRS konstituciją užtikrinimas;

12) kitų bendrasąjunginės reikšmės klausimų sprendimas. (Kadangi tie "bendrasąjunginės reikšmės" klausimai neišvardinti, tai tuo titulu SSRS kompetencija turi "carte blanche").

Tad kas belieka respublikos kompetencijai? Nagi "Sąjunginė respublika dalyvauja sprendžiant klausimus, priskirtus SS Sąjungos kompetencijai, SSRS Aukščiausiame soviete, SSRS Aukščiausiojo sovieto prezidiume, SSRS vyriausybėje ir kituose SSR Sąjungos organuose", be to, "padeda vykdyti SSR Sąjungos įgaliojimus savo teritorijoje, įgyvendina SSRS valstybinės valdžios ir valdymo organų sprendimus" (76 str.).

Kai respublika pastatyta šitokioj Kremliaus priklausomybėj, Brežnevo konstitucijoj pasidarė nepatogu kalbėti ir apie respublikos suverenumą, kurį mini Stalino konstitucija (15 str.). Išleistas ir nuo 1944.II.1 Stalino konstitucijoj buvęs nuostatas, kad respublikos gali turėti savo karinius dalinius. Tačiau paliktas Stalino konstitucijos nuo 1944.II.1 nuostatas apie respublikų teisę "užmegzti santykius su užsienio valstybėmis, daryti su jomis sutartis ir keistis diplomatiniais ir konsuliniais atstovais, dalyvauti tarptautinių organizacijų veikloje" (79 str.).

Kai vidaus reikaluose SSRS federacinis principas ir bet kuris respublikų savarankiškumas naikinamas, šiokia respublikinio suverenumo apraiška užsieniniuose reikaluose labai savotiškai atrodo. Šiokį sovietinės santvarkos nenuoseklumą betgi lengva suprasti, atsiminus, kad Jungtinėse Tautose pilnateisiu nariu dalyvauja Ukrainos ir Gudijos respublikos ir tuo dalyvavimu Sovietų Sąjungos balsą Jungtinėse Tautose patrigubina. Tokios tarptautinės privilegijos atsisakyti ir Brežnevo Sovietų Sąjunga nenori.

VI

IV-oji dalis — Liaudies deputatų sovietai ir jų rinkimo tvarka — apima tris skyrius su 18 straipsnių. Stalino konstitucija šiam reikalui tenkinasi XI-uoju skyrium su devyniais straipsniais. Naujas atskiras skyrius — liaudies deputatų sovietų veiklos sistema ir principai — nustato, kad "deputatų sovietai sudaro vieningą valstybinės valdžios organų sistemą" (88 str.). Atseit, apie kokią respublikinio sovieto savarankišką kompetenciją nėr kalbos.

SSRS Aukščiausiojo sovieto ir respublikinių sovietų kadencija iš ketverių metų prailginta iki penkerių, o miestų, rajonų ir apylinkių sovietų iš dvejų metų — iki dvejų su puse.

Kandidato į deputatus am-

žiaus minimumas buvo 23 metai į SSRS Aukščiausią sovietą ir 21 — į respublikinį. Brežnevo konstitucija nustato 18 metų minimumą.

Tačiau pagrindiniai sovietinių rinkimų principai palikti tie patys, kokie nustatyti Stalino konstitucijoj: balsavimas visuotinis, lygus, slaptas, tiesioginis (94 str.). Tačiau "teisė kelti kandidatus į deputatus priklauso Sovietų Sąjungos Komunistų partijos, profesinių sąjungų, Visasąjunginės Lenino Komunistinės Jaunimo Sąjungos organizacijoms, kooperatinėms ir kitoms visuomeninėms organizacijoms, darbo kolektyvams" (99 str.).

Kadangi ta pati konstitucija pripažįsta organizavimosi teisę tik komunizmo statybos tikslais (51 str.), tai jau pačioje konstitucijoje kandidatų į deputatus siūlymas rezervuojamas tik komunizmo statytojams, ir niekam daugiau.

V-oji dalis — aukščiausieji SSRS valstybinės valdžios ir valdymo organai — apima du skyrius su 30 straipsnių. Stalino konstitucija šiam reikalui taip pat turi du skyrius su 42 straipsniais.

Nuostatuose apie SSRS Aukščiausiąjį sovietą, palyginti su Stalino konstitucija, yra tik redakciniai pakeitimai, išskyrus vieną žymesnį pakeitimą dėl Aukščiausiojo sovieto prezidiumo kompetencijos. Pagal Stalino konstituciją (49 str.) Aukščiausiojo sovieto prezidiumas, Aukščiausiajam sovietui neposėdžiaujant, turi teisę leisti įsakus, kuriuos sesijos susirinkęs Aukščiausias sovietas tvirtina. Brežnevo konstitucija tą prezidiumo teisę taip susiaurina: "Reikalui esant daro pakeitimus galiojančiuose SSRS įstatymuose" (120 str.). Užtat daug plačiau, kaip kad Stalino konstitucija, aptaria Ministrų tarybos uždavinius.

Stalino konstitucijos nuostatas (77 str.), apie sąjungines ir sąjungines-respublikines ministerijas, visai išleistas.

VI-oji dalis — valstybinės valdžios ir valdymo organų sąjunginėse respublikose sandaros pagrindai — apima tris skyrius su 14 straipsnių. Stalino konstitucija šiam reikalui skiria keturis skyrius su 30 straipsnių. Jau vien šioks nuostatų kiekybės skirtumas akivaizdžiai liudija Brežnevo konstitucijos posūkį iš federacinės į monolitinę sovietinę imperiją. Pvz. Stalino konstitucijoje (60 str.) respublikos aukščiausiojo sovieto kompetencijoje, be ko kita, numatyta ir amnestijos teisė respublikos teismų nuteistiesiem, taip pat respublikos atstovavimo tarptautiniuose santykiuose klausimų sprendimas ir nustatymas, kaip turi būti organizuojami respublikiniai kariniai daliniai. Brežnevo konstitucijoje apie tai nė žodelio.

Respublikinės ministrų tarybos ir miestų, rajonų bei apylinkių

sovietų atžvilgiu Brežnevo konstitucija kartoja Stalino konstitucijos nuostatus. Čia tegalima priminti, kad sovietinė sistema iš viso nepripažįsta Vakaruose visuotinai išsivysčiusios tradicinės vietos savivaldybės institucijos su konstitucijos ar įstatymo deleguota kompetencija savarankiškai vietinius reikalus tvarkyti. Miesto, rajono ar apylinkės sovietas, nors piliečių balsuojamas, nėra savivaldybinio pobūdžio, o sudaro tik apatinę pakopą, anot Brežnevo konstitucijos, valdžios organų vieningoje sistemoje, be jokių savivaldybinių kompetencijų.

VII-oji dalis — teisingumas, arbitražas ir prokurorinė priežiūra — apima du skyrius su 18 straipsnių. Stalino konstitucijoj tam reikalui yra IX skyrius su 16 straipsnių. Išskyrus naują nuostatą dėl valstybinio arbitražo ūkio ginčams tarp sovietinių organizacijų, įstaigų bei įmonių spręsti, šios dalies kiti nuostatai iš esmės atitinka Stalino konstituciją ir kartoja, kad teisingumą daro teismas (150 str.), kad teismas yra nepriklausomas (154 str.).

Čia dera priminti, kad teisės ir teisingumo darymo sovietinės koncepcijos turinys yra visai skirtingas nuo toms sąvokoms įprastojo turinio. Sovietinėje teisės koncepcijoje teisė nėra *aequi et boni* institucija, nėra aukščiau už pačią sovietinę valstybę ir jos tvarkytojus, o yra viešpataujančios klasės — sovietinėje sistemoje liaudies arba kompartijos — padaras savo interesams, ne bendrajai gerovei, ginti. "Teisė tai yra tokia visuomenės santykiams taisyklė, kuri atitinka viešpataujančios klasės interesus ir kurią saugo organizuota (valstybės) jėga" — skaitome "Osnovy Ugolovnogo Prava" 1 str. Šiokia teisės sovietinė samprata apsprendžia ir paties teismo funkciją ir nepriklausomybę. Anot "Vestnik Moskovskogo Universiteta", sovietinės valstybės teismas veikiąs kaip politinės vadovybės aparato dalis. Esą sovietinės teisingumo politikos esmę sudaro tai, kad teismui įprastomis formomis, vartojant teismo įstaigų dispozicijoje turimas priemones, praktiškai būtų vykdoma partijos ir valstybės politika. Todėl sovietinė prokuratūra budinti, kad teismas tikslingai, (tas nereiškia, kad teisingai) taikytų įstatymus ir partijos bei valstybės politiką vykdytų. Sprendimas esąs neleistinas ir neteisingas ne tik tada, kai jis prieštarauja įstatymo raidei, bet ir tada, kai jis neatitinka įstatymo politinės prasmės arba nusikaltimo politinės reikšmės. Dėl to generalinis prokuroras galįs suprotestuoti ir aukščiausiojo teismo pilna-

Kitas Į LAISVĘ numeris išeis 1977 gruodžio mėn.

ties sprendimus. Konstitucijos nuostatas dėl teisėjo nepriklausomybės nereiškiąs, kad teisėjas būtų nepriklausomas ir nuo kompartijos direktyvų. Spręsdamas konkrečią bylą, vertindamas įrodymus, nustatydamas kaltės švelninančias aplinkybes, teisėjas turįs žiūrėti ne tik savo sąžinės, bet ir vyriausybės bei partijos nustatytos linijos. Teisėjo veiklai turinčios reikšmės dvejopos kompartijos direktyvos: a) direktyvos apie baudžiamąją atsakomybę (kas, už ką, kaip baustinas) ir b) bendrosios direktyvos pagal politikos kryptį.

Partijos priežiūrą teismui vykdo sovietinė prokuratūra. Savo metu pokalbyje su D. Britanijos premjeru McMillanu Chruščiovas piktinęsis McMillano valdžios silpnumu ir pasigyręs, kad jam, Chruščiovui, paliepus pats Sovietų Sąjungos užsienio reikalų ministras tuoj pat nusimautų kelnes ir sėstų ant ledo. Sovietiniam prokurorui paliepus, tą pat nedelsdamas tikriausiai padarytų kiekvienas sovietinis teisėjas.

VIII-oji dalis pakartoja Stalino konstitucijos nuostatus dėl SSRS herbo, vėliavos ir sostinės, ir paveda SSRS Aukščiausiojo sovieto prezidiumui patvirtinti SSRS himną (170 str.).

Pagaliau, paskutinė, IX-oji dalis pakartoja Stalino konstitucijos nuostatus dėl sovietinės konstitucijos keitimo ir nustato, kad SSRS konstitucija turi aukščiausią teisinę galią (172 str.).

*

Žinoma, kaip visos sovietinės konstitucijos (1918, 1923, 1936) galiojo tik tiek ir ten, kiek ir kur nesikirto su kompartijos interesais, taip bus ir su Brežnevo konstitucija. Ir ji galios tik tiek ir ten, kiek ir kur atitiks kompartijos interesus, ir tol, kol tarptautinė padėtis ir pačios Sovietų Sąjungos vidaus raida nevers keisti dabartinę kompartijos politiką, bolševikų revoliucijos 60 metų sukakties proga besikėsinančią sunaikinti bet kurį respublikų savarankiškumą ir pavergtųjų tautų savitumą, besikėsinančią naujosios konstitucijos instrumentu vietoj federacinės statyti monolitinę sovietinę imperiją prieš mūsų laikų visuotinį tautų išsilaisvinimo vyksmą.

LFB yra savanoriško įsipareigojimo ir savanoriškos aukos lietuvių organizacija, kad laisvės kovos dvasia bei darbais ir broliško solidarumo bei pagalbos ryšiais nuolatos būtų susirišusi su Lietuva, kad per Lietuvą palaikytų gyvą išeivijos tautinę sąmonę ir kad laisvajame pasaulyje tarnautų Lietuvai.

LF bičiuliai yra veiklos, kovos ir aukos bičiuliai.

REZISTENCIJOS ISTORIJAI

SUSITIKIMAI SU PRANU PADALIU

GARBINGĄ LIETUVĮ IR LAISVĖS KOVOTOJĄ PRISIMENANT

STASYS ŽYMANTAS*

VIII

Karas ėjo į pabaigą ir todėl suprantama, jog mums tuomet labiausiai rūpėjo tie uždaviniai, kurie iškils amerikiečiams pasiekus Wuerzburgą ir karui pasibaigus. Man tuomet, kaip ir Pranui Padaliui atrodė, kad karui pasibaigus Lietuvos laisvės bylai ginti ir kovojančios Lietuvos vardu kalbėti yra reikalingas pastovus organas, dėl kurio autoriteto ir svorio niekam negalėtų kilti mažiausių abejonių.

Pasikalbėjimuose su Pranu Padaliu, kuris, be abejo, tą reikalą svarstė ir savo vienminčių grupėje ir iškilo pilno Vliko už Lietuvos ribų atgaivinimo klausimas.

Kalbant dabar apie Vliko užsienio delegatūrą, matome, kad jinai veikė, palyginti, trumpą laiką, pusmetį su viršum, tai yra maždaug tiek, kiek veikė pats Vlikas Lietuvoje. Delegatūra veikė karo pereinamuoju ir pabaigos metu ir jos veikimo sritis nacių Vokietijoje savaime suprantama buvo labai ribota. Ji negalėjo imtis kokio platesnio informacinio darbo ir negalėjo išvystyti savo politinę veiklą Lietuvos laisvės reikalui, Lietuvos bylai kelti. Neabejotinai, pačios delegatūros viduje darbą lengvino jos narių darnus bendradarbiavimas, jos asmeninė narių sudėtis. Delegatūros pirmininku buvo ministras Vaclovas Sidzikauskas, visuomet gyvas ir judrus, asmeniniuose santykiuose neformalus, visad malonus ir paprastas, išgyvenęs Auschwitzo kaceto pragarą, buvo fatalistiškai nusistatęs ir praradęs bet kokį baimės jausmą. Pasitikėjo savimi ir ateitimi. Dar nebuvo permatęs visų Vakarų politikos vingių. Lietuvių išeivijos laisvinimo veiklos 25 metų istorijoje jis neabejo-

*Žiūr. Nr. 68 (105) ir Nr. 69 (106)

tinai suvaidino žymų vaidmenį, nekartą gal vienu ar kitu gyvybiniu klausimu ir lemiamą.

Kipras Bielinis — senas socialistas ir revoliucionierius, visuomet aiškių principų ir jaunatviškos dvasios, paslaugus, buvo greitas kiekvienam naujo sumanymo vykdymui.

Ar Vliko užsienio delegatūra trumpu savo veikimo laiku atliko savo paskirtį, sunku spręsti. Į savo paskirtį ji žiūrėjo su dideliu atsakingumu ir savo darbą dirbo nuoširdžiai ir solidariai. Jos bendrų pastangų netemdė jokie nesusipratimai ar nereikalingi bei neprasmingi ginčai. Visi dirbome ir bendradarbiavome pilnu vieni kitais pasitikėjimo pagrindu.

Pranas Padalis, Bronius Nemickas, Antanas Valiukėnas ir aš, nors ir skirtingų pažiūrų ir būdų, priklausėme vienai tai pačiai Nepriklausomos Lietuvos jaunesniajai kartai, kurią jungė bendra lietuvių laisvės kovos idėja. Jai mes jautėme gilų įsipareigojimą. Ji sudarė pagrindą mūsų glaudžiam bendradarbiavimui ir sutarimui. Su Pranu Padaliu, kaip įtakingos grupės atstovu, skaitėsi ir visad jo nuomonę respektavo Vliko užsienio delegatūros pirmininkas min. Vaclovas Sidzikauskas ir socialdemokratas Kipras Bielinis. Pranas Padalis į kiekvieną savo pareigą ir uždavinį visad žiūrėjo su dideliu atsakingumo pajautimu. Niekad jokio sprendimo nedarė lengva ranka, prieš tai jo nepergalvojęs. Padalis turėjo sugebėjimo skirti esminius klausimus nuo mažiau svarbių, kuriuos jis laisvai spręsdavo pagal savo nuomonę ir sąžinę. Jis susilaikydavo nuo sprendimo tų klausimų, dėl kurių jo nuojauta jis turėjo atsiklausti savo grupės nusistatymo ar bent su ja prieš tai išsiaiškinti. Jei kiti delegatūros nariai iškilusius klausimus sprendė daugiau ar mažiau vien savo sąžine atsirėmę, Padalis laikėsi skirtingai ir visuomet pabrėždavo, jog jis yra ne vien Vliko užsienio delegatūros narys, bet ir LF atstovas. Nors jis ir buvo išimtinai lojalus delegatūros narys, niekad nepamiršo savo lojalumo ir grupei. Su savo grupe jis palaikė glaudų kontaktą ir savo sprendimuose atsižvelgdavo grupės nusistatymų.. Tai gal kiek sunkino jo darbą delegatūroje, juo labiau, kad LF nariai buvo daugiau negu tikri dėl savo vadovaujamo vaidmens laisvės kovoje ir ateities išlaisvintoje Lietuvoje. Padalis niekad nepolitikavo. Vengdavo nemalonių tuščių kalbų. Mielai svarstydavo ir pasisakydavo konkrečiais ir realiais klausimais. Kartais iš jo laikysenos ar delsimo pasisakyti rūpimu klausimu, mes nujausdavome jį turint sunkumų su savo grupe. Bet jis mums apie bet kokius savo turimus nemalonumus ar daromus jam priekaištus niekad neužsiminda-

vo ir visuomet buvo santūrus ir diskretiškas. Tokios Prano laikysenos dėka lengvai pasisekdavo išlyginti delegatūroje iškilusius grupių nesutarimus. Jis visuomet tuo ar kitu klausimu siekė rasti priimtiną kompromisą, pats vienas atskirai išsiaiškindamas ir neaiškumus išlygindamas savo grupėje.

Žymiai vėliau sykį Pranas man pasakojo, jog jis buvo susilaukęs iš LF priekaišto dėl Vliko pirmininko inž. Stepono Kairio — Juozo Kaminsko dalyvavimo keliuose delegatūros posėdžiuose Berlyne, kai jis, ištrūkęs iš nacių rankų, pripuolamai buvo atsiradęs Berlyne, vykdamas toliau pas savo seserėną dr. Tumasonį į Bavariją. Padaliui, kaip ir mums visiems, Kairio pakvietimas dalyvauti delegatūros posėdy atrodė suprantamas ir pateisinamas vien iš paprasto mandagumo. Lietuvos pogrindžio įgaliotas Kairys vyko Švedijon, pakeliui buvo pagautas, bet neatpažintas, visu įnirtimu gestapo bovo toliau paieškomas.

IX

Pilno Vilko atgaivinimo išeivijoje sumanymą pavyko įgyvendinti Wuerzburge, sulaukus amerikiečių kariuomenės, amerikiečių CIC lietuvio karininko Antano Vaivados paslaugumo dėka iš Bayreutho kalėjimo Wuerzburgan atgabenus amerikiečių kariuomenės išlaisvintus metus iškalėjusius Lietuvos Vliko narius ir tuojau pat juos įtraukus į naujai atkuriamą Vliką. Karui pasibaigus, Vlikas galėjo pradėti pilnai veikti. (CIC karininkas A. Vaivada į Bayreuthą atvyko drauge su prof. Brazaičiu ir iš kalėjimo išėjusius buv. Vliko narius parvežė į Bambergą, o iš Bambergo į Wuerzburgą jie jau vyko prof. Brazaičio parūpintu vežimu. *Red.*).

Padalis atkurtame Vlike atstovavo LF grupei — Lietuvių Frontui, bet neilgai, nes veržėsi vykti į Paryžių pas savo žmoną Dziutą Pavilonytę, su kuria užklupęs karas jį buvo atskyręs. Aprūpintas Vliko raštu kaip jo įgaliotinis prie Alto jis apleido Wuerzburgą.

Padaliui pasitraukus iš naujai atkurto Vliko, greit jame pasireiškė gilūs esminiai nesutarimai. Man kartą prof. Juozas Brazaitis pareiškė dėl to savo nusistebėjimą. Girdi, Pranas anksčiau džiaugėsi Vliko užsienio delegatūros visų grupių atstovų glaudžiu džentelmenišku bendradarbiavimu ir darbu, tai iš kur dabar galėjo staiga atsirasti visi tie Vlike nesutarimai, nesklandumai ir didelė nedarna. Padalis nemėgo girtis ir nepaaiškino profesoriui, kad jis pats vienas savo įgimtu taktu, santūrumu, objektyvumu bei sugebėjimu nusileisti oponentui, kai, jo manymu, tas buvo teisus, buvo pats didžiausias Vliko užsienio delegatūros narių darnaus bendradarbiavimo puoselėtojas.

Tikrumoje jis nebuvo vien tik aklas savo grupės nurodymų vykdytojas ir visus jos nurodymus bei instrukcijas stengėsi diplomatiškai labai taktiškai derinti su kitų nusistatymu ir tikrai gerbė ir kito nuomonę, nors ir priešingą.

Padaliui nepasisekus karo audros nutrauktą ryšį su žmona atstatyti, jis 1946 m. lapkričio mėn. apleido Paryžių ir emigravo į JAV.

Beveik tuo pat metu su Pranu Padaliu ir man pasitraukus iš Vliko ir apleidus Wuerzburgą, mudviejų gyvenimo keliai ilgesniam laikui išsiskyrė.

Susitikome vėl beveik po dešimt su viršum metų Bavarijos Muenchene, abu jau spėję nemažą gyvenimo galą nueiti ir nemažą ratą apsukti.

Jis per Paryžių, New Yorką, Washingtoną, ilgiau užkliuvęs Detroito universitete, aš per Luebecką, Birminghamo universitetą, Londoną, Stockholmą, vėl Londoną . . . Visur blaškomi ir mėtomi . . .

X

Mano pasimatymas su Padaliu Muenchene įvyko po vieno Liberal International Executive Committee posėdžio Europoje, kuriame dalyvavau kaip Liberal International Exiles komiteto sekretorius.

Į Muencheną mane buvo pasikvietęs dr. Vytautas A. Dambrava, mano buvęs studentas ir sekretorius Vilniaus Universiteto Teisių Fakultete. Padalis ir jis tuomet dirbo Amerikos Balso Muencheno Radijo Centro lietuvių skyriuje. Pranas jau 1954 vasarą iš Detroito universiteto, kuriame profesoriavo, Juozo Laučkos buvo iškviestas dirbti į jo vadovaujamą A.B. Muencheno radijo lietuvišką skyrių, vieton tuomet pasitraukusio pulk. Kazio Griniaus, perėjusio dirbti į rusų skyrių.

Tas mano kelių dienų tuomet apsilankymas Muenchene lėmė, jog, kuriam laikui praėjus, iš pradžių tapau Amerikos Balso Muenchene Radijo Centro lietuvių skyriaus korespondentas Londone, kur tuo laiku gyvenau, o vėliau, grįžęs po kelionės į JAV, 1957 m. sausio mėn., Juozo Laučkos kviečiamas ir Vytauto Dambravos įkalbamas, galutinai persikėliau į Muencheną nuolatiniu Amerikos Balso Muenchene Radijo Centro lietuvių skyriaus tarnautoju.

Iš visų jau beveik 30 metų išeiviško gyvenimo tie treji metai, praleisti Amerikos Balso MRC lietuvių skyriaus tarnyboje, man buvo pats maloniausias ir laimingiausias mano gyvenimo laikotarpis. Prie to prisidėjo ne tik labai geros ir patogios darbo sąlygos, bet ir labai maloni, kultūringa ir draugiška lietuvių skyriaus vedėjo Juozo Laučkos laikysena visų tarnautojų atžvilgiu ir taipgi kitų dviejų "amerikonų" Prano

Padalio ir Vytauto Dambravos sukurta draugiška ir šilta lietuvių skyriaus darbo atmosfera. Pats darbas reikalavo nemaža įtempimo, pastangų ir rimto dėmesio, ypač artėjant programos transliacijų laikui. Visų mūsų pastangos buvo nukreiptos į tai, kad tos Lietuvai skirtos programos klausytojams ne vien tik Lietuvoje, bet ir toliau už Uralo kalnų būtų juo įdomesnės, aktualesnės ir širdžiai artimesnės. Dienos darbo rezultatus ir techniškus atsiekimus išjausdavome tą pačią dieną, klausydamiesi į Lietuvą mūsų perduodamos programos. Džiaugdavomės, kai tos programos mums atrodydavo nusisekusios ir prasmingos, ir graužtdavomės jų trūkumais, netobulumais ir seklumais. Iš prigimties labai pareigingas ir atsakingas, Padalis drauge su visais dalyvaudavo visame kasdieniniame programų paruošimo kūrybiniame procese, išgyvendavo jo sėkmes ir nesėkmes, nors faktiškai tos kasdieninės programos laikas tebuvo vos tik pusvalandis. Žinodamas tą trumpą laiką, Pranas itin rūpinosi, kad kiekviena apybraiža, kiekvienas komentaras ar įvykių bei spaudos apžvalga neštų klausytojams, kaip jis išsireikšdavo, vieną tikrą "message", teiktų visiems prasmingą žinią ir idėją. Yra žinoma, kad rašymas enciklopedijai ar jos redagavimas yra žymiai sunkesnis, negu rašymas laikraščiams ar žurnalui. Radijo rašytojo ar reporterio uždavinys yra dar tuo sunkesnis, kad jis turi rašyti ne tik kondensuotai, bet ir gyvai, kadangi klausytoją turi pasiekti gyvu žodžiu. Įsijautimas į darbą, jo įdomumas, aktualumas ir paskirties svarba mus visus tuomet glaudžiai rišo ir vienijo. Apie savo darbo atsiektus rezultatus patirdavome iš gausių iš "anapus sienos" gaunamų laiškų ir parodyto juose susidomėjimo, įvertinimo ir iškeltų pageidavimų. Tas džiugino mūsų širdis ir skatino dar daugiau pastangų dėti į savo darbą.

Tas visų bendras darbas MRC lietuvių skyriuje, kasdieniniai susitikimai bei pasitarimai ir tikrai glaudus visų bendradarbiavimas skirtas tik vienam bendram tikslui — Lietuvos klausytojams pasiekti, labai mane suartino ne tik su Padaliu, bet ir su visais kitais AB MRC lietuvių skyriaus bendradarbiais.

MRC lietuvių skyriaus tarnautojų artimi draugiški santykiai nesibaigė vien tarnyboje, bet prasitęsdavo už jos ribų, buvo palaikomi gausiuose tuomet privačiuose subuvimuose, kurie itin jaukūs ir šilti buvo Prano Padalio naujai sukurtoje šeimoje.

XI

Naujos politikos sumetimais 1958 m. rugpiūčio mėn. likvidavus Amerikos Balso transliacijas iš Europos ir Muencheno radijo centrą pavertus vien tik

Vašingtono Amerikos Balso centro reporterių skyriumi Europoje, buvę MRC tarnautojai, kurie, eilę metų jame bedirbdami, tapo prityrusiais radijo darbuotojais, dabar buvo atleisti ir išblaškyti į visas puses. Buvo padaryta nepataisoma klaida ir žala. Iš trijų Pabaltijo skyrių Muenchene tebuvo palikti tik trys radijo tarnautojai-korespondentai, po vieną latviams, estams ir lietuviams. Padalis, iki šiol ėjęs vietoj Laučkos, lietuvių skyriaus vedėjo pareigas, buvo perkeltas į Vašingtoną Amerikos Balso lietuvių skyriun.

Pratęs Muenchene savarankiškai dirbti, Pranas negalėjo pakelti įsivyravusios Vašingtone jam neįprastos ir sunkios biurokratinės atmosferos, kuri varžė privačią iniciatyvą, kurioje sunku buvo ir galvoti apie tikrą kūrybinį radijo darbą skirtą Lietuvai. Padalis veržėsi kuo greičiau ištrūkti iš tos troškinančios atmosferos ir netrukus, 1959 metų vasarą, persikėlė į Arizonos universitetą profesorium.

Po Muencheno Radijo Centro uždarymo metams praslinkus, biudžeto "taupumo" sumetimais buvo panaikintas ir paskutinis MRC baltiečių etatas. Netekęs dėl to darbo Muenchene, ruošiausi keltis Amerikon. Padalis, jau tuomet įsikūręs Arizonoje, primygtinai kvietė mane pakeliui į Los Angeles nors vienai dienai pas jį Phoenixe sustoti ir paviešėti.

1959 lapkričio mėn., važiuodamas į Kaliforniją, sustojau Phoenixe ir užsukau pas Praną Padalį, praleisdamas pas jį porą mielų dienų. Su šeima gyveno nuostabiai gražioje Phoenix priemiesčio daly. Jo jaukų, skoningai įrengtą namą supo apelsinų, citrinų medžių didelis sodas, iš kurio matėsi fantastiškas kupranugario formos Camelback kalnas su senatoriaus Barry Goldwater ištaiginga rezidencija kalno atšlaitėje. Padalis turėjo nuostabiai patogias darbo sąlygas gražiame ir erdviame Arizonos universitete.

Po metų, vasarą aš jį ir vėl aplankiau Phoenixe atvykęs iš Los Angeles ir praleidau jo šeimoje ilgesnį laiką. Mačiau, kad šeima jam teikė gilų džiaugsmą. Rami ir įprasta universitetinė darbo atmosfera teikė jam moralinį pasitenkinimą. Jis buvo labai mėgiamas ir pupuliarus paskaitininkas studentų tarpe. Paskaitose, įvairių amerikiečių organizacijų susirinkimuose bei suvažiavimuose visur neužmiršdavo ir stengėsi kelti Lietuvos bei Rytų Europos problemas ir laisvinimo klausimą. Savo universiteto kolegų buvo mėgiamas ir labai vertinamas, tačiau jutau, kad vis tik savo širdies gilumoje jis nesijautė laimingas. Gal bepradedanti reikštis sunki ir nepagydoma liga jį jau vargino, o gal jis tebesijautė sve-

timas svetimam jam universitete, neturėdamas vilties visiškai su amerikonišku gyvenimu sutapti. Pranas buvo jau vyresnis amžiumi už savo kolegas, su didele gyvenimo ir laisvės kovos patirtimi, visa galva juos viršijo ir į jų siaurus interesus jam sunku buvo įsijungti.

Tai buvo mano paskutinis susitikimas su juo ir, deja, daugiau jau jo gyvo nebepamatysiu. Praėjo 10 metų ir likimo taip buvo lemta, kad mudviejų keliai gyvenime daugiau jau nebesusiėjo. Mirus jo žmonos Danos tėvui, Pranas Padalis, jau sirguliuodamas, apleido Arizoną ir išvyko Detroitan, kur įsikūrė ir, perėmęs savo žinion uošvio jam paliktą precizinių instrumentų įmonę, čia sunkios ligos iškamuotas, užbaigė savo gyvenimo kelią.

* * *

Pranas Padalis savyje jungė mokslininko ir laisvės kovotojo charakterio bruožus. Ir sunku yra dabar spręsti, ar normaliomis sąlygomis jis būtų nuėjęs grynos politikos keliais. Mūsų lietuviškoji politika, kaip maždaug ir kiekviena kita, deja, ne visada vadovaujasi tiesa, logika bei teisingumu. Tai visa buvo labai svetima Pranui Padaliui, kuris iki savo gyvenimo galo išliko tiesus, logiškas ir teisingas.

Pranas Padalis nebuvo grynas publicistas, tiksliau pasakius, nebuvo linkęs į poleminę publicistiką, nors ir turėjo labai gabią plunksną, gražų logišką stilių ir gerai valdė kalbą. Jis pirmiausia ruošėsi mokslininko darbui ir visą gyvenimą išliko mokslininkui būdingo galvojimo ir protavimo. Į politiką jis įsijungė tiktai per laisvės kovą, o ton kovon stojo, negalėdamas pakelti ir pakęsti lietuvių tautai padarytos ir daromos skriaudos ir neteisybės. Tas jausmas pastūmėjo jį nuo pat Lietuvos okupacijos pradžios įsijungti į LAF, vėliau — į LF gretas. Tuo pačiu jausmu vadovaudamasis, įėjo į Vliko užsienio delegatūrą ir į Vliką. Tas pats jausmas pastūmėjo jį toliau ieškoti geresnio bei tikslingesnio, jo manymu, savo jėgų ir žinių pritaikymo vis tam pačiam Lietuvos laisvinimo ir kovos tikslui.

Pranui Padaliui, taip skausmingai ir nebesugrįžtamai iš mūsų tarpo pasitraukus, su liūdesiu užvertėme dar vieną mūsų rezistencijos istorijos lapą. Tačiau mūsų visų atminty ir širdy Prano Padalio vaizdas dar išliks ilgai, kaip reto nuoširdumo, ištikimo draugo ir bičiulio, tauraus lietuvio patrioto ir laisvės kovotojo, didžiai garbingos kilnios sielos ir tvirto nusistatymo žmogaus.

Uždaviniai pagimdo organizacijas, uždavinių netekimas jas marina.

Linas Kojelis

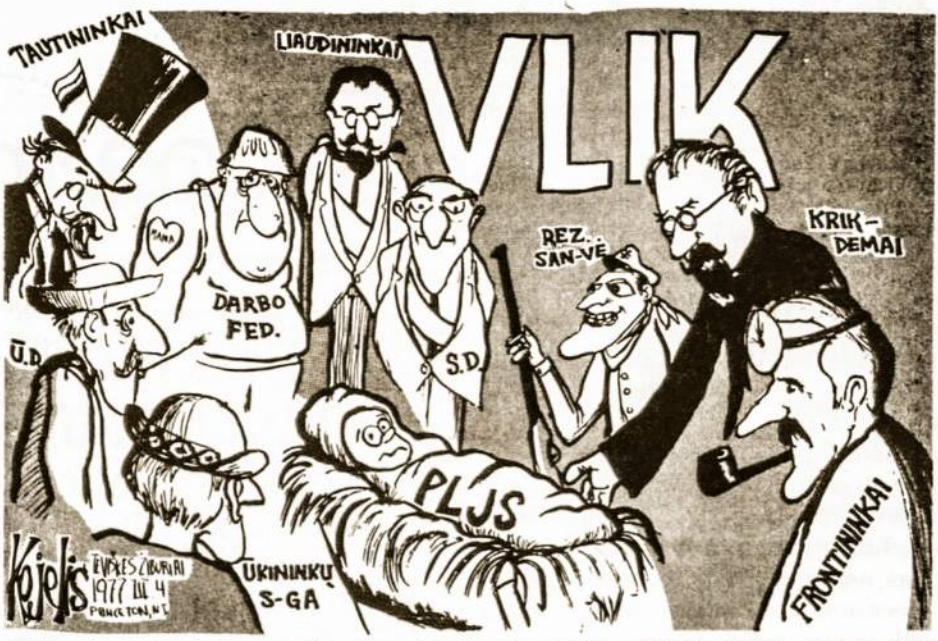

Nauja problema: "Kuris iš mūsų būsime šio naujagimio krikšto tėvu?" — klausia susirūpinę VLIKo nariai

Iš "Tėviškės Žiburių"

RUGSĖJO 24-OJI!

Aprašydamas Pasaulio Lietuvių Jaunimo III-jį kongresą (Į Laisvę Nr. 66/103) L. Kojelis konstatavo, kad "pirmasis kongresas buvo bandymas, antrasis įkūrė PLJ S-gą, trečiasis paruošė konkrečius planus viso pasaulio lietuvių jaunimo solidarumo dvasioje lietuvybės išeivijoje stiprinimui ir kovai dėl Lietuvos laisvės". Konkrečiai PLJ III-sis kongresas savo nutarimu "pabrėžia, kad pasaulio lietuvių jaunimo pagrindinis uždavinys yra remti Lietuvos gyventojų ir išeivijos lietuvių pastangas atstatyti nepriklausomą Lietuvos valstybę". Kad tas kongreso nutarimas nebuvo tuščiažodžiavimas, liudija faktai: Vasario 26 - 27 New Yorke įvyko PLJS valdybos ir Vliko sutartas jaunimo politinis seminaras, dalyvaujant 21 PLJS pakviestam ir 13 Vliko narių pakviestų jaunimo atstovų; o ryšium su spalio mėn. įvyksiančia Belgrado konferencija, lietuvių, estų ir latvių jaunimas rugsėjo 24 organizuoja Washingtone, D.C. sąskrydį už žmogaus teises.

Kad šioji mūsų jaunimo iniciatyva būtų juo sėkmingesnė, ją paremti turi visa mūsų išeivija. Ta parama turi eiti dviem keliais: aukomis, kad susidarytų reikalingos lėšos, ir dalyvavimu pačiame sąskrydyje Washingtone rugsėjo 24, kad susidarytų įspūdingas sąskrydis. Aukas siųsti: BALTIC HUMAN RIGHTS RALLY, Inc. c/o J. Ivanauskas, 1617 Fairway La, Naperville, Ill. 60540.

IŠEIVIJOJE

IDĖJOS ir

Lietuvos laisvinimo perspektyvos

Reikalingas lietuviškas supratimas

Lietuvos laisvinimo klausimas* — tai pagrindas mūsų visos bendruomeninės veiklos išeivijoje. Nors šio klausimo galutinis sprendimas, atrodo, dar toli, vis vien jis mums aktualus ir dažnas savęs klausiame, iš tikro, kokios gi Lietuvos iš sovietinės priespaudos išsivadavimo perspektyvos?

Tas perspektyvas mes siejame su įvykiais pačioje Sovietų imperijoje, su Jungtinių Valstybių politika, su Europos susikonsolidavimu, taip pat su mūsų tautos ir mūsų pačių pastangomis.

Apskritai Lietuvos laisvės klausimas yra aktualus jau beveik du šimtu metų, būtent, nuo 1794, kai carinė Rusija Lietuvą okupavo ir aneksavo. Mūsų prosenelių ir senelių ištvermė, Lietuvos išsivadavimo siekiant, mums turi būti įkvepiantis bei stiprinantis pavyzdys, ypatingai šiuo metu, kai Lietuvos išsivadavimo pastangos neatrodo viltingos, juoba neatrodo susilauksiančios *veikaus* laimėjimo.

Lietuvos išsilaisvinimo klausimu mums privalu turėti tikrovišką supratimą, tikrove atremtą perspektyvą. Tik šitokioj perspektyvoj mes galime savo pastangom pasirinkti tinkamas priemones ir išvengti nusivylimų.

Lietuvos laisvės kelias visada buvo sunkus. Visada jame buvo kliūčių, kurios atrodė neįveikiamos. Bet yra faktas, kad jos buvo įveiktos ir kad jom įveikti, tarpe kitų sąlygų, reikšmingą vaidmenį suvaidino Lietuvos patriotų ištvermė.

Lietuvos, Latvijos, Estijos užgrobimas, įvykęs II-ojo pasaulinio karo eigoje, savo metu buvo akivaizdus visam pasauliui. Apie tai rašė laikraščiai. Jį nagrinėjo istorijos ir sociologijos mokslo žurnalai. Doktorantai rašė disertacijas. Kai kam tatai sudarė iliuziją, kad Baltijos valstybių byla turi netrukus rasti teisingą sprendimą. Tai buvo klaidinanti iliuzija, sukelta iškreipto tikrovės supratimo, nes faktiškai Vakarų didžiųjų demokratijų politika lėmė ne tik Baltijos valstybėm, bet visai rytų Europai sovietinę vergiją.

Ir po šiai dienai mes vis dar aiškinamės, ar ta Vakarų didžiųjų demokratijų politika buvo sąmoninga? ar Stalinas apkvailino prezidentą Rooseveltą ir premjerą Churchillį? ar anglai ir amerikiečiai rimtai buvo ketinę vykdyti Atlanto chartos įsipareigojimus? Kodėl amerikiečiai spaudė invaziją į Europą iš D. Britanijos per Lamanšą, o ne iš Afri-

* Raimundo Kudukio paskaitos LFB politinių studijų savaitgalyje Los Angeles 1977.II.6 santrauka

DARBAI

kos per Vidužemio jūrą? Kodėl prezidentas Rooseveltas buvo priešingas pripažinti sovietam Lietuvos, Latvijos ir Estijos užgrobimus, nors privačiai Stalinui aiškino, kad tai tik dėl Jungtinių Valstybių visuomenės nusiteikimų? Kodėl premjeras Churchillis spaudė Roosveltą Baltijos valstybių užgrobimą pripažinti sovietam mainais, jei sovietai už tai padarys nuolaidų, kurios D. Britanijai padėtų išlaikyti savąją imperiją po karo? Kodėl amerikiečiai nenorėjo Berlyno užimti patys, o tatai užleido rusam? Kodėl buvo daromos vienašališkos nuolaidos sovietam Kairo, Teherano, Jaltos konferencijose? Pagaliau, kodėl britai su amerikiečiais nespaudė sovietų, kad atsisakytų savo viešpatavimo rytų Europoje? Galutinio atsakymo šiem klausimam mes ir šiandien neturime.

Optimizmas nepasitvirtino

Tuoj po karo buvo tikėta, kad Vakarų demokratijos galėtų prispausti sovietus, kad jie vykdytų Atlanto chartos prisiimtus įsipareigojimus ir kitus paties Stalino duotus karo meto pažadus Rooseveltui ir Churchilliui.

Tuoj po karo ir mes buvome dideli optimistai. Ir mes tikėjomės, kad Baltijos kraštų išsilaisvinimas yra netoli. Tam buvo ir tam tikrų duomenų. Mes ėmėme už tikrą pinigą įvairius Londono ir Washingtono pasisakymus, juoba, kad tie pasisakymai turėjo ir realaus pagrindo. Atsiminkime, kad Jungtinės Valstybės davė tikros materialinės paramos Lietuvos partizanam. Buvo rimtos kalbos apie galimą naują karą. Tačiau įvykių eiga parodė, kad tas mūsų optimizmas netapo tikrove. Tiesa, laisvės perspektyvos trumpai buvo prasivėrusios per rytinio Berlyno darbininkų sukilimą 1953 ir per Vengrijos sukilimą 1956. Tie įvykiai tikrai grasino Sovietų Sąjungos viešpatavimui rytų Europoje. Buvo duomenų, kad visa rytų Europa, įskaitant ir Baltijos kraštus, būtų sukilusi prieš rusų priespaudą, jei Jungtinės Valstybės būtų konkrečiai parėmusios Vengrijos sukilėlius. Deja, to neįvyko.

1953 ir 1956 pavergtųjų sukilimai prieš sovietų viešpatavimą tik išryškino Vakarų pasaulio nusistatymą. Vakarai tik žodžiais smerkė sovietų užgrobimus, bet vengė konkrečios paramos sovietų pavergtom tautom.

Tokia Vakarų pozicija, atrodo, susidarė atominio apsiginklavimo kontekste. Iš baimės dėl atominio karo galimų padarinių Vakarai atsisakė ir bet kurios politinės iniciatyvos, kuri vestų į konfrontaciją. Jau Korėjos karas parodė, kad Jungtinės Valstybės susilaiko nuo pilno laimėjimo iš baimės, kad esamas konfliktas nevirstų atominiu karu. Ar tai buvo pagrįsta baimė, ar nepagrįsta — atskiras klausimas. Faktas tačiau, kad Jungtinės Valstybės ta baime parėmė savo nusistatymą. To nusistatymo pirmoji auka buvo gen. MacArthuras.

Kokios šaindien perspektyvos?

To nusistatymo poveikyje neretas iš mūsų pagalvoja, kad Lietuvos laisvės atgavimas tolsta su kiekviena praeinančia diena, kad juo toliau į praeitį slenka II-asis pasaulinis

karas su savo padariniais, juo mažiau lieka pagrindo eventualiem pasikeitimam rytų Europos padėtyje, taigi ir Lietuvos laisvės atgavimo perspektyvoje.

Mano supratimu Lietuvos laisvės atgavimo perspektyvos tuoj po karo nebuvo geresnės, kaip kad šiandien yra. Šiuo metu pasaulis gyvena tokiame politiniame klimate, kuriame tautų laisvo apsisprendimo siekimas yra visuotinai populiarus. Kai net Amerikos indėnus ar Alaskos eskimus yra užgriebusi tautinės savivaldos idėja, joks sovietinis teroras ir priespauda tai idėjai kelio negali užtvenkti rytų Europoje.

Tuoj po karo, kai sovietų teroras, nežmoniškas brutalumas ir visuotinė priespauda viešpatavo sovietų užgrobtuose kraštuose, kai ir mūsų Lietuva prarado tūkstančius savo jaunų vyrų partizaniniame laisvės kare ir šimtai tūkstančių mūsų brolių atsidūrė Sibiro tremtyje, — taigi tais laikais, palyginti, tik labai nedidelis amerikiečių visuomenės procentas turėjo teisingą supratimą apie Sovietų Sąjungą ir jos pavergtų tautų padėtį. Dar mažesnis amerikiečių visuomenės procentas turėjo teisingą supratimą apie Lietuvą, Latviją ir Estiją. Tuo atžvilgiu šiuo metu dalykai yra pasikeitę į gerąją pusę. Daug didesnis amerikiečių visuomenės procentas jau yra susipažinę su Sovietų Sąjunga ir su sovietinio komunizmo tikslais ir priemonėmis. Taip pat žymiai didesnis amerikiečių visuomenės procentas pažįsta ir supranta Baltijos valstybių padėtį.

Pati Sovietų Sąjungos valdžia ir komunistų partijos vyriausi organai Chruščiovo laikais pasmerkė Staliną. Nors pati sovietinė sistema nuo to nepasikeitė, vis dėlto laisvasis pasaulis susilaukė daugiau informacijos apie Sovietų Sąjungos režimą ir apie padėtį sovietų užgrobtuose kraštuose. Tatai atvėrė duris diskusijom, analizėm ir svarstybom apie pačią Sovietų Sąjungą, jos valdžią, metodus ir siekimus.

Savo ruožtu, nepaisant, mūsų supratimu, Jungtinių Valstybių užsienio politikoje pasitaikančio tam tikro naivumo, vis tiek turime pripažinti, kad Jungtinės Valstybės stovi už moralę, už teisę, už laisvę. Nors Jungtinės Valstybės santykiauja su Sovietų Sąjunga ir pasirašo įvairius susitarimus, kurių kai kurie mums visai nepriimtini, vis dėlto turime pripažinti, kad Jungtinės Valstybės bodisi priespauda ir stengiasi, kiek praktiškai gali, visų tautų laisvės siekimus paremti.

Į ką turime savo pastangas kreipti?

Nors Jungtinės Valstybės atominio apsiginklavimo amžiuje karą laiko abipusiškai savižudišką ir todėl neįmanomą tarptautiniam konfliktam spręsti ir nors mes nesame pajėgūs to Jungtinių Valstybių nusistatymo pakeisti ar joms įpiršti kitokią atominės strategijos sampratą, vis dėlto mes galime ir turime savo pastangas Lietuvos išsivadavimui padėti taip rikiuoti ir koncentruoti, kad jos kuo sėkmingiausiai informuotų ir formuotų viešąją Jungtinių Valstybių opiniją Lietuvai palankia dvasia. Ir ne tik Jungtinių Valstybių. Be Jungtinių Valstybių Jungtinėse Tautose dar yra 135 valstybės, kurių viešoji opinija Lietuvos bylai taip pat turi didelės reikšmės.

Ta opinija kartais, atrodo, tūno kažkur užkulisiuose, kartais, atrodo, snaudžianti ir laukianti, kad įvykiai pažadintų. Viešajai opinijai sudominti juoba palenkti labai svarbu pataikyti tinkamas momentas ir tinkamas pretekstas. Pvz. tuoj po karo sukelti viešąją opiniją prieš sovietinį grobuoniškumą ir tautų pavergimą buvo stačiai neįmanoma, nes dominavo nacizmo ir nacių piktadarybės ir sovietai buvo laikomi tų piktadarybių auka o sykiu ir nacizmo sunaikinimo dideliais talkininkais. Tuo metu pakeisti amerikiečių bjaurėjimąsi žlugusiu nacizmu į bjaurėjimąsi sovietizmu dar buvo neįmanoma. Po karo tarptautinę opiniją daugiausia domino vakarietiškojo kolonializmo padėtis Afrikoje ir Azijoje. Šiuo metu labiausiai aktualus tarptautinėje opinijoje yra žmogaus teisių padėties klausimas. Tai nėra tik prezidento Carterio iniciatyvos vaisius, o veikiau toji iniciatyva yra bendros tarptautinės nuotaikos konkreti išraiška. Šiuo metu yra pagrindo tikėti, kad žmogaus teisių veiksnys gali turėti rimto poveikio ir Sovietų Sąjungos pavergtųjų tautų padėžiai.

Žmogaus teisių veiksnys Lietuvos laisvinimo perspektyvoje

Žmogaus teisių klausimas šiandieną įgauna tokį svorį, kad jo poveikyje ir Sovietų Sąjunga gali pasijusti priremta prie sienos. Jeigu savo metu ir Jungtinėse Valstybėse tam tikri sluoksniai tariamos socialinės pažangos ir socialistinės santvarkos labui buvo linkę toleruoti ir pateisinti sovietinį žmogaus teisių paneigimą, tai šiuo metu ir vadinami kairieji aktyvistai jau stoja už tai, kad Sovietų Sąjunga paleistų iš kalėjimų savo politinius kalinius. Pažymėtinas pasaulio žydų balsas. Žydų šauksmas prieš žydų persekiojimą Rusijoje yra pasiekęs gerų rezultatų ir apskritai suaktualino žmogaus teisių padėties klausimą Sovietų Sąjungoje. Ir Baltijos valstybių padėties klausimas per paskutinį dešimtmetį tur būt bus turėjęs daugiau reklamos, negu bet kada prieš tai.

Pasaulio nuotaika, kurios suvienodijimui daug reiškia šių dienų ištobulėjusi informacijų perteikimo technika, darosi vis mažiau tolerantinga žmogaus teisių pažeidimam ir paneigimam. Ir tautų laisvo apsisprendimo teisė per paskutinį dešimtmetį tur būt bus daugiau išpopuliarėjusi, nekaip tais laikais, kai prezidentas Wilsonas ją paskelbė I-ojo pasaulinio karo metais. Šiokia pasaulio nuotaika turės turėti toli siekiančių konsekvencijų. Kai kurias tokias konsekvencijas jau dabar matome Afrikoje ir Azijoje. Toji nuotaika suteikia svorio ir mūsų Lietuvos išsivadavimo perspektyvom.

Helsinkio susitarimai laisvinimo uždaviniam

Daugelis mūsų Helsinkio susitarimus yra pasmerkę. Tačiau tie susitarimai yra ir su jų buvimo faktu mums tenka skaitytis ir žiūrėti, ką naudingo Lietuvai galime išpešti. Jeigu mums koktus Vakarų formalus pripažinimas *de facto* šių dienų sienų rytų Europoje (neformaliai, *tacitu consensu*, tas *de facto* pripažinimas buvo įvykęs jau prieš 35 metus), tai mes vis tiek negalime ignoruoti Helsinkio susitarimų, kuriais sovietai yra įsipareigoję gerbti pagrindines žmogaus teises, įskaitant ir tautos laisvą apsisprendimą. Jeigu mes su-

gebėsime sėkmingai pasinaudoti sovietų prisiimtais Helsinkyje įsipareigojimais, mes tikrai būsime įsigiję naudingą politinį įrankį savo tautos laisvinimo uždaviniam.

Praėjusį (1876) gruodį sovietinis disidentas Vladimiras Bukovskis buvo išleistas į Vakarus ir atvyko į Šveicariją. Pagal Bukovskį po Helsinkio sąlygos sovietiniam disidentam pasunkėjo ir sovietinių kalėjimų administracija pasidarė žiauresnė. Tai neabejotinai tragiškas Helsinkio susitarimų padarinys. Bet tas tragiškas aspektas sykiu liudija ir tai, kad Helsinkio susitarimų poveikyje sovietinių disidentų sąjūdis sustiprėjo ir pasidarė drąsesnis. O dar svarbiau, Helsinkio susitarimai sudarė pagrindą laisvajam pasauliui sovietinius disidentus užstoti ir tuo pačiu pritūrėti sovietinių valdžios organų sauvaliavimas. Ne be pagrindo dėl to Kremliaus viršūnės rodo neįprastą jautrumą.

Lietuvos laisvė — nėra mainų objektas

Ir mūsų pastangos yra daug ką pasiekusios, nors pasiektieji rezultatai ir nėra dramatiški. Turime savo pastangas tęsti ir kiek pajėgdami intensyvinti, nors kartais ir pasijuntame pailsę ir nusivylę Vakarų politika. Turime savo pastangas tęsti ir intensyvinti, pasirinkdami tik pačias sėkmingąsias, nes gali būti ir nesėkmingų, atseit, Lietuvai nenaudingų pastangų. Pvz., kai prieš keletą metų sovietai vedė derybas su Jungtinėmis Valstybėmis dėl grūdų pirkimo, kai kam atrodė remtinos pastangos, kad Jungtinės Valstybės tas grūdų derybas sąlygotų tam tikrais mainais, būtent, Jungtinės Valstybės mainais už parduodamus grūdus išsidera iš Sovietų tam tikras lengvatas žydam iš Sovietų S-gos emigruoti. Iš principo tokis *quid pro quo* yra geras dalykas. Tačiau taikomas Baltijos valstybių byloje galėtų duoti labai žalingų rezultatų, nes Lietuvos, Latvijos, Estijos laisvė ir nepriklausomybė galėtų pasidaryti *quid pro quo* objektu, atseit, mainų objektu. O mes visada turime tvirtai laikytis nusistatymo, kad Lietuvos laisvė ir nepriklausomybė negali tapti bet kurių mainų objektu. Mes siekiame Lietuvos laisvės be kompromisų. Lietuvos laisvės siekimą padarydami mainų objektu, tuo pačiu atidarytume duris galimybei tam siekimui prarasti. Pvz. iškyla rimta krizė vidurio rytuose. Jeigu Baltijos kraštų likimas būtų mainų objektu, kokiu buvo siūlomos padaryti žydų emigracijos teisės grūdų derybose, tai sovietai galėtų sutikti padaryti kai kurių nuolaidų viduriniuose rytuose, jei Jungtinės Valstybės sutinka mainais pripažinti Baltijos valstybių aneksiją. Ir kur tada atsidurtų Lietuvos laisvinimo perspektyvos?

Panaši grėsmė Lietuvos tyko ir Jungtinėse Tautose. Jei Baltijos valstybių padėties klausimas būtų pateiktas spręsti Jungtinėm Tautom, tai byla tikriausiai būtų nubalsuota Sovietų Sąjungos naudai. Ką tada darytume? Kol Jungtinėse Tautose nesame sumobilizavę Baltijos valstybių bylai palankios daugumos, tol bylos kėlimas būtų didžiai grėsmingas Lietuvos laisvinimo perspektyvom. Dabartinėmis sąlygomis mūsų uždavinys yra tik kiekviena tinkama proga Jungtinėm Tautom priminti Lietuvos padėtį. Tatai kartas nuo karto ir padaro Jungtinių Valstybių ir kitų valstybių atstovai.

Savo keliu Baltijos valstybių ir tautų veiksniai turi daryti pastangas laimėti Baltijos bylai vadinamojo trečiojo pasaulio palankumą, o tuo pačiu ir jų balsus Jungtinėse Tautose. Rodos, kad lig šiol tuo rūpinas tik Baltic Appeal to the United Nations — BATUN organizacija. Rezultatai negali būti įspūdingi. Į tą veiklą turi įsitraukti visi pagrindiniai mūsų veiksniai, taip pat visų trijų Baltijos tautų pagrindiniai bendrieji veiksniai.

Visose savo pastangose savo pozicijas mes turime atremti į teisinius bei moralinius principus. Sovietai aiškina, kad jiem Baltijos valstybių erdvė yra reikalinga ūkiniais ir strateginiais sumetimais: prieiti prie neužšalančių Baltijos jūros uostų etc. Jungtinėm Valstybėm ligi šiol Baltijos valstybių klausimas tebėra moralinis ir teisinis. Ir mūsų pačių pozicija turi būti tokia pat. Savosios tautos laisvės siekimą turime atremti tais pačiais principais. Jokiu atveju neprileiskime, kad Lietuvos laisvės likimas taptų tarptautinių mainų dalyku.

Prezidento Carterio padrąsinanti pradžia

Per praėjusius aštuonerius metus Jungtinių Valstybių lietuviai buvo kritiški Valstybės sekretoriaus Kissingerio atžvilgiu dėl jo detentės politikos. Dabar tai jau praeitis. Nauja vyriausybė ir naujas Valstybės sekretorius. Per savo inauguraciją prezidentas Carteris pažadėjo, kad jo vyriausybė atidžiai reaguos į žmogaus teisių pažeidimus, kur tik jie bepasitaikytų. Po to po savaitės, 1977. I.27, Valstybės departamentas pakaltino Čekoslovakijos valdžią, kad ji, areštuodama politinius disidentus, yra pažeidusi Helsinkio susitarimus. Tai buvo pirmasis atvejis, kad Valstybės departamentas įsakmiai pakaltintų Helsinkio susitarimų signatarą tų susitarimų laužymu. Netrukus po to Valstybės departamentas įspėjo ir Sovietų Sąjungą dėl grasinimų disidentui Sacharovui, tardamas, kad tai nesiderina su "priimtais tarptautiniais žmogaus teisių standartais". Į sovietų reakcijas prezidentas Carteris atsiliepė pareiškimu, kad Jungtinės Valstybės anaiptol neturinčios intencijos pabloginti Jungtinių Valstybių - Sovietų Sąjungos tarpusavio santykius ir kad jo politika žmogaus teisių respektavimo klausimu nėra atkreipta specialiai prieš Sovietų Sąjungą, o taikoma visom tom valstybėm, — tiek socialistinėm, tiek kapitalistinėm, — kuriose žmogaus teisės maltretuojamos. Kita proga Valstybės sekretorius Vance pakartojo prezidento Carterio mintį, kad Jungtinės Valstybės "kalbės atvirai apie neteisingumą, vis tiek kur jis bepasireikštų".

Vietoj statinės politikos — dinaminė

Prezidento patarėjas tautinio saugumo klausimais (National Security Adviser) prof. Zbigniewas Brzezinskis yra laikomas Sovietų Sąjungos ir rytų Europos reikalų specialistu. Nors jo kredencialai panašūs į dr. Kissingerio: abu profesoriai, abu europiečiai, bet juodviejų pažiūros į Jungtinių Valstybių užsienio politikos uždavinius yra skirtingos. Brzezinskis nepritaria vadinamos statinės politikos sampratai. Statinės politikos uždavinys pasaulį užkonservuoti jėgų pusiausvyroje, ieškant didžiųjų valsty-

bių tarpusavio susipratimo *status quo* išlaikymo pagrindu. Šiokios statinės politikos praktiška išraiška buvo detentės politika.

Brzezinskio nusistatymu Jungtinių Valstybių užsieninė politika turi būti ne statinė, bet dinaminė, kurios uždavinys ne status quo užkonservuoti, bet status quo reformuoti pagal tuos principus, kuriuos Jungtinės Valstybės puoselėja ir kurių vykdymą laiko tarptautinio sugyvenimo būtinomis sąlygomis.

Naujasis Valstybės sekretorius Cyrus Vance yra buvęs generaliniu patarėju Valstybės gynybos departamente prezidentų Kennedžio ir Johnsono laikais. Buvo Jungtinių Valstybių delegacijos narys derybose su šiaurės Vietnamu Paryžiuje. Atrodo, kad naujojo Valstybės sekretoriaus vadimuo Jungtinių Valstybių užsienio politikoje bus panašūs į buvusiųjų Valstybės sekretorių D. Rusko ir W. Rogerso vaidmenį, bet ne į J. F. Dulleso ar dr. H. Kissingerio.

Be abejojimo, nepaisant, kokias savas filosofijas Brzezinskis ar Vance beturėtų, lems paties prezidento Carterio nusistatymas, kuris savo ruožtu bus veikiamas ne tik patarėjų argumentų, bet ir pačių tarptautinių įvykių raidos.

Šiuo metu dar per anksti spręsti apie prezidento Carterio užsienio politiką, nors turime sutikti, kad pradžia yra sovietų pavergtosiom tautom padrąsinanti.

Turime pasidaryti paveikia "Pressure Group"

Kad pradėtoji kryptis nepasiklystų, bent kiek pareina ir nuo mūsų pačių, ir nuo kitų tautinių bendruomenių Jungtinėse Valstybėse. Niekam nepaslaptis, kad tos vadinamos "pressure groups" mažiau ar daugiau veikia ir Jungtinių Valstybių užsienio politikos ėjimus. Juo gausesnė ir juo geriau organizuota tautinė ar profesinė ar kitokia grupė, juo daugiau dėmesio kongreso ir vysiaurybės sluoksniuose susilaukia jos pageidavimai. Ir mūsų tautinė benduomenė turi neatlaidžiai ir nuolat klabenti Jungtinių Valstybių kongresą, vyriausybę ir viešąją opiniją su mintimi, kad ir lietuvių išeivijos sujungtos jėgos gali duoti teigiamų rezultatų, gali pakreipti sprendimus Lietuvai palankia kryptimi. Tam mes turime siekti mūsų pačių vieningumo. Turime subordinuoti savo išdidumus ir sutartinai veikti savosios tautos labui. Būdami vieningi ir glaudžiai bendradarbiaudami su kitomis sovietų pavergtomis tautomis, pirmiausia su latviais ir estais, talkinami gausių Baltijos tautų draugų amerikiečių, mes galime būti pajėgūs veikti šio krašto viešąją opiniją, taip pat kongresą ir vyriausybę. Paties Brzezinskio duomenimis dauguma amerikiečių (66%) yra pasiryžę remti tarptautines pastangas žmogaus pagrindinėm teisėm užtikrinti. Tai yra aplinkinis ir ilgas kelias į Lietuvos išlaisvinimą. Jis nežada mūsų Lietuvai greitų atmainų. Bet jokiu būdu nėra beviltiškas.

Laisvinimo perspektyvos žmogaus teisių kontekste

Neatrodo, kad Lietuvai pasikartotų 1918-1919 galimybės, kai Europos žemėlapis greitai ir dramatiškai keitėsi. Atomin. apsiginklavimo amžiuje mums tenka dairytis kitų galimybių, diktuojamų žmogaus teisių vykdymo. Tai evoliucinės galimybės. Per paskutinius du šimtmečius Lietuvos padėties didieji pasikeitimai

buvo dramatiški ir reliatyviai staigūs. Tik prisiminkime 1794, 1803, 1812, 1830, 1863, 1905, 1918, 1940, 1941 metų įvykius. Gal todėl mūsų sąmonėje ar gal pasąmonėje įsišaknijęs įsitikinimas, kad ir iš dabartinės sovietinės okupacijos į Lietuvos laisvę kito kelio nėra, kaip vien tik staigūs dramatiški tarptautiniai įvykiai. Bet XX amžiaus paskutinio ketvirčio sąlygos mus verčia skaitytis su kitokiomis galimybėmis.

Laisvajam pasauliui nuolat ir intensyviai reikalaujant, kad Sovietų Sąjunga respektuotų žmogaus teises, padėtis sovietų pavergtuose kraštuose neišvengiamai turi evoliucionuoti į pavergtųjų tautų savivaldą, į rusų prievartinio viešpatavimo tolydų silpnėjimą ir galutinį sunykimą. Socialinės lygybės, tautinės savivaldos, žmogaus teisių klausimas šiandieną yra gyvas visame pasaulyje. Mes nežinome, kada ta dienotvarkė konkrečiai pastatys Baltijos valstybių laisvės klausimą. Gal tatai įvyks tada, kai Lietuvos laisvinimo estafetę jau bus iš mūsų perėmusi jaunesnioji karta. Tačiau, būdami tikri, kad Lietuva bus laisva, turime pareigą ir uždavinį savo vieningomis pastangomis nuolat ir nuolat skatinti tautų išsivadavimo iš sovietinės priespaudos evoliuciją. Turime nuolat ir nuolat priminti sovietų pavergtųjų tautų padėtį tiek Jungtinių Valstybių kongresui, vyriausybei ir viešajai opinijai, tiek tarptautinėm institucijom, kurios atstovauja demokratijos ir žmoniškumo principam ir turi mandatą reikalauti, kad Sovietų Sąjunga vykdytų savo tarptautinius įsipareigojimus, gerbtų pagrindines žmogaus teises ir tautų laisvą apsisprendimą.

Kor.

Politinių studijų savaitgalis

Pirmasis politinių studijų savaitgalis Californijoje buvo suorganizuotas Los Angeles Lietuvių Fronto bičiulių 1969.I.25-26 d. d. Svarstybos susilaukė labai plačių Amerikos ir Kanados lietuvių spaudos atsiliepimų, nes tai buvo naujovė Amerikos lietuvių visuomeniniame gyvenime. Savaitgalį vertino Draugas, Darbininkas, Dirva, Akiračiai, Tėviškės Žiburiai, Lietuvių Dienos, Keleivis, Naujienos, Liet. Amerikos Vakaruose. Daugumas komentarų buvo palankūs. Tai padrąsino organizatorius. Politiniai savaitgaliai tapo Californijos lietuvių visuomeninio gyvenimo tradicija.

1977.I.5-6 d. d. įvyko IX politinių studijų savaitgalis. Be vietinių veikėjų dalyvavo *dr. Kazys Ambrozaitis* (Chesterton, Ind.), *dr. Domas Krivickas* (Washington, D.C. ir *Raimundas Kudukis* (Cleveland, Ohio).

Laisvinimo darbo plėtimas

Savaitgalio programą Los Angeles Šv. Kazimiero parapijos salėje įžanginiu žodžiu pradėjo LFB sambūrio pirmininkas *Algis Raulinaitis*. Dalyvių per 70. Pirmasis pranešėjas — Rezoliucijoms remti komiteto pirmininkas *Leonardas Valiukas*, savaitgalio studijų pradininkas, kalbėjo apie laisvinimo darbo plėtimą ir tobulinimą. Jo nuomone, svetimųjų informavimas ir viešosios opinijos Lietuvos laisvės reikalui palankus formavimas ir būtų šiuo metu praktiškai galimas Lietuvos laisvinimo darbas. Jo sėkmingumą lemtų gerai paruoštas planas, finansinis užnugaris, jaunosios kartos kiek galint aktyvesnis įsijungimas. Planams ruošti su-

telktini pajėgiausi lietuviški protai, gera valia ir politinio darbo patirtis. Finansinį užnugarį užtikrintų visų lietuvių laisvinimo veiklai skirtas bent vienos dienos uždarbis. "Prieš 25 metus aukojome po penkis dolerius, daugelis ir dabar po tiek pat tebeaukoja". Lituanistinės mokyklos turėtų mokyti ne tik apie didžiuosius Lietuvos kunigaikščius, bet mokyklinį jaunimą ruošti ir praktiškai laisvinimo veiklai. Veiksnių ir organizacijų atsakomybė šioje srityje irgi labai didelė. Literatūros svetimomis kalbomis lietuviškais klausimais jaučiamas nepapaprastas badas.

Politinės ir kultūrinės veiklos sankryžoje

Diskusinę paskaitą "Kultūrinės ir laisvinimo veiklos kryptis" tema skaitė LFB Vyr. Tarybos pirmininkas *dr. Kazys Ambrozaitis*. Įvertinęs mūsų potencialą, jis teigė, kad šiuo metu esame dar pajėgūs didesnius projektus įvykdyti, tačiau ateičiai jų atidėlioti nebegalime, nes aktyvių lietuvių ir veikėjų skaičius sparčiai mažėja; lietuviškų organizacijų daug, bet jų veikla natūraliai silpsta; naujai sukuriamų grynai lietuviškų šeimų nuošimtis nedidelis, tad trečios kartos veikėjų skaičius dar sumažės.

Dr. Ambrozaitis siūlė:

1. Darbus planuoti, atsirėmus į realias pajėgas ir kapitalą. Centrinėms organizacijoms susitarti dėl darbų pirmenybės ir dalintis konkrečius darbus, o ne veiklos sritis.

2. Kultūrinėje srityje specialiais užsakymais išnaudoti turimas kuriančias pajėgas, kurios sparčiai mažėja. Pirmoje vietoje sutelkti istorikus užbaigti Lietuvos istorijos paruošimą. Okupantas Lietuvos istoriją yra neatpažįstamai sužalojęs. Istoriją leisti, net jei ji būtų nepilna. Paliktus tarpus būtų galima ir vėliau užpildyti. Tęsti Lietuvių fondo iniciatyvą premijomis skatinti rašytojų, menininkų, muzikų kūrybinius darbus. Suorganizuoti kultūros namus.

3. Į Vyriausią Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą — Vliką, grupėms deleguoti pajėgius žmones. Nei Vlikas, nei kitos centrinės organizacijos neapsisunkina nerealiais ir neįvykdomais planais.

4. Visuomeninė diferenciacija teigiamas reiškinys. Tik nuomonių skirtumai neturėtų išvirsti į savęs aukštinimą ir kitų niekinimą. Visuomenė objektyviai turėtų būti informuojama ir apie negatyvią bei griaunančią veiklą.

"Pavargimo mūsų tautos rūpesčiuose negali būti. Rūpestingai ruoškime įpėdinius, kurie tęstų laisvės kovą ir išliekančių vertybių kūrimą".

Diskusijos buvo gyvos. Tik Alena Devenienė šia proga papriekaištavo Lietuvių Bendruomenei dėl visokių klubų sunykimo ir lietuviškų organizacijų nusilpimo, dėl Pennsylvanijos universitete kai kurių Šaulio archyvo mikrofilmų praradimo, o "žygį" prieš jėzuitus Chicagoje teisino kaip patriotinės visuomenės pasireiškimą.

Bendruomenės darbų apimtis

Apie Lietuvių bendruomenės sąrangą ir darbų apimtį pranešimą padarė JAV LB Tarybos pirmininkas *Raimundas Kudukis*. Aptaręs LB tarybos ir valdybos funkcijas, pranešėjas detaliai sustojo prie tarybos komisijų darbo planų. Iš jų matyti, kad LB sieks vieno organo bendrai politinei reprezentacijai, plės ir tobulins informaciją, rūpinsis lituanis-

tiniu švietimu ir jaunosios kartos visuomeniniu įsisąmoninimu. Daug dėmesio skiriama sukurti palankesnėm sąlygom kultūrinei kūrybai ir kultūrinei reprezentacijai. Į savo rūpesčių sferą LB įjungia ir religinius reikalus: parapijų išlaikymą, ekumeninės dvasios puoselėjimą, religijos vadovėlių paruošimą; kartu su Lietuvių Katalikų tarnyba ir kitų konfesijų autoritetais gina persekiojamus tikinčiuosius pavergtoje Lietuvoje.

Televizijos "Meet the Press" pavysdžiu, pranešėją klausinėjo gražina Krivickienė (Draugo korespondentė Washingtone) ir vietos žurnalistai: *Rūta Kleva Vidžiūnienė, dr. Vladas Juodeika, prof. Jonas Kuprionis* ir *Ignas Medziukas;* moderavo *Juozas Kojelis.*

Bendruomenės tobulinimas

"Į tobulesnės bendruomenės kūrimą" temą simpoziumo forma svarstė patys LB darbuotojai: *Jonas Činga* — krašto valdybos vicepirmininkas, *Vytautas Vidugiris* — apygardos pirm., *Jūratė Venckienė* ir *Rimas Mulokas* — tarybos anriai, *Vytautas Tamošaitis* — Los Angeles LB apylinkės pirm. ir *Henrikas Paškevičius* — Santa Monicos LB apyl. vicepirm. (raštu). Pokalbiui vadovavo *Ignas Medziukas.*

Pozityvių pasiūlymų padarė Venckienė, Činga, Paškevičius, Tamošaitis: apylinkių pirmininkams suteikti tarybos nario teises, iš kandidatų į tarybą reikalauti tam tikrų kvalifikacijų, "LKB Kronikas" ir pogrindinę "Aušrą" skubiau išleisti svetimomis kalbomis, rinkti ir leisti dokumentinę medžiagą apie lietuvių tautos patirtas skriaudas okupacijose, paruošti lituanistinių mokyklų programas nemokantiems lietuviškai, didesnį solidarumo mokesčio nuošimtį skirti aukštesniosioms LB institucijoms, suteikti daugiau teisių

Politinių studijų savaitgalio dalyviai

daug dirbantiems įvairių komisijų pirmininkams, apylinkių susirinkimuose balsavimo teisę duoti tik solidarumo mokestį apsimokėjusiems lietuviams ir kt.

V. Vidugiris kėlė tariamas LB negeroves: krašto valdybon įtraukimą ne tarybos narių, vienos partijos dominavimą, partiškus krašto valdybos nutarimus, į krašto valdybos sąstatą įtraukimą žmonių iš apygardų, nes tai kliudą apygardų valdybų darbą ir t.t.

Rimo Muloko pasisakymas buvo įdomus tuo, kad jis kategoriškai neigė savo paties visuomeniškos veiklos praktiką. Los Angeles lietuvių gyvenime Rimas reiškiasi pozityviai: daug darbo įdėjo 1976 ruošiant Los Angeles mokslo ir industrijos muziejuje gerai pasisekusią lietuvių meno parodą, vadovauja neolituanams, priklauso tautininkams, yra narys vyriausių LB ir Altos organų. Savo pasisakyme buvo perdėm negatyvus: neigė politinės veiklos prasmę, veiksnių reikšmę (vienas Balzekas Chicagoje daugiau padaręs už visus veiksnius), o LB beveik pasmerkė. Ji esanti kalta dėl Encuclopedia Britannica, dėl Chicagos kapinių, dėl vienuolynų žemių, parapijų sunykimo, jaunimo namų, senelių prieglaudų, dėl lietuvių dingimo iš lietuviško gyvenimo ir t.t.

Detente politikos interpretacija

Vasario 6, sekmadienį, dr. D. Krivickas skaitė paskaitą "Helsinkio susitarimai ir žmogaus teisių apsauga". Savo paskaitoje aptarė detentės prigimtį, interpretacijas, ateities perspektyvas. Pagal dr. Krivicką amerikiečių ir sovietų pažiūros į detentes yra skirtingos. Sovietai tame žaidime turi pirmenybę, nes jie, eidami į politinį "taikų sambūvį", neatsisako ideologinės kovos. Ideologinės kovos priedanga jie vykdo savo politinius tikslus. Taikus sambūvis ir juo atremti susitarimai pačių tarptautinių konfliktų nepašalina ir nesprendžia, tik juos nukelia tolimesnei ateičiai.

Tikrosios priežastys, pastūmėjusios Sovietų Sąjungą į taikaus sambūvio politiką, — tai sustiprėjusi Vakarų Europa, Japonija ir Kinija. Sovietai bijo Jungtinių Valstybių suartėjimo su Kinija. Sovietam taip pat jokiais manevrais nepavyko suardyti Europos - Amerikos karinės sąjungos — NATO. Todėl sovietai ne tik pakrypo į detantės politiką su Jungtinėmis Valstybėmis, bet taip pat pasiryžę savo santykius švelninti ir su Vakarų Europa.

Perėjęs prie Europos saugumo - bendradarbiavimo konferencijos rezultatų, dr. Krivickas pripažino, kad Helsinkio susitarimais dalyvaujančios valstybės įsipareigojo gerbti pagrindines žmogaus laisves: įsitikinimų laisvę, religijos laisvę, idėjų reiškimo laisvę. Tačiau Sovietų Sąjunga tų savo įsipareigojimų nepaiso. Religijos laisvė okupuotoje Lietuvoje traktuojama ne Helsinkio susitarimų dvasia. Bet kas kelia klausimą dėl Helsinkio įsipareigojimų vykdymo, tas Sovietų Sąjungos interpretacija kišasi į jos vidaus reikalus. Yra iliuzija tikėti, kad Helsinkio susitarimai garantuotų žmogaus teisėm pagarbą sovietuose ar sovietų dominuojamuose kraštuose. Tačiau Helsinkio aktas buvo labai išgarsintas ir tuo padrąsino stiprų disidentinį sąjūdį. Jis reiškiasi Lietuvoje, satelituose ir pačioje Rusijoje. Nors žmogaus teisių padėtis sovietuose nepagerėjo ir disidentam tebetaikomos griežtos

PASAULYJE

Eurokomunizmas

Politinių mokslų profesorius ir politinių veikalų autorius Charles Gati "Foreign Affairs" žurnale (1977/IV) svarsto eurokomunizmo įvairius atžvilgius. Jo mintys vertos ir "Į Laisvę" skaitytojų dėmesio.

Pagal Gatį tarptautiniame komunistų sąjūdyje jau nuo seniai yra ryškios dvejopos pastangos. Jau nuo pat bolševikų įsitvirtinimo Rusijos valdžioje per visus praėjusius šešis dešimtmečius Rusijos kompartija bekompromisiškai siekia tarptautiniame komunistų sąjūdyje vadovaujančio vaidmens. Stalino laikais tikro komunisto aptarimas buvo labai aiškus. Tikras komunistas bus tik tas, kas "be išsisukinėjimų ir be jokių sąlygų atvirai ir sąžiningai" bus sutapatinęs pasaulinės revoliucijos reikalą su Sovietų Sąjungos interesais ir jų gynimu. Šiokiom sovietų pastangom pasipriešinimas taip pat buvo visą laiką, bet pasisekimo susilaukė tik po II-ojo pasaulinio karo, būtent, Jugoslavijos kompartijai išlaikius savo nepriklausomybę. Vėliau išslydo iš Rusijos kompartijos priklausomybės Kinijos ir Albanijos kompartijos. O 1975 Europos kompartijų konferencijoje rytiniame Berlyne jau išryškėjo ne tik kai kurių kraštų kompartijų atsisakymas pripažinti Sovietų Sąjungos interesus sutampančius su tarptautinio komunistų sąjūdžio interesais ir todėl privalomus visom kompartijom, bet ir aiškios tendencijos peržiūrėti kai kuriuos kompartijos principus.

Prancūzijos, Ispanijos, Italijos kompartijos, veikiamos demokratinės aplinkos ir siekdamos savo kraštų balsuotojų pritarimo, norom nenorom turėjo pasirinkti "socializmą su laisve", turėjo pasmerkti sovietų invaziją į Čekoslovakiją, turėjo pasisakyti prieš persekiojimus disidentų Sovietų Sąjungoje ir kituose komunistų valdomuose kraštuose. Žodžiu, turėjo pasirinkti nuo Sovietų Sąjungos nepriklausomą, moderuoto socializmo, V. Europos politines tradicijas atitinkantį, kelią.

Toks nuo Sovietų Sąjungos nepriklausomas moderuotas komunizmas būtų aiškus konkurentas sovietinei komunizmo atmainai ir neišvengiamai keltų politinių problemų sovietinių satelitų kompartijom rytinėje Europoje. Būdinga tačiau, kad rytų Berlyno konferencijoje ofenzyvoje buvo eurokomunistai, o sovietai — defenzyvoje.

Tiek Europoje, tiek ir šioje Atlanto pusėje ir politikos mokslininkai ir politikos praktikai su dideliu susidomėjimu stebi eurokomunizmo apraiškas, dažnai didžiai abejodami,

---

represijos, vis dėlto disidentų sąjūdis nepalaužiamas, atkakli kova dėl žmogaus teisių sovietuose vyksta.

★

Paskutinė savaitgalio studijų paskaita vasario 6 buvo R. Kudukio apie Lietuvos laisvinimo perspektyvas (Žiūr. paskaitos santrauką šiame Į Laisvę numeryje. Red.). Studijų savaitgalį trumpu padėkos žodžiu uždarė Los Angeles LFB sambūrio pirmininkas Algis Raulinaitis.

J. Kojelis

ar tikrai eurokomunizmas galėtų būti alternatyva sovietinio komunizmo autoritariniam modeliui. Prof. Gati, prieš atsakydamas tą klausimą, svarsto atsakymus į tris preliminarinius klausimus. Ar eurokomunizmas yra tik taktinis manevras, ar esminis sovietinio komunizmo autoritariniam modeliui. Prof. Gati, prieš atsakydamas tą klausimą, svarsto atsakymus į tris preliminarinius klausimus. Ar eurokomunizmas yra tik taktinis manevras, ar esminis sovietinio stiliaus komunizmo suliberalinimas? Ar ir kokio poveikio eurokomunizmas gali turėti sovietų satelitiniuose kraštuose? Ar ir kokių Sovietų Sąjungos reakcijų galima laukti dėl eurokomunizmo infiltravimo į rytinę Europą ir dėl satelitų komunizmo nurusinimo ir sueuropėjinimo?

Pirmiausia prof. Gati pastebi, kad eurokomunizmo samprata dar nėra precizuota, tik visuotinai priimta laikyti eurokomunizmą labiau tolerantiška, nuosaikesne ir su demokratiniais polinkiais komunizmo atmaina. Pats eurokomunizmas savo nusistatymų autentiškumui įrodyti operuoja tokiomis trimis prielaidomis:

1) eurokomunistai reikalauja, kad kiekvieno krašto kompartija laisvai interpretuotų marksizmo - leninizmo praktišką savo kraštę pritaikymą pagal vietos ir laiko aplinkybes;

2) eurokomunistai atsiriboja nuo siekimo tik į savo rankas monopolizuoti krašto valdžią proletariato diktatūros vardu, o įsipareigoja gerbti demokratinės daugumos sprendimus; jie taip pat įsipareigoja gerbti pagrindines asmens teises: išsireiškimo laisvę, draugijų laisvę, spaudos laisvę, streikų laisvę, judėjimo laisvę etc.

3) eurokomunistai taip pat pasisako prieš ekskliuzyvizmą, už įvairių politinių nusistatymų partijų bendradarbiavimą ypač tada, . kai kraštas atsiduria prieš didelius ūkinius sunkumus.

Bet šios eurokomunistų prielaidos nesukelia pasitikėjimo savo nuoširdumu jau vien dėl to, kad jos jau kažkada kažkur yra girdėtos, kaip prancūzai sako, "Déjà vu". Jos ataidi iš 1944-47 metų. Tada rytinės Europos komunistų lyderiai lygiai tokia pačia kalba kalbėjo. Antai Vengrijos Revai 1944 yra tvirtinęs: "Aš pareiškiu, kad mes (Vengrijos kompartija) į tautinės vienybės bendradarbiavimą nežiūrime kaip į praeinantį, kaip į taktinį šachmatų ėjimą, bet kaip į patvarią sąjungą. Mes savo žodyje stovėsime". panašiai kalbėjo ir Bulgarijos Dimitrovas 1945.XI.7. Esą "tvirtinimas, kad komunistai tariamai nori pagrobti visą valdžią... yra piktos valios pasaka ir šveižtas. Yra netiesa, kad komunistai siekia vienos partijos vyriausybės". Ir Lenkijos Gomulka, 1946 kalbėdamas apie Lenkijos kelią į socializmą, yra pareiškęs, kad tas kelias yra "reikšmingas dėl to, kad apsiėjo be smurto, be revoliucijos, be politinių sukilimų ir ... išvengė proletariato diktatūros būtinumo". Ogi jau po sudarymo vienybės su socialistais Prancūzijos kompartijos vadas G. Marchais (Ž. Maršė) kompartijos centro komiteto slaptame posėdyje tą kairiųjų vienybę apibūdinęs tik kaip trampliną liaudies sąjūdžiui vystytis ir veikti, tik kaip sudarymą masių intervencijai palankios aplinkos.

Konstatavęs eurokomunizmo prielaidų lygiagretumą pokariniam ryti-

nės Europos komunistų užtikrinimam, prof. Gati vis dėlto padaro tarsi nelauktą išvadą, būtent, kad istorinės analogijos dažnai yra klaidingos ir kad eurokomunistų prielaidų nenuoširdumas vis tiek dar nereiškia, kad eurokomunistai jų praktiškai nesilaikys. Galima sutikti su mintim, kad eurokomunistai nėra galutinai ir visiem laikam atsižadėję hegemoninės ambicijos patys vieni valdyti. Tačiau ir tokiomis tik laikinai užšaldytomis vadinamos proletariato diktatūros pretenzijomis eurokomunistai, įsijungę į bendradarbiavimą su demokratinėmis partijomis, negali išvengti tokio bendradarbiavimo poveikio sau patiem. Po II-jo pasaulinio karo kompartija dalyvavo valdžioje Austrijoje, Belgijoje, Danijoje, Graikijoje, Islandijoje, Italijoje, Liuksemburge, Norvegijoje, Prancūzijoje ir Suomijoje. Švedijoje visą laiką rėmė socialdemokratų valdžią, kaip kad paskutiniu metu palaiko krikščionių demokratų valdžią Italijoje. Ir tik Graikijoj kompartija buvo mėginusi pasigrobti valdžią. Kad kituose kraštuose tokio bandymo nebuvo, tas dar nereiškia, kad ir tokio noro nebuvo buvę. Bet tokiam norui aiškiai nebuvo perspektyvos būti sėkmingai įvykdytam, todėl jis ir nebuvo demonstruojamas.

Todėl pagal Gatį ir eurokomunizmo dabartinius nusistatymus vertinant, nebūtų tikslinga vertinti tik kompartijų galutinio tikslo mastu, o tikslinga yra žiūrėti, ar dabartinė eurokomunistų strategija gali sudaryti sąlygas krizei nugalėti demokratinės santvarkos rėmuose. Todėl, ir nepasitikint eurokomunizmo skelbiamo nusistatymo už demokratinį pluralizmą patvarumu, galima pasitikėti eurokomunistų praktinės šios dienos politikos autentiškumu.

Niekam nepaslaptis, kad vakarinės Europos kompartijos turi labai didelių nuostolių demokratiniuose rinkimuose dėl žmogaus pagrindinių teisių paneigimo Sovietų Sąjungoje ir jos satelituose. Demokratiniai rinkimai verčia vakarinės Europos kompartijas labai atsargiai ir apgalvotai rinktis savo strategiją, labai atsakingai vertinti krašto vidaus reikalus ir atsiribot nuo kompartijų vykdomo žmogaus teisių paneigimo rytinėje Europoje, pirmiausia nuo sovietinio totalitarizmo.

Kaip matome, prof. Gati sutinka su abejojančiais eurokomunistų prielaidų nuoširdumu, tačiau nemano, kad tai būtų neįveikiama kliūtis įtraukti eurokomunistus į koalicinį bendradarbiavimą demokratinės santvarkos rėmuose. Atrodo, kad tai yra tik psichologinis paruošimas priimti praktišką neišvengiamybę — kai kurių V. Europos kraštų kompartijas įsileisti į vyriausybę.

Kai Vakarų pasauliui eurokomunizmas atrodo įtartinas ir dažno suprantamas kaip vilkas avies kailyje, sovietų dominuojamoj rytų Europoj jis yra suspindėjęs kaip skęstančiajam išsigelbėjimo plaustas su vilties prošvaiste. Rytų Europos politinis elitas stačiai susižavėjęs eurokomunizmo reiškiniu ir į jį deda daug vilčių savo padėčiai santykiuose su Sovietų Sąjunga pagerinti. Rytų Europa iš patirties žino, kad tarptautinis veiksnys daro poveikio Sovietų Sąjungos ir jos satelitų ne tik vidaus gyvenimui, bet ir jų tarpusavio santykiam. Konkrečių pavyzdžių tam netrūksta. Kinų - Rusų įtampa, Amerikos - Rusijos detente politika veikė

Sovietų Sąjungos politiką ir satelitų atžvilgiu. Tad negali neveikti ir eurokomunizmo veiksnys, juo labiau, kad Sovietų Sąjungą sieja su V. Europos kompartijomis seni draugingumo saitai.

Eurokomunizmo poveikį Rytų Europai ypatingai aktualina jautrios ūkinės ir politinės problemos. Ūkio srityje vis aštrėja gyvenimo standarto atsilikimas ir suveržto diržo politikos nepopuliarumas vis auga ir vieną dieną, kaip kad Lenkijoje, gali prasiveržti darbininkų maištavimu. O vienas dalykas yra nutildyti ir įkalinti disidentą intelektualą, ir jau kitas uždusinti darbininkų nepasitenkinimą.

Reikalą komplikuoja ir tas faktas, kad subrendęs masių sąmoningumas vis sunkiau pasiduoda įrikiuojamas į kompartijos nusistatymų rėmus, vis stipriau reiškia savo pretenzijas ir kelia darbininkų nepasitikėjimą ir nepasitenkinimą kompartija.

Pačių sovietų satelitų kompartijose tais klausimais vieningo nusistatymo nėra. Lojalios Maskvai frakcijos su dideliu nepasitikėjimu sutinka eurokomunistų skelbiamą nepriklausomybę nuo Sovietų Sąjungos. Jiems priešingose pozicijose atsidūrę vadinami reformistai siekia decentralizacijos, materialinių paskatų darbininkam, pasitikėjimo nepartinių ekspertų nuovoka. Jų nuomone, akivaizdoje augančio įsiskolinimo užsieniam, akivaizdoj stokos naujausios technologijos, žemo darbo našumo ir neretai masinio vartojimo ir net maisto gaminių trūkumo yra būtinas ideologinis lankstumas ir nauja politinė iniciatyva. Ir eurokomunizmas kaip tiktai panašių išvadų yra priėjęs. Dar daugiau, eurokomunizmas yra pripažinęs kooptacijos principą. Pvz. Italijoj krikščionys demokratai konsultuoja kompartiją, atseit, kooptuoja bendradarbiavimą. Kodėl Rytų Europoj esančios valdžioje kompartijos negalėtų konsultuoti kitų ideologijų nusistatymus svarbiais klausimais? Žodžiu, eurokomunizmas Rytų Europos kompartijose pradėjęs labai stiprią fermentaciją.

Pratęsdamas prof. Gatį, "International Herald Tribune" Europos korespondentas James'as O. Goldsborough'as svarsto, kad dar prieš dvejus metus Prancūzijos, Italijos, Ispanijos kompartijos lyderių susirinkimas, koks 1977 kovo mėnesį įvyko Madride eurokomunizmo klausimų tarti, būtų buvęs neįmanomas. Dar prieš dvejus metus prancūzai komunistai savo vienminčius Italijoje pravardžiavo oportunistais, o Italijos komunistai savo vienminčius Prancūzijoje — stalinistais. Bet paskutinių dvejų metų būvyje padėtis radikaliai pasikeitė. Tam buvo įvairių priežasčių. Ir detente politika Rytų - Vakarų santykiuose, ir įsitikinimas, kad buvimas visą laiką opozicijoje neišvengiamai žlugdo masių pasitikėjimą kompartijai ("you can't stay in the opposition forever without loosing credibility"), ir įsitikinimas, kad V. Europoj proletariato diktatūra, t. y. vienos pačios kompartijos valdžia neturi jokių praktiškų perspektyvų.

Savo ruožtu tas staigus posūkis į eurokomunizmą vadinamiem buržuaziniam sluoksniam pasirodė veikiau taktinis, kaip esminis, todėl sutinkamas su dideliais rezervais. Ir tikrai eurokomunizmo patikimumą labai apsunkina nesenos praeities hipoteka. Kaip galima šių dienų Italijos ar Prancūzijos eurokomunistų deklaracijom patikėti, kai dar labai

neseniai jų pirmtakai Togliatti ir Thorezas viešai yra tvirtinę, kad NATO valstybių ginkluoto konflikto su Sovietų Sąjunga atveju Italijos ir Prancūzijos kompartijos būtų ne su NATO valstybėmis. Todėl suprantamas skeptikų eurokomunizmo atžvilgiu įsitikinimas, kad eurokomunizmas tėra įvadinis procesas, kurio tolimesnė raida turi palaipsniui vesti į Europos neutralizavimą, į Jungtinių Valstybių iš Europos išstūmimą ir galutinėje išvadoje į Sovietų Sąjungos hegemoniją Europoje ir į V. Europos susuominimą ("Finlandization"). Eurokomunizmo skeptikam į akis krinta ir tas faktas, kad eurokomunistai tik labai retais atsitikimais pasisako kritiškai Sovietų Sąjungos užsienio politikos atžvilgiu.

Goldsborough'as sutinka su Gačiu, kad V. Europos kompartijos, net ir tokioj Italijoj, neturi šansų pačios vienos laimėti demokratinę daugumą ir valdžią, ar net būti lemiančiu koalicijos veiksniu. Todėl proletariato diktatūra galėtų būt primesta tik smurtu ir tas V. Europoje baigtųsi katastrofa.

Tiesa, niekam nekelia abejonių Ispanijos kompartijos lyderio Carrillo antisovietinis nusistatymas. Jau pats tas faktas, kad Carrillo Ispanijos kompartijos viršūnėje yra atsiradęs ne su Maskvos palaiminimu, o prieš Maskvos valią, daug ką paaiškina. Jo komunistinės koncepcijos niekada nesutapo su sovietinio komunizmo koncepcijomis. Savo socialistinėje vizijoje Carrillo puoselėja atstatyti socializmo vienybę ir konsoliduoti visas pažangiąsias jėgas V. Europos socialistinėje bendruomenėje su Vakarų kultūros paveldėjimu.

Pagal Goldsborough'ą šiuo metu dar nė patys eurokomunizmo kūrėjai tikrai nežino, kuriais konkrečiais pavidalais eurokomunizmas vystysis ir kam turės didesnės įtakos — Rytų ar Vakarų Europai? Būdinga Goldsborough'o galutinė išvada dėl eurokomunizmo. Girdi eurokomunizmo sėkla yra kritusi į gerą dirvą ir bent kai kuriom kompartijom duos gerą derlių. Kokį derlių? Nagi visų labui, o pirmiausia V. Europos labui, derėtų nedelsiant pradėt su eurokomunizmu eksperimentą, atseit, įsileist komunistus į vyriausybę. Girdi kairiųjų sistemingas išskyrimas iš dalyvavimo romaniškosios Europos valstybių vyriausybėse tik didino krizės galimybes. Girdi karantino politika kompartijų atžvilgiu yra atgyvenusi. Šia prasme dėmesio verta ne tik Italijos krikščionių demokratų vadinama kooptacijos politika kompartijos atžvilgiu, bet ir Prancūzijos prezidento kontaktai su vadinama kaire, ir V. Vokietijos kanclerio privatus pokalbis su Italijos kompartijos vadu ir net Jungtinių Valstybių oficialūs kontaktai su Italijos ir Prancūzijos komunistais.

Antra vertus, toks Jean-Francois Revel'is, prancūzų socialistų partijos disidentas, apie kurį britų darbietis Haseleris yra išsitaręs, kad jis iš Europos intelektualų, kurie yra veikūs atmesti ir demokratinės laisvės supratimą ir jos paveldėjimą, išsiskiria savo žėruojančia energija už (laisvės) supratimą ir demokratiją, — taigi tas Revel'is yra ir visą knygą parašęs (anglų kalbos vertinys: The Totalitarian Temptation) prieš Europos intelektualų veik visuotinai priimtą supratimą, kad demokratinis socializmas ir komunizmas — tai tik dvi atskiros šakos to paties medžio.

IDĖJOS SPAUDOJE

Moralinės maišaties temomis

Prof. dr. kn. Antanas Paškus "Ateityje" (1977/5 nr.), įtaigiai svarstydamas moralinės maišaties reiškinius šių dienų pasaulyje, be kita ko rašo:

— Atrodo, kad beveik visos reformos ir viešos programos šiame krašte (Jungtinėse Valstybėse) siekia visų pirma pakeisti žmogaus gyvenamą aplinką: pastatyti pvz. daugiau ir geresnių mokyklų, įsigyti daugiau mokymo priemonių, daugiau ir moderniškesnių sporto aikščių, panaikinti skurdžių rajonus, kelti atlyginimus ir pašalpas, išplėsti žmonių teises ir t.t. Kažkodėl gi šios girtinos pastangos laukiamų rezultatų neatneša. Jos yra nevaisingos, nes remiasi klaidinga prielaida, gėrio ir blogio šaltiniu laikydamos aplinką, ne patį individą. Tuo tarpu krikščionybė moko ir kai kurios psichologinės - filosofinės sistemos (pvz. Jungo) patvirtina, kad žmogus savyje nešiojasi du pradus: Dievą ir velnią, šventąjį ir žudiką, dvasią ir medžiagą. Užtat, kol auklėjimo - mokymo institucijos ir kitos visuomeninės programos nepripažins tų dviejų pradų žmogaus širdyje, tol jos pasiliks bevaisės. Kol auklėjimo sistemoje viešpataus dvasinių vertybių ir idealo baimė, kol visa atsakomybė bus kraunama aplinkai, ne individui, tol vakarų žmogų gaubs nuobodulys, dvasinė tuštuma ir nuolatos beišsiveržiąs smurtas. Keistoka, kad panaši kryptis pradėjo reikštis ir krikščionių aktyvistų tarpe. Tiek rūpintasi pvz. katalikų tarpe apeigų pakeitimu, dvasiškių vedybomis, apsaugos priemonėmis vedusiųjų santykiuose, moterų kunigyste, mažumų ekonomine gerove, civilinėmis teisėmis ir t.t. Regis, lyg krikščionys būtų negirdėję Kristaus įspėjimo Iskarijotui: "vargšų jūs visada turite savo tarpe, o mane ne visuomet turėsite" (Jono 12,8). Regis, lyg nežinotume, jog jokios sistemos, net nė krikščioniškos, žmogaus neišgelbės. Tik Kristus jį išgelbės. Rodos, lyg nebūtume patyrę, kad tikėjimas laikosi žmogaus širdyje. Todėl, jos nereformavus, visos kitos reformos paliks bergždžios.

Pagal Revel'į "didžioji kliūtis į socializmą yra ne kapitalizmas, bet komunizmas". Viso komunistinio pasaulio pati šerdis ir šiandieną tebėra stalininė. Eurokomunizmas — tik marksizmo žargonas. Europos kompartijų atsiribojimas nuo priklausomybės Rusijos kompartijai dar nedaro jų demokratinėmis. Nuo priklausomybės Rusijos kompartijai yra atsiribojusios ir Kinijos bei Albanijos kompartijos, bet jų stalinizmas net didesnis nekaip Rusijos kompartijos. Kaip galima tikėti jų pasisakymam už demokratinį pluralizmą, kai jų pačių organizacija tebesilaiko sovietinio demokratinio centralizmo ir organizacijos reikalus sprendžia ne liaudis, o hierarchai pavaldumo eile, kurios viršūnėje, pasak prof. Mauracho, yra visai siauras vadų ratelis, išimtas iš partinių masių kontrolės bei įtakos. Kaip tad, pati tvarkydamos autoritariniu principu, partija sykiu bus ištikima valstybės santvarkos demokratiniam principam?!

J. P.

— Vienašališką mintijimą seka ir vienašališkas žmonių formavimas ir informavimas. Vakarų spauda maitina jaunąją generaciją Auschwitzu, Hiroshima, Alžyru, My Lai, Kentu, Vietnamu, bet retai, labai retai teužsimena Rusijos, Kinijos, Šiaurės Vietnamo, Kambodijos archipelagus. Reikalaujama juodųjų savivaldos Afrikoje, bet nekalbama apie Pabaltijo tautų teisę pasirinkti sau valdžios formą. Demokratijos ir moralės vardu spaudžiami baltieji diktatoriai, bet taikos ir sugyvenimo ženklu pataikaujama raudoniesiems despotams. Ogi vakarietiškieji biznieriai savuoju pragmatizmu pralenkia ir vakariečių spaudą ir vakarietiškas valdžias. Bendradarbiavimo skraiste prisidengę, jie yra pasirengę viskam, net krematoriumų statybai, jei tik kuri raudonoji valdžia pasiūlytų gerą uždarbį. Nenuostabu, kad vienašališkos informacijos paveikti ir politinės dvigubo masto etikos įtaigoti, net ir krikščionys palieka abejingi prispaustiems savo broliams rytuose. Norisi galvoti, kad net ir Vatikano diplomatija pasidavė tai pačiai tylos ligai. Kažin ar istorija tokio elgesio nepasmerks, drauge pasmerkdama ir visą vakarų krikščionijos laikyseną.

*

"Ateities" pasaulinį žvilgį tarsi iliustruodama mūsų išeivijos tikrove, "Sėja" (1977/1 nr.) susirūpinusi konstatuoja, kaip Chicagos "geri katalikai grumiasi su katalikais, kunigai su kunigais, gydytojai su gydytojais", kaip "vieni kitus smerkia ir niekina" ir kaip tas viskas vyskta "ne dėl lietuvybės išlaikymo okupuotoje Lietuvoje ir išeivijoje, ne dėl lietuvių tautos laisvės", o tik "dėl antraeilių, pripuolamų nedidelės reikšmės mažų dalykų". Paminėjusi tos tarpusavio nedermės keletą konkrečių dingsčių, "Sėja" pripažįsta, kad "jos visos ne esminės, daugiau atsitiktinės, techniškos ir jas lengva išaiškinti, išspręsti, pašalinti be didelių audrų kaltinimų ir lietuvių išeivijos skaldymo". Tam konkrečios priemonės pagal "Sėją" būtų "žmonių kultūra bei tolerancija" ir "blogos valios ir silpnos psichinės nuotaikos" ugdytojų džentelmeniškas iš atsakingų postų nuėmimas.

Abi "Sėjos" priemonės vertos dėmesio. Nors pagal kažkurio finansų žinovo teoriją, kai apyvartoje yra bloga ir gera valiuta, blogoji visada užgožia gerąją. Taikant tą teoriją mūsų išeivijos visuomeninio gyvenimo apyvartai, galima prileisti, kad visuomeninis chamizmas gali užgožti visuomeninę kultūrą.

Dar sunkiau iš visuomeninės apyvartos išimti blogą valią. Pvz., nepaisant net Vliko viešo perspėjimo nepasiduoti sovietinės propagandos provokacijom ir saugotis, kad "net visai netyčiomis netaptume sovietų piktų kėslų talkininkais", vis dėlto atsakingas veikėjas savo, pasak "Tėviškės Žiburių", "nevieningam vienminčiui" suniekinti ir diskredituoti griebiasi sovietinės propagandos klastočių. Gerai, jei tokis blogavalis veikėjas yra džentelmeniškai iš atsakingų pareigų paleidžiamas. Bet ar visais atvejais tatai įmanoma? Ar kartais blogos valios reiškimasis tik nėra palaikomas bei akstinamas tokių veiksnių, kurie nuo mūsų išeivijos nepriklausomi? Be to, kaipgi "paleisti" tokius "nepaleidžiamus" partijų veikėjus, kurie grupiniais ar blokiniais sumetimais, užuot blogavalį sovietinių provokacijų talkininką "paleidę", "džentelmeniškai" stengia-

si sudaryti aplinką, kad neapsikentęs nukentėjusis "pasileistų"! . .

Žodžiu, visuotinės moralinės maišaties ir žmogaus dvasinės krizės apsčiai apraiškų jau turime ir mūsų išeivijos visuomeniniame gyvenime. Jos šaukte šaukiasi raujamos su šaknimis. Klausimas tik, ar sugebėsime ir pajėgsime lig laiku?

Keistos idėjos

Šiaip nuosaikus "Sėjos" žurnalas 1976 m. Nr. 1/132 paskelbė pseudonimo rašinį "Apie mūsų laikų kronikas". Tai savotiškas balsas dėl Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos padėties visos tautinės rezistencijos kontekste ir dėl tariamos tendencijos LKBK "vaidmenį, paskirtį ir reikšmę išeivijai aiškinti pernelyg kraštutiniškai".

Svarstydamas LKBK padėtį visos tautinės rezistencijos kontekste, rašinys kažkuriais sumetimais nori skaitytoją įtikinti:

(1) Sovietizacija okupuotoje Lietuvoje pirmiau vykusi administracijos, politikos, ūkio srityje, vėliau kultūros bei religijos srityje. Bet faktiškai su okupacijos pirmomis dienomis sovietizacija apėmė visas Lietuvos gyvenimo sritis simultaniškai. Pvz. jau birželio 25 buvo proklamuotas *sovietinis* atskyrimas bažnyčios nuo valstybės; birželio 28 nutrauktas tikybos mokymas mokyklose, pašalinti kapelionai iš kariuomenės, kalėjimų, ligoninių; birželio 30 nutrauktas konkordatas.

(2) LKBK tėra viena iš daugelio kronikų ir būtent tokių, kurias surašė, laisvajame pasaulyje atsidūrę, buvę Sibiro tremtiniai (Armonienė, Tautvaišienė, Juciūtė) arba laisvųjų lietuvių atitinkami studijiniai leidiniai. Be abejojimo, vertingi visi minėti leidiniai, tačiau juos tapatinti su okup. Lietuvos sąlygomis leidžiama LKBK reikia savotiškos intencijos. LKBK gali būti gretinama su kitais okup. Lietuvos pogrindžio leidiniais. Tik ir jų atžvilgiu BKBK yra lainingesnė, nes pasiekia laisvąjį pasaulį.

(3) "Teisingai perspektyvai įgauti" dėl LKBK vaidmens, rašinys primena savo laiku tremtinių bei išeivijos abejojimus dėl kai kurių delegatūrų pastangų krašto rezistencijos vardu likviduoti Vliką, tik kažkodėl tuos abejojimus taria buvus ne dėl tų delegatūrų, o dėl pačios rezistencijos krašte, nors krašto rezistencijos realumu niekas neabejojo. Abejojimai buvo kilę tik iš to, kad krašto rezistencija buvo pasikėsinta panaudoti grupiniam siekimam. Ir tie abejojimai pasitvirtino. LKBK padėtis tikrai yra kitokia, nes jos niekas nesiekia pajungti savo grupiniam siekimam.

Svarstydamas tendenciją LKBK vaidmenį "aiškinti pernelyg kraštutiniškai", rašinys operuoja tik vieninteliu "Tėviškės Žiburių" teiginiu: "kai bus iškovota religinė laisvė, grįš ir tautinė, ir valstybinė". Šiam "Tėviškės Žiburių" teiginiui priešpriešiais rašinys teigia tezę: "po to, kai lietuvių tauta vėl išsikovos valstybinę, tautinę ir kultūrinę - dvasinę laisvę, ypač jei įsistiprintų liberali demokratija, tai ir religinei laisvei pražysti bematant atsiras sąlygos".

Faktiškai abu teiginiai yra reliatyvūs. Ir valstybinė nepriklausomybė dar savaime negarantuoja religinės ar ir kitokios laisvės, o religinės laisvės iškovojimas okupuotai Lietuvai

dar savaime negarantuoja politinės laisvės. Abiem atvejais dar reikalingos ir kai kurios kitos sąlygos. Tačiau "Tėviškės Žiburių" teiginys pačios rezistencijos atžvilgiu ("laimėjimas viename bare veda į bendrą laimėjimą") yra teisingas, cementuoja krašto rezistencijos nedalumą, kai "Sėjos" rašinys krašto rezistencijos vieningumą nuvertina, tarsi, baimindamasis, kad, va, ko gero, toj vieningoj rezistencijoj "klerikalam" gali tekti pernelyg reikšmingas vaidmuo. Žinoma, pasitaiko ir tokių "antiklerikalų", kurie patenkinti ir laimingi, kad sovietinis okupantas sunaikinsiąs Lietuvoj "klerikalizmą". Vėlgi pasitaiko ir tokių lietuvių, kuriem, jei Lietuva vėl būtų smetoninė, tokios Lietuvos visai nereikia. Va, čia pernelyg dideli kraštutinumai. Jie sprogdina rezistencijos vieningumą ir kenkia pačiam Lietuvos laisvės siekimui.

Besvarstydamas kronikas, rašinys užkliūva ir už PLB valdybos ryšium su Lietuvos katalikų bažnytinės provincijos įsteigimo 50 metų sukaktim 1976 metų paskelbimo Lietuvos Katalikų Bažnyčios Metais. "Sėjos" rašinys tatai laiko neturėjimu pusiausvyros ir nukreipimu žiburio "tik į vieną taką per tamsų mišką". Bet, jei tinkama proga skelbiami Donelaičio, ar Maironio, ar kieno kito metai, kodėl negali būt skelbiami ir Lietuvos Katalikų Bažnyčios Metai? Bažnytinės provincijos įsteigimas, be to, nėra tik pačių katalikų, o bendrai valstybinis reikalas. Antai, Lenkijos dabartinė komunistinė valdžia kaip rūpinasi, kad po karo Lenkijai priskirtos Vokietijos žemės būtų priskirtos ir Lenkijos bažnytinei provincijai. Tikrai ji tai daro ne "klerikaliniais" sumetimais. Ir Lietuvos katalikų bažnytinės provincijos įsteigimo sukaktis neatsiejama ir nuo Lietuvos valstybingumo.

Tik stoka pusiausvyros ir žiburio nukreipimas "tik į vieną taką per tamsų mišką" gali padiktuoti tokį rašinį.

UŽGESĘ ŽIBURIAI

Dr. DOMAS JASAITIS
1898.VII.18 — 1977.VI.5

Velionis buvo pradėjęs medicinos mokslus dar I-ojo pasaulinio karo metais Rusijoje, po karo tuos mokslus buvo tęsęs Berlyno universitete ir "postgraduate" medicinos studijas buvo gilinęs Paryžiuje. Savarankiškai pradėjo reikštis jau brendęs, 27 metų amžiaus, vyras. Užtat reiškėsi veikliai ir plačiai: savo profesijoje, dėstytoju mokytojų seminarijoje, Šiaulių miesto sveikatos reikalų tvarkytoju, medicinos ir kitos spaudos bendradarbiu ir net poezijos kūrėju. Labai judrus velionis buvo ir tremtyje Vokietijoje. Vliko pavestas atkūrė Lietuvos Raudonojo Kryžiaus Valdybą, sumezgė ryšius su Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus vadovybe, glaudžiai bendradarbiavo su Balfu.

Pagal Vliko ir diplomatų I-osios konferencijos (1946 Berne) sutarimą Vlikui sudarius Vykdomąją Tarybą, velionis buvo jos pirmojoj sudėty.

Paprastai geros nuotaikos, tryškęs humoru ir sąmojum, velionis buvo patrauklus bendradarbiauti. Nors nuo pat ateitininkų organizacijos pradžios

buvo prie jų pritapęs ir nepriklausomoj Lietuvoj ateitininkuose aktyviai reiškėsi, tačiau buvo tolimas ideologiniam fanatizmui. Dėl savo plačių pažiūrų į gyvenimą ir tolerancijos skirtingos ideologijos žmonių atžvilgiu velionis nuoširdžių draugų turėjo ir skirtingos ideologijos sluoksniuose.

Nepriklausomos Lietuvos politiniame gyvenime velionis reiškėsi per krikščionis demokratus. Krikščionių demokratų valdžios metais buvo siūlomas užsienių reikalų ministro postą, bet atsisakė. Smetonos autoritetinio režimo atžvilgiu buvo bekompromisinėje opozicijoje.

Prie susitelkusių aplink "Naujosios Romuvos" savaitraštį ir "XX Amžiaus" dienraštį truputį jaunesnės kartos intelektualų velionis nebuvo pritapęs. Nepritapo velionis nė prie frontininkų, nors okupuotoje Lietuvoje glaudžiai bendradarbiavo rezistencinėje veikloje.

Velionis siaura valstybininko prasme tokiu nebuvo, tačiau savo įvairiopa veikla Lietuvos valstybei ir lietuvių tautai yra sudėjęs reikšmingą indėlį.

GEN. KAZYS MUSTEIKIS
1894.XI.22 — 1977.VI.6

Velionis dar 1915 buvo baigęs rusų karo mokyklą, dalyvavęs I-jame pasauliniame kare, buvo Lietuvos nepriklausomybės karų savanoris. 1924 buvo išėjęs į atsargą, baigė Vienos aukštąją prekybos mokyklą ir dirbo Susisiekimo ministerijoje. Įsitvirtinus Smetonos režimui, 1928 grįžo į kariuomenę. Belgijoje išėjo karo akademiją. Kariuomenės vyriausiame štabe buvo mobilizacijos skyriaus viršininku, paskum buvo Karo mokyklos viršininku, o nuo 1938. XII.5 iki sovietų invazijos — Krašto apsaugos ministru. Savo metu simpatizavęs prof. Voldemarui, vėliau velionis buvo labai ištikimas Smetonai ir jo režimui. Būdamas "yes-man" tipo žmogus, velionis labai tiko autoritetinio režimo ministru. Labai lemtinga velionio klaida buvo, kad jis, kaip Krašto apsaugos ministras, nepasipriešino premjero Merkio parinktai į kariuomenės vadus gen. Vitkausko kandidatūrai. Gen. Vitkauskas, užuot parengęs Lietuvos kariuomenę eventualiam ginkluotam pasipriešinimui, ją faktiškai ir, atrodo, sąmoningai silpnino. Todėl, nors velionis, kaip krašto apsaugos ministras, ir buvo už tai, kad sovietų 1940.VI.14 ultimatumas būtų atmestas ir kad sovietų užpuolimui būtų pasipriešinta ginklu, bet tai faktiškai buvo tik "yes-man" pritarimas savo viršininkui Smetonai, neturįs realaus pagrindo tam visai neparengtoje kariuomenėje.

Neabejotinai velionis buvo labai gerų intencijų Lietuvos atžvilgiu ir labai didelis Lietuvos patriotas. Kitomis aplinkybėmis ir kitose pareigose jo valstybinis vaidmuo galėtų būti labai teigiamas ir vaisingas.

PRANAS VAINAUSKAS
1899.I.26 — 1977.VI.19

Velionis buvo buvęs Lietuvos nepriklausomybės karų savanoris, atsargos karininkas, Klaipėdos krašto sukilėlis, Žemės ūkio, vėliau — Finansų ministerijos aukštas pareigūnas. Gabus, stropus ir sąžiningas administratorius. Tapęs 1923 Žemės ūkio ministru, kun. Krupavičius Vai-

nauską paskyrė Žemės reformos departamento direktorium. Prasidėjo labai intensyvus, trejus metus trukęs, žemės reformos vykdymas. Velionis tada atliko labai reikšmingą nepriklausomos Lietuvos valstybiniame gyvenime vaidmenį.

Jau nuo 1915 velionis pritapo prie krikščionių demokratų, o nuo 1927 buvo ir jų centro komitete. Savo mentalitetu velionis buvo, jei galima taip išsireikšti, techninio pobūdžio partietis. Be didelių ideologinių polėkių, užtat su nesvyruojančia ištikimybe partijos nustatytai pozicijai. Kai nacių emisarai 1941 sukiliminei Lietuvos vyriausybei gundymais ir grasymais stengėsi įpiršti prisitaikymą prie Berlyno politikos, atsisakant Lietuvos suverenumo vykdymo funkcijos ir tampant tik Berlyno patikėtinių organu, Vainauskas aiškiai ir nesvyruojančiai stojo prieš tas nacių užmačias. Kai krikščionių demokratų partija nusistatė su LF sutapusią Darbo federacijos atstovybę Vlike pakeisti savais žmonėmis, velionis tą partijos nusistatymą atsidėjęs vykdė ir tuo sukėlė daug aitrumo frontininkų - krikščionių demokratų santykiuose. Kai 1952 krikščionys demokratai apsisprendė Brazaitį paaukoti kai kurių vlikininkų kėslam jį diskredituoti, velionis ir tą partijos nusistatymą bekompromisiškai gynė ir vykdė.

Velionis priklausė tokiem žmonėm, kurių nedegina nuolatinis nerimas ieškoti gyvenimo nuolat keliamom problemom naujų sprendimų. Jis turėjo savo partijos kompasą ir jo rodomos krypties griežtai laikėsi. Pačiai partijai tokie žmonės sudaro tvirtą atramą. Tik, patekę į vadovaujamą postą, sukelia sunkumų, kai nuolat besikeičiančioj visuomeninėj tikrovėj tenka kompromisais derinti skirtingus nusistatymus.

★

Pusės mėnesio būvyje amžinybėn iškeliaso trys Lietuvoje žymų vaidmenį vaidinę vyrai. Galima dėl jiem tekusio vaidmens atlikimo turėti savo vienokią, ar kitokią nuomonę, bet dėl jų visų iškeliavimo amžinybėn negalima nepajusti graudumo, nepajusti, kad su jais sykiu iškeliavo ir dalelytė nepriklausomos Lietuvos. Jaunesnioji išeivijos karta gali to nepajusti. Iškeliavusieji jai gali būti tik trys seni žmonės. Bet tiem iš mūsų, kurie esame su savim atsinešę ir nepriklausomos Lietuvos dalelytę, tų trijų iškeliavimas yra graudus, nes žinome, kad jiem pakaitalo negali būti.

Tesuteikia gerasis Dievulis jiem visiem amžinąjį prieglobstį.

VARDAI ĮVYKIUOSE

Dr. L. Kriaučeliūnas, pasitelkęs inž. J. Jurkūną, dr. J. Meškauską, prof. M. Mackevičių ir prof. B. Vitkų, bendru laišku kreipėsi į Alto ir JAV LB vadovybes, prašydami "surasti bendrą kalbą ir suderinti savo veiklą mūsų tautos laisvinimo ir lietuvybės išlaikymo klausimuose", pridurdami, kad "Pradiniams pasikalbėjimams ... mes galime apsiūlyti mūsų (savo) tarpininkavimą". **Altas atsiliepė,** kad "į šį reikalą žiūri teigiamai" ir "kai bus konkrečiai pranešta apie pasitarimų pradžią, Amerikos Lietuvių Taryba skirs atstovus".

JAV LB Krašto valdyba pranešė, kad "nutarta dėti tolimesnės pastangas tiesioginiams, be tarpininkų, Altos ir JAV LB-nės vykdomųjų organų pasitarimams", bet kartu prašė penketuką "savo įtaka į Altą sudarančias srovines grupes bei organizacijas Altą paveikti, kad būtų pradėti pokalbiai su JAV LB-nės Krašto valdyba.

Savo ruožtu Krašto valdybos pirmininkas A. Gečys Alto-JAV LB atstovų pasitarimam pasiūlė tokius punktus:

1. Pasikeitimas ryšininkais, siekiant Amerikos Lietuvių Tarybos ir JAV LB veiklos derinimo bei informacijomis pasikeitimo;

2. Jungtinių Altos ir LB delegacijų sudarymas, lankant Baltuosius rūmus ir Valstybės departamentą;

3. Laisvo apsisprendimo teisės aukotojui suteikimas Altos skyrių ruošiamuose Lietuvos Nepriklausomybės minėjimuose;

4. Jungtinio fondo įsteigimas Altos, LB ir Vliko laisvinimo veiklos uždaviniams finansuoti;

5. Altos ir JAV LB eventualus susijungimas, pagrindu pasitarimui imant dr. A. Butkaus spaudoje skelbtą projektą.

Alto sekretorius kun. A. Stašys pranešė, kad Altas kvietimą priima. Linkėkime, kad prasidėjęs pokalbis būtų sėkmingas.

*

Po sėkmingai praėjusių 1976 rugpiūčio mėn. Pasaulio Lietuvių jaunimo sąjungos Ryšių centro suorganizuotų Kento universitete lituanistinių kursų, PLB valdybos vicepirmininko R. Kasparo iniciatyva ir PLB valdybos pritarimu bei lėšomis prof. dr. Antanas Klimas, talkinamas PL JS atitinkamų skyrių ir LB vietos

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Joseph Boley: FLAMES FOR FREEDOM, Romo Kalantos tragiškos aukos Lietuvos laisvei penkerių metų sukakčiai atžymėti. Tautos Fondo leidinys.

Juozas Toliušis: TRYLIKTOJI LAIDA, pasakojimai jaunimui, LB Švietimo tarybos leidinys, kaina $4.00. Gaunama pas A. Kareivą, 7030 S. Rockwell St. Chicago, Ill. 60629

CHRONICLE OF THE CATHOLIC CHURCH IN LITHUANIA

---

veikėjų, š. m. gegužės 17 — birželio 23 skrajojančius lituanistikos kursus suorganizavo Kolumbijoje, Argentinoje, Urugvajuje, Brazilijoje ir Venecueloje.

*

Lietuvos Katalikų mokslų akademija Romoje, Lietuvių fondui parėmus, išleido bičiulio prof. dr. Jono Griniaus "Vardai ir problemos lietuvių literatūroje" II-ąjį tomą. Plačiausiai nagrinėjami rašytojai Sruoga, Aistis ir Neris. Nors š. m. vasario 21 autorius atšventė 75 metų amžiaus sukaktį, bet dar vaisingai darbingas. Tikisi išleisti ir III-jį "Vardų ir problemų lietuvių literatūroje" tomą.

*

JAV LB krašto valdybos nutarimu ir lėšomis Algirdas M. Budreckis pradėjo leisti anglų kalba LB biuletenį Bridges lietuvių kalbos nemokantiems Amerikos lietuviams, kad ir juos grąžintų į lietuvių bendruomenę ir įtrauktų į bendras pastangas lietuviškai sąmonei gyvai išlaikyti ir Lietuvos išsivadavimo pastangom talkinti.

No. 15, a Translation of the Complete Lithuanian Original. Vertė kun. K. Pugevičius. Išleido Lietuvių Kunigų Vienybė Amerikoje, 351 Highland Blvd., Brooklyn, N.Y.

Pranas Čepėnas: NAUJŲJŲ LAIKŲ LIETUVOS ISTORIJA, I-sis tomas, 544 puslp. Kaina $15.00. Išleido Dr. Kazio Griniaus fondas (1649 No. Broadway, Melrose Park, Ill. 60160). Turinyje: Tauta istorijoje; Lietuvos gyventojai; Lietuvos gyventojų lenkinimas; Lietuva Rusijos valdžioje; Rusinimas; Katalikų ir pravoslavų bažnyčios Lietuvoje; Švietimas; Spaudos draudimas; Lietuvių tautinis atgimimas; Lietuvių politinės partijos; Rusų japonų karas; 1905 revoliucija Rusijoje ir Lietuvoje; Rusijos valstybės duma ir Lietuva; Lietuvos ūkis prieš I-ąjį pasaulinį karą; Lietuvių kultūrinė veikla prieš I-ąjį pasaulinį karą.

"Į LAISVĘ" klausimų atsakymai

"Į Laisvę" redakcijos klausimus atsakė 18% "Į Laisvę" skaitytojų.

Iš atsakiusiųjų 45% perskaito iki galo, 49% kai ką paskaito, o 6% to klausimo visai neatsakė.

Atsakiusiųjų 42% domesį patraukė: prel. J. Balkūno — LB klausimais, V. Kutkaus — LB problemos ir jų priežastys, V. Žiliaus — apie padėtį okup. Lietuvoje, Žymanto — Susitikimas su P. Padaliu, Jaunimo svarstybos; 36% domesį patraukė: B. Barzduko — LB ateities rūpesčiais, V. Vaitiekūno — Baltijos valstybių suverenumo klausimu; 30% domesį patraukė A. Dambriūno — Dabartinė Lietuvos būklė, 27% tomesį patruakė B. Bieliuko Veiksnių sąranga ir susiklausymas; kiti straipsniai patraukė domesį mažiau kaip 20% atsakiusiųjų.

Prenumeratą susimokėję 77% atsakiusiųjų.

Siūloma, kad ateityje "Į Laisvę" pasisakytų šiomis temomis: Nepriklausomos Lietuvos politinės diferenciacijos spektras; Lietuvių Fondo ateitis; Lietuvos santykiai su kaimynais; Lietuvos — Lenkijos santykiai ateityje; Daugiau atsiminimų; Lituanistinių programų reikšmė JAV universitetuose; Politikos - kultūros santykiai išeivijoje; Rytprūsių padėtis ir ateitis; Išvaduotos Lietuvos problemos; Apie padėtį okup. Lietuvoje; Kas po Vliko? Apie disidentus; Apie Maskvos intencijas išeivijai suniekinti.

Naujų bendradarbių rekomendavo tik apie 8% atsakiusiųjų, būtent: dr. kn. Gaidą, dr. K. Čeginską, J. Gliaudą, dr. J. Anysą, dr. J. Girnių, dr. K. Skrupskelį, dr. K. Jurgėlą, J. Pabedinską, C. Surdoką, dr. K. Ambrozaitį, Liną Kojelį, kn. K. Pugevičių, V. Naką, dr. V. Vardį, J. Dainauską, dr. Grinių, dr. Nemicką, A. Gečį, A. Budreckį, Juozapavičiūtę, J. Kuprionį, J. Miškinį, dr. Kliorę.

Atsakiusiųjų 90% vyrai ir tik 10% moteriškos.

Atsakiusiųjų amžius nuo 36 iki 77 metų. Amžiaus vidurkis — 56 metai.

Viena atsakytoja pagiria redakciją, kad vis randa naujų temų. Rašo: "Skaičiau, gėrėjausi, siūliau kitiems paskaityti. Turite gerus bendradarbius. Trūksta moterų".

"Į Laisvę redakcija visiem atsakiusiesiem nuoširdžiai dėkoja.

Alp(LKA)3082
1977
Nr.70(107)

Šio numerio kaina 2.50 dol.

90.745.36.